

**MODERN ÖRGÜTLENMENİN ÇIKMAZINA
POSTMODERNİZMİN YANITLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Faruk BAŞTÜRK

**Enstitü Ana Bilim Dalı : İŞLETME
Enstitü Bilim Dalı : YÖNETİM ORGANİZASYON**

-148391-

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mehmet BARCA

HAZİRAN-2004

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

MODERN ÖRGÜTLENMENİN ÇIKMAZINA
POSTMODERNİZMİN YANITLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Faruk BAŞTÜRK

Enstitü Ana Bilim Dalı : İŞLETME
Enstitü Bilim Dalı : YÖNETİM ORGANİZASYON

Bu tez 21. 12/ 2024 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği/Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

Dr. Engin Yıldırım

Jüri Başkanı

Doc. Dr. Mehmet Barca

Jüri Üyesi

Doc. Dr. Recai Coskun

Jüri Üyesi

ÖNSÖZ

Dünyadaki her şeyin, mikro düzeyden makro düzeye kadar bir örgütlenme etrafında gerçekleştiği düşünülebilir. Çünkü atomun içinden bireyin benliğine, ekonominin yapısından sosyal yaşama kadar her doku farklı noktaların alışverişinden doğan bir örgütlenme ilişkisi taşımaktadır. Bu tezin içeriği olan ekonomik ve sosyal faaliyetlerin örgütlenmesindeki değişimi incelerken, örgütlenmeyi (ve hakikati) tanımlayan düşünce biçimlerini karşılaştırmak durumunda kaldık ve tez çalışmamızı da bu eksen üzerinden sürdürmeye çalıştık.

Geçen yüzyılda gerçeğin kökeni üzerine düşünenler maddeci (pozitivist) ve idealist şeklinde ikiye ayrılabilirdi. Fakat her iki düşünce şeklinin de ıskaladığı bir şey vardı ki bu; Kant ve aydınlanma mirasının yarım bıraktığı ‘neyi bilebiliriz?’ sorusudur. Bilginin nasıl oluştuğu, Kant'ın ‘neyi, nasıl bilebiliriz?’ sorularıyla gündeme gelmişse de daha sonra aydınlanma çağının nesnellik ve öznellik kategorilerinden daha kapsamlı bir açıklamaya gidilememişti. Bu gelişmeler nesnellik ilkesine dayanan pozitivizm ile modern bilimi, karşısında ise subjektiflik ile tanımlanan idealizm alanını yaratmıştır. Günümüze doğru gelindiğinde ise her iki düşüncede de içkin olan diyalektik modelin (zıtlıkları birbiriyle çatıştırıp daha üst ‘sentez’ler bulan modern düşünce kalıbının) dayanaklarının yorumsama geleneğinden beslenen Nietzsche, Heidegger, Lacan, Derrida gibi derin çatlaklar tarafından temelden sarsılmış olduğunu görürüz. Bu karşı çıkışların ortak özelliği, dile getirilen tüm kavrayışların ve bilgilerin; kurum, benlik, anlam, kategori gibi toplumsal oluşuma ve kültüre göre şekillenmiş dil tarafından konumlandırıldığını, olguların dışsal değil, dilsel birer (kurgu) hakikat olduklarını iddia etmektedir. Bu durumda felsefenin hakikat arayışını, geçen yüzyıldaki maddeci-idealist ayırımına karşın, günümüzde, dilsel veya dışsal gerçeklik şeklindeki bir ayırımla incelemek mümkün hale gelmiştir. Her ne kadar pozitivist bakış, dışsal gerçeklik alanının resim gibi yansıtılabileceğini iddia ediyor ise de, dışsal alanın (resmin) kavramsallaştırılması, kendi başına ayakta duran gözlem terimleri olamayacağından, kaçınılmaz bir biçimde teorik evrende; dilde gerçekleşmektedir. Bu nedenle, dilin konumlandırma biçimlerinin kaçınılmaz nitelikteki önceliği, madde/idea veya nesnel/öznel gibi eski kesin ayrımları gereksiz hale getirmektedir.

Bu tartişmaların yaşandığı içinde bulunduğumuz modern sonrası dönemlerde bilgi edinme pratiklerinde yaşanan değişim, bilimsel araştırma evrenini, insani varoluş biçimleri ile insani düşünce arasındaki ilişkilere de genişletmektedir. Bu genişleme hiç bitmeyen bir yolculuğa işaret ediyor. Fakat bir tezin yazılması ise belli ölçüde kısa kesmek ve bir netlik ile sonuç gerektirmektedir. Bu amaca rağman hakikatin anlık fotoğrafını çekmenin mümkün olmadığını düşünüyöruz ama yine de belli bir süreç içindeki eğilimleri görmeye çalışabiliriz. Bu bağlamda, boyumuzdan büyük de olsa veya insanlık tarihinde bu sınıflandırma sonradan önemsiz bir ayrıntı bile olacak olsa, 'değişenleri algılamak için farklılıkları ve kesinti öğelerini gözönüne çıkartmak gerekiyor' diyerek; modern çağ ve sonrasına ait insanların faaliyet alanını oluşturan sosyo-ekonomik örgütlenme biçimlerini inceledik ve bu alanda postmodern denilen düşünce dönüşümünün izlerini araştırdık.

Bana bilimsel düşünmeyi ve yazmayı öğreten Mehmet Barca'ya çok şey borçluyum çünkü O olmasaydı bu çalışma da olmazdı. Bana destek olan, benim řu anki halime gelmeme vesile olmuş hocalarıma, arkadaşlarıma, aile çevreme; annem, rahmetli babam, okullarım, kitaplarım ve tüm evrene teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	V
ÖZET.....	VI
SUMMARY	VII
GİRİŞ	1
1.TARİHSEL SOSYOLOJİK BAKIŞ	9
1.1.Modern Zamanlar; Endüstriyel Değişim.....	10
1.1.1.Fordizm'in Doğuşu	11
1.1.2.Fordizmin Bunalımları	13
1.1.3.Fordizmin Sonu? veya Yeni Fordizm	15
1.2.Sanayi Sonrası Dönemde Endüstriyel Değişim	17
1.2.1.Post-fordist Örgütlenme	19
1.2.2.Organizasyonların Postmodern Dönüşümü	23
1.3. Ekonomi ve Postmodernite; Geleneksel Ekonominin Sonu	25
1.3.1.Bilgi Toplumu	26
1.3.2.Sürtüşmesiz Entegrasyon Ekonomisi	28
1.3.3.Düzensiz Kapitalizm	32
1.4.Post-modern Çağın Değerleri.....	36
1.4.1.Yenilik.....	36
1.4.2.Simgesel Tüketim	37
1.4.3.Toplumsalın Sonu; Bireycilik	39
2.BİLGİKURAMSAL BAKIŞ	42
2.1.Bilgikuramsal Paradigma Kırılmasının Temelleri	45
2.1.1.Bilginin Kritiği	45
2.1.2.Gerçek Krizi	48
2.1.3.Temsil Krizi	50
2.2.Organizasyon Teorileri Ve Postmodernite.....	56
2.2.1.Yönetimde Paradigma Değişimi	56
2.2.2.Genelleştirmeye Karşı Çeşitlilik	60
2.2.3.Sistem Kuramına Karşı Sistemsiz Kuramlar.....	63

2.3.Örgütlenmeye Postmodern Bakış.....	67
2.3.1.Örgütlenme ve Toplumsal Gelişim	68
2.3.2.Modernite Rasyonalite Eşleşmesi	71
2.3.3.Örgütlenmede Postmodern Dönüşüm	73
2.3.4.Postmodern Yönetim.....	81
2.3.5.Postmodern Örgütlenmenin Ruhu.....	82
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	87
KAYNAKLAR	95
EKLER.....	108
ÖZGEÇMİŞ.....	112

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
Akt.	: Aktaran
Bknz.	: Bakınız
ev.	: Çeviren
M.Ö./M.S.	: Milattan önce/milattan sonra
TKY	: Toplam kalite yönetimi

ÖZET

Anahtar kelimeler: Modernizm, postmodernizm, fordizm, organizasyon teorisi, yapısökümü

Bu çalışma, örgütlenme ve yönetim alanında ortaya çıkan modern paradigma kaynaklı tıkanıklığın alternatif bir düşünce olan postmodernizm tarafından nasıl yanıtladığını araştırmaktadır. Bu amaçla, modernizm/postmodernizm sosyolojik ve epistemolojik (bilgikuramsal) açıdan paradigma dönüşümü ölçütlerine göre karşılaştırılmaktadır.

Sosyo-ekonomik açıyla bakıldığında, modern durumun kısıtlayıcı etkileri özellikle ekonomik örgütlenmelerin rasyonelleştirilmesinin (bölümlere ayırma, merkezilik, hiyerarşi, kuralcı düzenlemeler) doruğa çıktığı sanayileşme döneminde belirginleşir. Aşırı işbölümüyle düzenlenmiş bürokratik örgütlerin hantallık ve eskime nedeniyle maliyet artışı yaratması, tüketicilerin ise kitlesel ürün ve hizmetler yerine özel ürün ve muameleler talep etmeye başlamaları, bu tür aşırı rasyonelleşmiş büyümeyi organizasyon kesiminde çıkmaz bir yola döndürmüştür.

Bilgi ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler rekabet ve mübadele alanını (ekonomi) genişletirken entegre ekonomik yapı, serbest rekabete dayalı karmaşık bir ilişkiler zemini haline alır. Modern doğru yöntem çerçevelerinin ortaya çıkardığı kuralcı ve homojen 'katı' organizasyonlar bilgi çağının hızlı iletişim ekonomisine ayak uyduramaz. Bu nedenle, organizasyonların bilgi ve kaynakları en hızlı ve en uygun koşullarla bir araya getiren, öğrenenen ve uygulayan, kendi kendini yöneten (geliştiren), yatay küçük takımlar ve şebekeler gibi esnek düzenlenmiş örgütlenme formlarına doğru evrilmesi gerekli hale gelir.

Bilgi kuramı açısından bakıldığında, modern paradigmanın temelinde, tüm bilgileri tek bir teorik mantık dizgesine indirgeme ve bilgi programlarını tamamlama çabalarının yer aldığı görülmektedir. Tek doğru yöntem çerçevesi sunarak gerçeği önceden belirleyen pozitivist yaklaşım, organizasyonu sabit bir yapı (sistem) içerisinde algılayarak, örgütlenmenin sosyal ve dinamik gerçeklik boyutundan uzaklaşır. Buna karşın postmodern düşünce, örgütlenmeyi iletişim ve sosyal gerçeklik (dil) ağı içinde görür. Postmodernizm; bireycilik, farklılık, çoklu rasyonalite'yi öne çıkartmasıyla 'yenilik ve yaratıcılığı', ayrıca vizyon, sezgi, empati, hayal gücü, kişisel gelişim gibi iletişim ve disiplinlerarası bilgi biçimlerine verdiği önemle de 'bütüncül' bakış açılarını desteklemektedir.

Modern düşüncenin bilgi ve örgütlenmeyi rasyonel parçalarına ayırmasının (analiz, işbölümü) ve kuralcılığının sınırlılığına karşı postmodern düşünce, teoride ve pratikte disiplinler arası sınırlara ve iletişim sınırlarına esneklik getirmesiyle maddi ve zihinsel evreni genişletmektedir.

SUMMARY

POSTMODERN REPLIES TO THE IMPASSE OF MODERN ORGANISING

Keywords: Modernism, postmodernism, fordism, organization theory, deconstruction

This paper investigates how an alternative thinking style postmodernism answers the impasse that stemmed from the modern paradigm in the field of organization and management. For this reason, modernism and postmodernism are compared sociologically and epistemologically according to the paradigm shift criteria.

Approached socioeconomically, the restrictive consequences of modern conditions become particularly clear in the period of industrialization in which rationalization of economic organizations (differentiation, centrality, hierarchy, normativeness) reaches its zenith. Due to bulkiness and obsolescence, cost increase engendering in bureaucratic organizations planned with the principle of excessive division of labour and consumer's demanding specific products and services rather than mass products and services make it extremely difficult relevant excessively rationalized growth in terms of organization.

Developments in information and transportation technologies expand the field of competition and interchange (market) which causes integrated economic structure to become the field of complicated affairs based on free market competition. Normative and homogeneous 'rigid' organizations, which are the result of the patterns of the modern thought, cannot keep pace with the rapid communication economy of today's information era. For this reason, organizations should evolve into flexible organization forms that are able to execute self-organization (development) and put information and resources into practice learn them plus, be able to bring them together under the optimum conditions and at the maximum speed, just as small horizontal teams and networks.

In the context of epistemology, the modern paradigm is based on the efforts of reducing all knowledge into unique logic system and integrating knowledge programs. Actually are in the fundamentals of modern paradigm the positivist approach which identifies reality beforehand by offering a single methodological framework, makes us perceive organization as a fixed structure, in this sense, the positivist approach removes organizations from the social and dynamic bases of reality. However, postmodern thought, considers organizations in the system of communication and socially constructed reality (id est language). Postmodernism emphasizes 'innovation and creativity' through highlighting individualism, plurality and multiple rationality and horizontal views by means of underlining various communication and knowledge forms such as vision, intuition, empathy, imagination and individual development.

The modernist idea is normative in terms of borders and divides the knowledge and organization into rationalistic units (analysis, differentiation), whereas postmodernism, on both theory and practice, expands frontiers in both physical and intellectual universe by means of bringing flexibility to borders among disciplines and old boundaries of communication.

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma, modern paradigmayla hareket eden organizasyonların karşılaştıkları tıkanıklıkları aşma konusunda postmodernizmin hangi çözümleri sunduğunu araştırmaktadır.

İnsan medeniyetinin 'büyük birikimi' modern düşüncenin yarattığı sorunlar sebebiyle eleştirilere uğradığı ve bundan dolayı toplumun bir çok alanında yenilik ve değişim arayışına gidildiği gözlemlenen bir olgudur. Bu bağlamda sürdürülen araştırmada dünyada ve organizasyonlarda yaşanan değişim bir paradigma dönüşümü ekseninde ele alınarak çağımız modernizminin temel varsayımlarındaki tıkanıklık ile buna yönelik çözüm yollarını araştırılmıştır.

Çalışmanın İçeriği ve Kapsamı

Tarih ve sosyoloji disiplinleri, insan medeniyetinin niteliklerini, yazı öncesi/sonrası veya M.Ö./M.S. gibi eşiklerle veya avcılık, tarım, sanayi gibi dönüşümlerle ve ilkçağ, ortaçağ gibi öncekinden farklı olan özelliklere göre, kapsamına uygun değişik adlandırmalarla ifade eder. Bu nedenle tarihçi Barraclough'a göre yaşadığımız çağı kavramak için önem vererek aramız gerekenler; benzerliklerden ziyade farklılıklar, süreklilik öğelerinden ziyade farklılık gösteren kesinti öğeleridir. Bu yüzden tıpkı ortaçağ tarihi dediğimiz dönemin modern tarihten ayrılması gibi, günümüzün tarihi de onu önceki dönemden ayırtan kendine özgü karakteristiklere sahip ayrı bir dönem olarak görülmelidir [1964: 12]. Çalışmada, bu öneriden yola çıkılarak, kökenleri geçmişe dayalı ve yaşanmakta olan sosyal-organizasyonel gelişmelerin tarihsel ve kavramsal açıdan ayırt edilmesi yoluna gidilmiştir.

Birkaç on yıldan beri, günümüz tarihinin bir dönüşümden geçmekte olduğunu iddia eden, birbirinden farklı boyutları öne çıkartan bir çok senaryodan söz edilmektedir. Bunlar; üçüncü dalga uygarlığı (Toffler), bilgi toplumu (Masuda), sanayi sonrası toplum (Bell), düzensiz kapitalizm toplumu (Lash ve Urry), iletişim ve medya toplumu

(Baudrillard) gibi isimlerle adlandırılırlar. Kapsamlı değerlendirmelere gitmek için ise tarihsel ve kültürel boyutlar birleştirildiğinde bu senaryoları içeren hem bir dönem (Post-modernizm¹ dönemi), hem de bu döneme ait bilgikuramsal zemin olan postmodern düşünce şeklinde ifade edilen kavramsal çerçeveler bir çok sosyal bilimci tarafından da kullanılmaktadır [Parker, 1992; Hassard,1999 ; Lyotard, 1984; Rosenau, 1992].

Lyotard, postmodern terimini, dönemleştirme fikri taşıması sebebiyle kötü bir terim addederek, dönemleştirmenin 'klasik' veya modern bir 'ideal' olduğunu söyler. Ona göre 'postmodern' özetle bir ruh halini ya da zihinsel durumu gösterir [Featherstone, 1988: 198]. Lyotard, bir süreklilik içindeki tarihsel çizginin gözlenmesi (döngü) mantığını temel alarak modernizmlerin ve post-modernizmlerin devamlı birbiriyle yer değiştikleri bir tarih okumasından yana fikir beyan etse de [Sim, 2000: 23], içeriğinde doğruluk, gerçeklik, hümanizm, tin'in diyalektiği, özgürlük, refah gibi 'mutlak' iddialar taşıyan modernizmin 'büyük anlatıları'na inanmayın diyerek [1984: 60]; bütünselci evrensel teorilere karşı şüpheli bir duruş benimseyen postmodernizmin, ismiyle ve de cismiyle; yerleşik alışkanlıklara geri döndürülemeyecek biçimdeki bir kopuş² olduğunu ifade etmiş olur.

Habermas ise yeni bir tarzı ortaya çıkaran büyük bir kopuştan daha çok bir gelişme sürekliliğine atıfta bulunarak aslında bozulmamış haliyle (potansiyel) modernizmin büyük bir özgürleştirici, ilerletici nosyon olduğunu iddia eder. Bu şekilde, diyalektik ilerleyen tarihin bir imkan olarak kendini tekrar tekrar kurma çabalarının eleştirel modernizmi oluşturduğunu ileri sürmüş olmaktadır. Habermas, sonuç olarak, her şeye şüpheli yaklaşmaktansa modernizmin yüksek potansiyeline ulaşmak için 'bir ortak akıl' oluşturma çabasını destekler. Fakat bu çaba farklılıklar arasında bir konsensüs

¹ Parker, post-modern toplum, post-fordizm, post-capitalism, post-industrialism [Bell 1973; Piore and Sabel 1984; Harvey 1999] şeklindeki kullanımları referans olarak tarihsel dönemi belirtmek için; post-modernizm şeklinde '-' li kullanımı; bilgikuramsal bir çerçeve belirtmek için ise postmodernizm şeklindeki kullanımı önerir [1992]. J. Hassard'ın da bu konuda Parker'a atıfları bulunuyor [1993;1999].

² Derrida, kesin bir kopuştan söz etmenin zorluğunu 'kesintilerin kaçınılmaz bir şekilde çözmeye devam ettikleri eski dokulara kendilerini yeniden yazma süreci' olduğu yorumuyla ifade eder. Fakat 'bu durum yine de bazı kesintilerin zorunluluğunu ve göreceli önemini, yeni yapıların ortaya çıkışını veya betimlenmesini ortadan kaldırmaz' [Derrida,1994: 44] diyerek de aslında kopuşu tarif eder.

aradığı için sonuç olarak bir meta-anlatı yarattığından postmodernist Lyotard tarafından eleştirilir. Lyotard yenilik için farklılıkların muhafaza edilmesini ve dile getirilmesini (farklı dil rejimlerini) destekler. Aynı yaklaşım Foucault'nın eylemi ve düşüncüyü alt bölünmeler ve hiyerarşiler yoluyla değil yan yana koyma ve ayıksı tutma yoluyla geliştirme önerisinde yer almaktadır (Best ve Kellner, 1998: 75). Deleuze ve Guattari de farklılıkların daima temel bir birlik altında özetlendiği nihai olarak mutlak durağanlığa (sonuca) ulaşmayı hedefleyen, (üst anlatılar yaratan) diyalektik düşüncüyü eleştirirler [a.g.e., s.106].

Habermas'ın daha üst düzeyde bir ortak akla olan inancı yani bir imkan olarak modernite, Hegel'in diyalektik gelişmeyi mutlak gerçeğe bağlayan döngüsü ve Grek düşüncesindeki yaşamın sürekli 'değişim' döngüsü (yenilik değil) aynı zemini paylaşmaktadırlar. Bu mantık kapalı bir devre gibi düşünüldüğünde matematiksel sistematikliği andırmaktadır. Bu işleyişi bir tasarıma dökülecek olursak; 'belirli bir dış çerçeve mevcuttur, içeride olan her şey bu tek biçimli dış kapsama uygun bir faaliyettir ve mutlak gerçek de bu dış kapsamı keşfetmektir' sonucu çıkar. Bir düşüncenin kendi kendisini doğrulamasından başka bir şey olmayan bu mantığın karşısında ise eski çağ Sofistlerinin günümüze kadar ulaşmış 'insan her şeyin ölçüsüdür'³ diyen postmodern bakışını görürüz. Hakikatin zihinsel (dolayısıyla kültürel ve dilsel) boyutunu öne çıkartan, postmodernizme göre, bilgi bir keşif değil, kültürel, dilsel ya da tarihsel bir oluşumdur. Aslında böyle olması onun geçerliliğini de azaltmaz. Bu şekilde sadece karşılaştırma yapılabilecek evrensel ya da zaman dışı tek bir gerçeklik olmadığından şeylerin tanımını her zaman 'yeniden tanımlanmaya' açık bırakılmış olmaktadır.

Örneğin Baudrillard'a göre modernlik sayesinde olanaklı olan tüm alanlar yaşanmış, keşfedilmiş ve bitmiştir bu nedenle O'na göre, şimdi sadece geçmişten gelen sayısız kavram ve modelin kombinasyonlarını, sayısız kere tekrar üretilmiş gerçekliği; hipergerçekliği yaşıyoruz. Bu durumda yeni bir şey olamaz artık, sadece karışıklık ve çok anlamlılık ya da anlamsızlık vardır. Bu nokta genelde postmodernizmin sıklıkla eleştirilen nihilist yönüne örnek gösterilir. Fakat bu boyutun gözden kaçan tarafı, hiçbir

³ Protagoras (M.Ö. 480-410).

tanımın mutlak olmadığı bir dünyanın aynı zamanda bütün tasarımlara da (rekabete) açık olduğudur.

Postmodernizmi algılama eğilimlerini birkaç kümede incelediğimizde, ilk öne çıkan görüşlerden biri postmodernizmin, modernizmin bir reaksiyonu ve onun eksiklerini kapatmak için ortaya çıkmış daha kapsamlı bir düşüncenin dönemi şeklinde algılanmasıdır. Diyalektik düşünme modeliyle bakıldığında, sık bir kullanım kazanan bu dönemsellik tanımlaması nedeniyle; modernizmin antiteziyle sentez oluşturması şeklinde algılanan post-modernizm, bu haliyle modernizmin post- hali konumuna indirgenir. Ve hala diyalektikle düşünüyorsak; post- hale ulaşmış modernizm eskisinden daha yüksek bir ideali sergiler. Kimi eleştirel teorisyenler de bu mantıkla hareket ederek postmodernizmin kapitalizmin daha ileri bir aşaması; incelikli bir sömürü çağı olduğunu ima ederler (Jameson, Harvey).

Modernitenin kendi kendisini düşünmesi (eleştirel modernlik) ya da modern düşünce tarzının kendini elekten geçirmesi şeklinde tarif edilebilecek olan Giddens'ın düşünümsel modernlik kavramı diyalektik düşünce zemine dayanmaktadır. Diyalektik düşünceye göre, sentezin belirlediği bir ufka doğru sürekli bir ilerleme yaşanmaktadır. Bu yüzden, her değişim tez-antitez-sentez üçlüsünün belirlediği sabit ilerlemeci çizgide gerçekleşmektedir. Fakat bu durumda bu mutlak çizgi dışındaki yenilikler gözardı edilmiş olduğundan, diyalektik düşünce nedeniyle, zihin bu (diyalektik) ufkun dışındaki yeniliklere kapalı bırakılmış olur. Bize göre, postmodern düşünce bu değerlendirilmeyen boşlukların da fark edilmeye başlanmasıdır.

Giddens'ın düşüncesine dönecek olursak, modernliğin kurumsal unsurlarından olan düşünümsellik (eleştiri-antitez), modernliğin kendisi üzerine eleştirel olarak düşününebilmesini ve bu sayede kendisini yenileme (sentez) imkanını sağlar [1994:41]. Fakat bizce bu düşünceye dikkatle yaklaşmak gerekir çünkü bu düşünceye bağlanması her yeni fenomenin yalnızca modern paradigmayla incelenebileceği bir evrensellik dayatmasını içermektedir. Modernliğin dışında kalan alternatif paradigmaları kolaylıkla dışlayabilmesi nedeniyle, düşünümsellik, modern paradigmayı kendisini koruduğu bir dogmaya dönüştürmektedir.

Giddens'ın bakış açısıyla, postmodern düşünce, modernitenin marjinal sınırları; modernite'nin merkezine göre uçta yer alan bir boyut, sınır bilim ya da antitez şeklinde algılanır. Bu şekilde marjinalleştirilmekle (aslında büyük modernizm söyleminin kendisini meşrulaştırmasının bir sonucu) karikatürize bir konumlandırmaya uğratılmaktadır. Bu konumlara modern sistem mantığıyla bakıldığında modernizmin uç noktaları olan marjinal alanların yeniliğin de ilk önce yaşandığı noktalar olduğu söylenebilir. Fakat ileriki bölümlerde açıklayacak olduğumuz gibi sistem kavramı toplumsal gerçeği açıklamada homojenize edici ve izomorfik (denkeşyapıcı) karakteri nedeniyle yetersiz kalır. Çünkü sosyo-organize alanlarında iletişim boyutlarının çokluğu ve öngörülemezlik karakteristiklerinden dolayı bu alanların bir haritalaştırma mantığıyla homojen eşyapılara ayrılarak ve nedensellik zincirleri içerisinde incelenmesi çok zordur. Bu bağlamda modern düşünce kalıplarının eskiden geçerli kabul edilen yeterliliklerinin gittikçe daha fazla zedelenmekte olduğunu görüyoruz.

Kısaca söylemek gerekirse postmodernizm bir yanıyla modernizmin kendini tartışmaya başlamasıdır. Fakat artık sadece modernizmi tartışmıyoruz 'düşünme şeklimiz hakkındaki düşünme şeklimizi de değiştiriyoruz' [Geertz'den akt. Hudgins, 2000] ifadesiyle biz de postmodern durumun zihinde yaşanan bir paradigma dönüşümü olduğu fikrine katılmaktayız.

Çalışmanın Metodolojisi

Bir paradigma dönüşümü şeklinde ele alınan modern ve postmodern yaklaşımların bilgikuramsal açıdan değerlendirilmelerine içerik kazandırmak için aşağıda belirtilen varsayımlar birer parametre olarak ele alınmaktadır [Kuhn, 1970] : (i) Paradigmaların sınırlarını, varsayımlarını, yöntemlerini belirleyen, çözmek üzere odağa aldığı 'sorunların doğası'dır, (ii) her paradigma ancak bazı sorunları çözmeye yetkindir ve dolayısıyla ortaya çıkabilecek her türlü soruna çözüm sunabilecek evrensel nitelikte olamaz; (iii) bir paradigma kendi bağlamının dışında ortaya çıkan ve dolayısıyla çözmekte yetersiz kaldığı sorunların artması ve dayatmasıyla eleştiriye uğrar, kırılır ve alternatif paradigmaya yerini bırakır. Bu varsayımlar modernist ve postmodernist paradigmaları karşılaştırmaya yarayacak zemini oluşturmamıza yardımcı olacaktır.

Postmodern görüşleri gruplandırarak olursak⁴, belirgin görüşleri iki farklı kümede sergileyebiliriz. Birincisi; bazı teorisyenlerin betimlemelerinde (Drucker, Giddens, Bell, Bauman, Harvey), post-modernizm, sanayileşme sonrası sosyo-ekonomik değişimin sonucu yaşanan bir dönemin adlandırılmasıdır. Buna göre, post-modernizm yeni bir toplumsal/kültürel formasyondur ve sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş şeklinde tarihsel sosyolojik bir dönemi ifade eder. Böyle bir yaklaşımın amacı, toplumu yeni bir aşamaya götüren dış çevre koşullarının özelliklerinin belirlenmesi yoluyla (dış dünyanın tarifi) neler olup bittiğinin anlamlandırılmaya çalışılmasıdır.

Diğer bazı teorisyenler ise (Derrida, Foucault, Lyotard, Baudrillard, Deleuze ve Guattari) anlam dünyasını oluşturan dilsel alanın, yapı, söylem, teori, ideoloji ve politika gibi bileşenlerini ortaya çıkararak, dil tarafından dünya ile kurulan aracılık/temsil ilişkisinin dünyanın resmi şeklinde ifade edilebilecek nesnel bir karşılıklık (mütekabiliyet) ilişkisi olmadığını ileri sürerler. Bu iddia, modern teorilerin özelliği olan dünyayla paralel birebir (literal) gerçeklik/doğruluk varsayımlarını sorunsal haline getirir. Bundan dolayı adı geçen yazarlar 'postmodernist' bir kisveyi kabul etmeseler de postmodern bilgikuramsal literatür içerisinde değerlendirilmektedirler.

Her sosyolojinin bir bilgi kuramı olduğu (veya tersi) varsayımı konunun hem sosyolojik hem de bilgikuramsal boyutlarıyla incelenmesini kapsayıcı bir değerlendirmeye gitmek için gerekli kılmaktadır. Bunun için de hem tarihsel dönüşüm süreci içerisinde toplumsal ve ekonomik örgütlenmenin dönüşümünün incelenmesi, hem de bu dönüşümü besleyen ve meşrulaştıran bilgikuramsal paradigmlar ile ilişkilerinin kurulması gerekmektedir. Bu varsayımlarla postmodernizm hem bir tarihsel dönem (Post-modernizm dönemi) hem de bu dönemde gözlemlenen sosyolojiyi besleyen bilgi kuramı (Postmodern düşünce) [Parker, 1992; Hassard, 1999; Rosenau, 1992] olması bakımından incelenmiştir. Her iki açıdan yapılacak karşılaştırma farklı alanlarda yaşanan postmodern dönüşümü örgütlenme bağlamında ortaya çıkarmamıza yardımcı olacaktır.

⁴ 'Dünyada ne kadar postmodernist varsa o kadar postmodernizm vardır' [anonim].

Modernizm ve postmodernizm karşılaştırması örgütlenme sorunsalı bağlamında irdelenirken yanıt aranan başlıca sorular şunlardır; (i) modernist paradigmayla hareket eden organizasyonların yüz yüze geldiği tıkanıklıklar nelerdir? (ii) bu sorunlar sosyolojik ve bilgikuramsal bağlamda ele alındığında postmodernizm hangi yanıtları sunmaktadır? (iii) modern dünyada yaşanan değişim sosyolojik ve bilgikuramsal açıdan bir paradigma dönüşümü (ya da ‘modern paradigma’nın çöküşünü) yaratacak kapsamda mıdır? (iv) postmodernizmin günümüz medeniyetindeki yeri (faydası) nedir?

Çalışmanın Önemi ve Kısıtları

Günümüzde her alanda yenilik ve değişim arayışına gidildiğinin gözlenmesi halen bir dönüşüm içinde olduğumuzu da hissettirir niteliktedir. Nitekim; fen bilimlerindeki teorik gelişmeler; rölativite kuramı ve kuantum teorileriyle birlikte pozitivist kuramların eski geçerliklerini kaybetmesi aynı zamanda sosyal bilim disiplinlerinin ortaya çıkışlarından beri süre gelen yöntem tartışmaları (pozitivist okulla yorumsamacı geleneklerin tartışmaları) günümüzde evren algısındaki kavramsal ve paradigmatik değişimleri ortak gündeme taşıyarak tüm bilimsel disiplinlerde görülen bilgi kuramı değişimlerinin işaretlerini vermektir.

Bu bağlamda sosyal bilimler zemininde çalışan yönetim ve organizasyon teorilerinde de disiplinler bir krizin varlığından söz edilmektedir. Son yirmi-otuz yılda, teorik gelişmelerdeki kıtlık, çoğu eserin birbirine benzemesi, firmaların sorunlarına benzer ve standart ‘modern’ öneri setlerinin sunulması, geleneksel başat teorilerdeki kemikleşme [Jackson, 1992]; modern anlayış ekseninden bir türlü çıkılamadığını gösteriyor. Pratikte ise; daha önceleri mükemmellik göstergelerine sahip olduğu düşünülen büyük firmaların çoğunda daralma ve eskimenin görülmesi, yenilenme faaliyetlerindeki başarısızlığın faturasının ise uygulama sorunları şeklinde lanse edilerek eski kısır döngülerin devam ettirilmesi bu çıkmazın işaretlerinden sayılmalıdır. Bunlara bakarak çoğu bilimsel disiplinde yaşanan benzer gelişmeleri, paradigma değişimleri içeren bir ‘Postmodern dönüşüm’ çerçevesinde değerlendirmek yersiz sayılmaz.

Postmodern dönüşümü incelediğimiz kaynaklar farklı alanlardaki literatürden seçilmekle birlikte, araştırma işletme biliminin bilimsel ve felsefi zeminini genişletmek

ve aydınlatmak amacıyla yürütülmüştür. Bu amaçla postmodern kuramlara, klasik yönetim kuramı ve modern organizasyon kuramlarının omurgasını oluşturan sistem yaklaşımına ve pozitivist bilgi modellerinin kısıtlılığına getirilen yanıtlar açısından başvurulmuştur.

Weber'in sözüyle açıklamaya çalışırsak, bir çağ başlangıcında tanımlanamaz ancak bittiğinde tarif edilebilir [Gephart, 1996b: 22]. Bu sınırlılık çerçevesinde modern kavramları referans alarak postmodern'e giden yolu aydınlatma faaliyeti, yani postmodern olanı, modern olandan yola çıkarak açıklama çabası, bir yandan elde edilen bulgulara basınç uygularken diğer yandan da bulguları genel sonuçlara götürmemize direnç oluşturmaktadır. Buna rağmen araştırmada belli ölçüde bir netliği yakalamaya yönelik olarak modern bir yöntem olan indirgemeciliğin benimsenmesi ve analiz yöntemi uygulanmıştır.

Bir diğer kısıt ise araştırmanın konusu 'örgütlenme' kavramının modern bir tarife sahip olmasıdır. Aslında örgütlenme doğa ve toplumu oluşturan her fenomende incelenebilecek bir süreçtir. Fakat bu güne kadar yapılan incelemelerin; bilimsel çerçevlendirmelerin, kural ve tanımların modern çağlara ait gelişmeler olmasından dolayı, organizasyon kavramının çerçevesinin, adlandırılması ve tarifi açısından modern bir icat olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda modernleşmiş bir örgütlenme ve yönetim mekanizmanın postmodern yönlerini araştırmak biraz da akıntıya kürek çekmeye benzese de, bu şekilde, modern oluşumun kapalı bıraktığı noktalar ortaya çıkartılmıştır.

Çalışmamız, sistematik bir inceleme ve sınıflandırma olduğundan modern ideallere uygun bir faaliyet niteliği taşımaktadır. 'modern' sistematik araştırma faaliyetinin bilgiyi tamamlanmış formda sunma çabası ya da tamamlanmış bilgi arayışı; olguları, genel zeminlere ve kavramlara indirgemeyi ve törpülemeyi gerektiriyor. Bu nedenle modern analiz tüm olguların sabit zeminlerde algılanması riskini de içermektedir. Fakat her anlamı yakalama faaliyetinde biraz otoriter (author) davranmak durumunda olduğumuzu varsaydık. Bu şekilde, postmodern olanın modern çerçeveler içinde sunulmasıyla ortaya çıkan hata ve riskleri göze almamızın nedeni okuyuculara bu alanda belirginleştirilmiş, sınıflandırılmış bir malzeme sunma arzusudur.

1.TARİHSEL SOSYOLOJİK BAKIŞ

Medeniyetimizdeki modernist oluşumu, gerilere doğru takip ettiğimizde, ortaçağın geleneksel ve dini iradelerine karşı rasyonel uygulamaların gelişmesini sağlayan rönesans ve reform hareketlerini görürüz. Bunları, modern zamanlarla ortaçağ arasında çığır açıcı gelişmelerin başlangıcı olarak belirlersek, işte bu eğilimlerle birlikte devletin ve politikanın rasyonalizasyonu sağlanmış ve nitekim, geleneksel yönetim kurumları sistematik bir biçimde örgütlenmiş olan idare ya da 'bürokrasi' ile yer değiştirmiştir. Bu nedenle, bürokratik devlet, aile bağları ya da zenginlikten çok, mesleki uzmanlık kriterlerine göre seçilen memurlar tarafından çalıştırılır. Kararlar ise güvenilir bireylerin takdirinden ziyade, sabit ve önceden belirlenmiş 'rasyonel' kurallara göre alınır [West, 1998: 21]. Bu şekilde rasyonellik ve uzmanlaşma ilkeleri uyarınca kurulan bürokratik yapı, organizasyonların günümüze değin uzanan temel iskeleti olacaktır.

Modern çağı oluşturan rasyonalizasyon süreçleri kapitalist üretim ve mübadele ilişkilerinin yavaş yavaş yayılmasıyla birlikte, ekonomik alanda da ortaya çıkmıştı. Bu bağlamda serbest dolaşıma ve sermayenin özel birikimine izin veren ekonomik bir örgütlenme tarzı olarak kapitalizm de üretimi organize etmenin geleneksel yollarını aşındırır ve fiyatlarla ücretlere ilişkin sabitleştirilmiş düzenlemelere meydan okur. Bu sayede giderek daha serbest hale gelen pazar, kişilere, üretimde daha büyük verimlilik, rekabet şartlarında büyümek veya ayakta kalmak için daha yüksek karı elde etme gerekleri şeklinde amaçlar kazandırır [a.g.e., s. 22].

Serbest piyasa ve atölye üretimini barındıran kentlerinin ortaya çıkması, yeni ekonomik yapılanmaya uygun sınıfların belirmesi, orta sınıfın yükselmesi; giderek daha kapsamlı ve kompleks sosyal, ekonomik ve teknolojik dönüşümler yaratmış ve bu dönüşümleri yaşayan toplumlar modernite, ve aydınlanmayla birleştirilen endüstriyel, kültürel, entelektüel ve politik gelişmelere sahne olmuştur.

Bu sahneyi oluşturan Modern çağın ürünü sanayileşme dönemiyle sanayi sonrasındaki ekonomik örgütlenmenin gelişimi incelendiğinde öncelikle bu şartların arka planını oluşturan iki toplumsal yapıdan bahsetmek gerekir.

Bunlar; bazı yazarlarca ekonomik yapısının düzenli (örgütlü⁵) kapitalizm nitelemesiyle tanımlandığı, kitle üretimine dayalı sanayileşmeyi ortaya çıkaran modern zamanların 'sanayi toplumu' diğeri ise sanayileşme sonrasında bilgi, iletişim, ulaşım teknolojilerinin gelişmesi ve küreselleşmeye koşut esnek üretimi ortaya çıkaran, ekonominin ise düzensiz kapitalizm devrine denk düştüğü söylenen 'bilgi toplumu'dur. İncelemede, konunun kültürel ve bilgikuramsal dayanaklarının oluşturulabilmesi için art yörelerindeki ifade zenginliğinden dolayı açıklama zemini olarak modernizm ve postmodernizm şeklindeki geniş kapsamlı çerçeveler tercih edilmiştir.

1.1.Modern Zamanlar; Endüstriyel Değişim

Kökeninde James Watt'ın buhar makinesi yatan ve modern çağın en önemli göstergesi sayılan makineli üretim teknolojisi sanayi döneminin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Sanayi döneminin bir simgesi sayılan fabrikalar ise ilk defa 19. yüzyılda İngiltere'deki tekstil sektöründe görülür. Sanayileşmenin ilk dönemlerinde ortaya çıkan tekstil fabrikalarında genelde bir binada aynı süreci tekrar ederek çalışan makineler tek ve basit bir işi yapar geri kalan iş ise geleneksel yöntemlerle tamamlanırdı.

Endüstri devriminin sonraki safhası 1850 ve 60'larda giysi ve yiyecek imaliyle birlikte, mühendislik, kimya, demir, çelik gibi faktörlerle kompleks üretim süreçlerine sahip fabrikalar görülmeye başlar. Bu gelişmeler ve teknik yönden artan karışıklık, sosyal ve bürokratik organizasyonlarda da paralel bir etkiyle, artan kontrol, rutin ve uzmanlaşmayla birlikte bir yandan büyümeye neden olmuştur. Marx ve Weber bu dönemi orta sınıf yönetimin, memur sınıfının, uzmanlaşmanın ve hiyerarşinin oluşması dönemi olarak görür [Hatch, 1997: 23].

⁵ Scott Lash ve John Urry kapitalist ekonomik gelişimi örgütlü ve örgütsüz şeklinde ikiye ayırır [1987: 300-301]. Örgütlü kapitalizm ekonomide merkezi rol oynayan ulus-devletin piyasayı düzenlediği rejime atıfta bulunur ve kitle üretim döneminin yaşandığı sanayileşme dönemini tanımlar. Örgütsüz kapitalizm ise, müdahaleci ekonomiden serbest ekonomiye geçişin yaşandığı 70'ler sonrasındaki esnek üretim biçimlerinin ortaya çıktığı küreselleşmeye geçiş dönemini ifade etmektedir. Bu çalışmada, kelime anlamlarının konuya daha uygun olduğunu düşünerek, devlet tarafından yürütülen müdahaleci eğilimlerin hakim olduğu dönem; düzenli kapitalizm; ekonomik aktörlerin hareketlerinin devletçe düzenlenmemiş olduğu yani piyasa mekanizmasının kendi kendini ayarladığı dönem ise düzensiz kapitalizm nitelemesiyle adlandırılacaktır.

Sanayi döneminin organizasyon yapısının, tarihsel ve düşünsel geçmişiyle birlikte incelendiğinde, bir 'rasyonalizasyon' sürecinin uzantıları olduğu görülen Weber'in bürokrasi modeli ve Taylor'ın bilimsel yönetim ilkelerine dayandığı görülmektedir. Bu model ve ilkeler gelişen teknolojiyle birlikte 'kitlesel üretim teknolojisi' [Piore, M.J., Sabel, C.F., 1984: 48-51] biçiminde tanımlanan fordizmi ortaya çıkarmış, böylece dönemin belirgin özelliği olan 'otomatik üretim düzeneği' kurulmuştur.

1.1.1.Fordizm'in Doğuşu

Fordizm, sanayi çağında kitle üretimine geçişin yaşandığı bir dönemi ifade eder. Modern Dünya'da bu dönemde gelişmiş olan büyük fabrikalar, kapsamlı işbölümü uygulamalarıyla geniş bir çalışan kitlesinin oluşmasına imkan sunmuş ve üretimde otomasyon ile gerçekleştirilen kitlesel standart üretim toplumun eskisinden çok daha büyük oranda hem üretici hem de tüketici bir kitle haline gelmesini sağlamıştır.

Fordizm'in öyküsü, Ford'un model T otomobilinin piyasaya sürülmesiyle başlatılabilir. Büyük bir girişimci olan Henri Ford'un, her yurttaşın siyah renk model T bir otomobile sahip olduğu, demokratik, eşitliğe dayalı bir dünyanın hayalini kurduğu söylenir. Bu vizyonunun pratik sonucu olarak, herkesi bir araba sahibi yapmayı kafasına koymuş olan H. Ford, Taylor'ın detaylı işbölümü rejimine dayalı işgücü modelini montaj bantı çevresinde örgütleyerek bir ilke imza atmış ve ismini modern çağın sembollerinden biri haline getirmiştir.

Modern organizasyonun temellerini 'bilimsel' biçimde ilkeleştirmiş olan Taylor, bütün işi en ince ayrıntılarına kadar zaman ve hareket etütleriyle planlamış ve her türlü hareketi standardize etmiş olsa da, makinelerin sabit konumu, işçilerin makineler arasındaki hareketliliği zaman kaybı ve verim düşüklüğüne neden oluyordu. Fordizm döneminde ise akan bant sistemiyle zaman kayıplarını minimize edecek şekilde iş yerinin yeniden yapılanması sağlanmış [Belek, 1997: 48]; bu şekilde 'otomatik üretimde' büyük bir mesafe kaydedilmiş ve düşük maliyetli kitle üretimine geçilebilmişti.

Ford, büyük bir çalışan kitlesini örgütleyerek parça ve üründe 'kitlesele', 'standart' ve 'otomatik' üretimi gerçekleştirmiş ve böylece büyük ölçekli seri üretim çağını başlatmıştı. Bu sayede, düşük maliyetlerle araba üretmek fiyatları düşürmüş olduğundan karın bir kısmını da çalışana aktarabilmiştir. 19. yüzyılın sonlarında tüketim mallarını üreten işçiler genelde ürettikleri metalleri satın almaya pek muktedir değillerdi fakat fordizm döneminde çalışanların ücretleri ilk etapta iki katına çıkarılmıştır [Morgan, 1998: 37]. Tüketimcilik potansiyelinin de keşfedilmiş olduğu çalışanların alım gücünün artması üretim/tüketim hacminin ve ekonominin genişlemesini sağlayan süreci başlatmıştır.

Çok daha önce, klasik ekonominin babalarından A. Smith 1776'da 'The Wealth of Nations' adlı eserinde 'emeğin gücündeki en büyük iyileşme... işbölümünün etkileri sonucu olmuştur' demişti. Adam Smith'e göre hayvanlar sadece kendileri için çalıştığından hemcinsleri farklı yeteneklerden faydalanamaz. Fakat insanlar arasında, bunun aksine, en farklı yeteneklerden diğerleri de yararlanır. Smith'e göre farklı işbölümü olasılıklarının ve uzmanlaşmaların sunduğu mübadele sayesinde, piyasa; herkesin ihtiyaç duyduğu diğerinin geliştirmiş olduğu yeteneğin satın alınabileceği ortak bir stok alanı haline gelir. Toplumun ve organizasyonların gelişmesinin temelinde işbölümü mantığını gören A. Smith, bu değerlendirmesini bir toplu iğne fabrikası üzerindeki gözlemleriyle de ortaya koyar. O'na göre işbölümü ve uzmanlaşma olanağının yarattığı çıktı, tek başına bir işçinin uzmanlaşma ve işbölümü imkanı olmadığına üretebileceği iğne sayısından kişi başına 4800 daha fazla olmaktadır [Farmer, 1998; Lipsey ve diğerleri, 1984: 45; Nolan, 1998].

Fordizm döneminde, alt yapısını işbölümünün oluşturduğu büyük ölçekli kitle üretiminin maliyetleri düşürmesi sayesinde işçilerin kendi ürettikleri otomobillerden taksitle satın alma imkanı doğmuştu. Bu, ilk defa 20. yüzyılda görülen kitlesele üretim ve tüketimin yükselişinin ilk işaretiydi. Bu nokta aynı zamanda fordizmin piyasa koşullarını düzenlemesi boyutunu göstermektedir [Szell'den akt., Belek 1997: 49].

Ford, sıradan aileler için seri üretim yolu ile üretmiş olduğu otomobiller aracılığı ile Batı kapitalizminde çığır açıcı öneme sahip bir değişimin öncülüğü yapmıştır. Bu

gelişim süreçlerinin sonucunda daha sonra işçi aileleri çocuklarına meslek eğitimi dışında üniversite ve sanat eğitimi dahi sağlayabilecek refah düzeyine ulaşırlar ki bunlar, batılı ülkelerde (daha sonra gelişmekte olan ülkelerde) daha önce görülmemiş düzeylerdir. Böylelikle ki taşradan sanayi kentine göçen ‘sanayi ailesi’ daha sonra bilginin geçer akçe olduğu geleceğin dünyasına da hazırlanır.

1.1.2.Fordizmin Bunalımları

Birinci dünya savaşından sonra dünya iktisadi konjonktüründe olumlu gelişmeler olmuş, 1928 yılına kadar üretim ve sürüm hızla artmıştı. 1929 yılı başında A.B.D. ekonomisi hemen hemen tam kapasite ile çalışmaktaydı; eksik istihdam emek gücünün %3.2 düzeyindeydi [Parasız, 2000: 237]. Arz fazlasının ilk belirtileri stokların kabarması yiyecek ve hammadde fiyatlarını düşürmüştü; tarım sektöründe başlayan iflaslar, işsizlik ve diğer tımandırıcı, tetikleyici nedenlerle birlikte borsa ve finans sektörüne sıçrayan kriz büyük bunalımı başlatmıştı. Bu esnada H. Ford talep yetersizliğini aşmak için çalışanlarına daha fazla ücret ödemeyi denemiş ise de tek başına böyle bir uygulama bunalımı aşmada çok yetersiz kalmıştı.

Fordizmin içinde bulunduğu ekonomik şartlar karşılaştığı bu ilk bunalımın önemli bir boyutunu oluşturur. Tekrar A. Smith’i konuşturursak O; kitle üretiminin maksimum ölçüsünü, işbölümüne imkan veren piyasadaki yeteneklerin değişim imkanına, yani diğer kişilerin de ürettiği başka malların olmasına dayandırır. Bu durumda, işbölümünün genişlik derecesi piyasanın genişlik derecesiyle sınırlıdır. Kısacası, piyasada satılmasına imkan verecek biçimde, diğer kişilerin uzmanlığına bağlı olarak üretilen başka mallar olmadıkça, piyasanın alıcı kitlesi de küçük olacağından çok büyük miktarda toplu iğne üretmek talep yetersizliği nedeniyle gereksiz olacaktır [Farmer, 1998; Lipsey, 1987: 45]. Bu nedenle bir dönem olarak fordizmin karşılaştığı ilk sorun kitlesel üretim/tüketim düzeninin ekonominin ve piyasanın şartlarına tam olarak uymamasından kaynaklanıyordu.

1929 deneyimiyle birlikte kitle üretimi ve kitle tüketimi arasındaki bağlantı Keynezyen politikaların ‘refah devleti’ uygulamalarıyla piyasayı genişletecek şekilde tekrar kurulmuş ve kitle üretimi için uygun ortam sağlanmıştı [Bozkurt, 2000: 62]. Sonuçta,

devletin piyasaya girmesiyle 'her arzın kendi talebini yarattığını' söyleyen klasik iktisat'ın Say yasası, geçerliliğini bu dönem için yitirmiş oluyordu.

Keynezyen politikaların uluslararası boyut kazandığı 1945 sonrasında kurulan yeni dünya düzeninde bütçe fazlaları olan savaşa girmemiş Amerika'nın savaş sonrası zayıf düşmüş Avrupa'nın yeniden inşasına katkısı/müdahalesi bu politikaların uluslararası etkinliğine ve yaygınlığına örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu dönemler ekonominin devlet müdahalesiyle düzenlendiği dönemler olarak anılır. Hatta dönemin iktisatçılarından John Kenneth Galbraigt yeni sanayi toplumunda devlet ve dev şirketlerin işbirliğini bunalımlar döneminin sonu ilan eder. O'na göre sorun artırım kısıtlılığı değil artırımı kullanma yetersizliğinden doğan daralmaydı. Bu nedenle varsa yoksa tüketmeyi hem devlet hem de bireysel harcamalar için zorunlu görmüştü [Bilge, 1981]. Fakat bu özellikteki kitle üretiminin yükselişi ancak 70'li yıllara kadar devam edebilmiştir.

Fordist kitle üretiminde 70'li yıllarda karşılaşılan krizin önemli boyutunu kökenleri kendi içinde saklı olan yapısal sorunlar oluşturur. Fordist organizasyon, kol işi ile yönetim işlevinin Taylorizme uygun şekilde kesin çizgilerle ayrıldığı ve buna bağlı olarak aşırı uzmanlaşmaya uygun bir şekilde işbölümlerinin belirlendiği ve hiyerarşik düzenlemelerle her alanda kaçınılmaz olarak kontrolün en üst düzeye çıkarıldığı bir yapıdaydı. Fordist modelin uzmanlaşmayı (differentiation) son haddine ulaştırması, organizasyonun rasyonelize edilecek yeni bir alan kalmayacak şekilde şişirilmesiyle deyim yerindeyse bir işbölümü enflasyonuna ve Taylorizmin kendi limitlerini aşmasına neden olmuştur. Fordist üretim teknolojisi ve örgütlenmesinde işbölümünün derinleştirilmesi; yüksek standardizasyon, koordinasyon ve kontrol maliyetlerinin artmasına neden olmaktadır. Çünkü fordist fabrikaların, işlevi üretim sürecini gözlemek, aksaklıklar hakkında rapor düzenlemek olan büyük sayıda orta kademe yönetimi istihdam etmesi maliyetleri artırıcı bir dezavantaj etkeniydi. Bunlara bağlı olarak verimlilikteki ve karlılıktaki düşüş, uluslararası rekabetin varlığı fordist sistemi ve konjontürel nedenlerle birlikte genelinde ekonomiyi stagflasyon (durgunluk ve enflasyon) krizine sokarak 1970'lerdeki durumu yaratmıştır [Clegg, 1990: 178-179].

Düzenleme okulu yazarlarına (Aglietta, Boyer, Lipietz) göre, 2.Dünya savaşı sonrasındaki ekonomik rejim, tüketim malları kesimindeki verimlilik artışı ile kitlesel satın alma gücünü 20 yıl kadar dengeleyebilmiş, diğer bir deyişle, verimlilik artışı ile ücret artışları arasında bir denge sağlayabilmiştir. Ayrıca çalışanlar sosyal güvenlik kurumları aracılığıyla işsizlik, hastalık, sakatlık, emeklilik gibi çalışamayacakları durumlarda da gelir sağlayabilmekte ve tüketim normlarını kısmen de olsa sürdürebilmekteydi. Bu koşullarda devlet, fordist sistemi düzenlemeye yönelik bir 'refah ve güvenlik' devletiydi [Dumenil, G. ve Levy. D., 1999].

Fakat Keynezyen refah devleti politikalarının sonucunda daha önceleri kesintisiz büyümenin ufak bir cilvesi sayılan enflasyon, fordist organizasyonlarda yaşanan verimsizliğe benzer şekilde, özellikle 60'lı yılların sonuna doğru sosyo-ekonomik bir yük olarak ağırlığını daha fazla ortaya koymaya başlar. Bu esnada 70'li yıllarda yaşanan petrol kriziyle birlikte artan girdi maliyetleri ekonomide maliyet ve etkinlik tartışmalarını gündeme oturtmuştu. Bunlarla birlikte, dinamizmi yok ettiği, bireylerde tembelliği özendirdiği ve giderek globalleşen rekabet ortamında ülke ekonomilerini dezavantajlı hale getirdiği gerekçesiyle refah devleti uygulamalarından vazgeçilmesi yoluna gidilmiştir [Bilge, 1981].

1960'ların sonuna doğru, işgücü sürecinde fordizmin sınırlarına gelindiğinden, verimlilik artışı ile ücret artışı arasındaki üretken döngü artık işlemez olmuştu [Dumenil, G. ve Levy. D., 1999]. Ekonomik düzende ise Keynezyen politikardan Friedmancı politikalara yönelmenin etkisiyle; enflasyonu kontrol edebilmek için para kitlesinin büyüme ritmi fiyat artışları yaratmayacak düzeyde tutulmaya çalışıldığından talepte daralmalar gerçekleşmiş bu da ilk adımda kitle üretimini olumsuz etkilemişti [Yentürk, 1993]. Sonuçta 70'li yıllardaki fordist sürecin yapısındaki kriz, onun organizasyonel sosyo-ekonomik üst yapısının da krizi olmuştur.

1.1.3.Fordizmin Sonu? veya Yeni Fordizm

Zamanının gelişmelerini kendi özgül koşulları içerisinde değerlendirirsek, fordizm ve Taylorizm karşılaştırıldığında; Ford'un, aslında kendi çağının ilk esnek üretim modelini uygulamaya soktuğunu görebiliriz. Çünkü fordizm, teknolojinin ve bilimin sisteme iyice

içselleştirilmesiyle 'kitlesele esnek üretim'e geçişi sağlamıştı. Bu ilk adım kısa sürede çevresinde oluşan depresif duvarlarla ve rekabetçi basınçlarla karşılaşmış olsa da veya kendine içkin çatışkılar da taşısı, fordizm bir model olarak önüne çıkan engellerle karşılaştıkça yeni tasarılar altında gelişimini sürdürmüştür. Simon Clarke'a göre, Ford'un 1930'lu yıllarda kendi devriminin kurbanı olması gerçeği, General Motors'dan Albert Sloan gibi yeni önderlerin öncülüğünde fordizmin açmış olduğu çıkırın yeni fetihler gerçekleştirmesini engellememiş, fordizm kendisini çok sayıda teknolojik ve örgütsel kisveler altında 'Yeni fordist' veya 'Post-fordist' biçimlerde tezahür ettirmeye devam etmiştir⁶ [Kumar, 1999: 78-79].

1950 ve 1960'lı yıllarda altın çağını yaşayan Fordist üretim sistemi, 1970 ve 1980'li yıllarda ekonomik gelişmelere bağılı olarak gerilemeye başladı. Çünkü fordizmin standart ürünleri sürekli değışen tüketim tercihlerine uyum sağlayamıyordu. Üretim süreçlerinde büyük stok maliyetleri oluşmaya başlamıştı. Üretimde harici olarak yapılan kalite kontrolü maliyetleri artırıcı bir etken olmuştu. Ayrıca sistemin işlemedi için gereken katı hiyerarşi ve aşırı işbölümü ve kol işi ile zihin işini ayıran rutin düzen hem çalışanların potansiyellerinin az kullanılmasına hem de onların işyerine yabancılaşmasına neden oluyor ve bunlar da verimi ve gelişmeyi olumsuz etkiliyordu.

Fordizmin bir zamanlar üstünlük nedeni olan geleneksel özellikleri standartlık ve kitlesellik, tek tip ürün yerine farklı ürün yelpazeleri sunan, uzmanlaşma yerine işbirliğine dayanan, kontrol yerine toplam kalite uygulayan, hiyerarşik katı organizasyon yerine yalın, yatay organizasyon biçiminde ve küçük esnek birimler halinde yapılaşmış sıfır stokla çalışan 'hızlı' organizasyonların ortaya çıkışıyla, dezavantaj haline geldi. Çünkü ekonomik ve sosyal yapıda yeni bir dönüşüm yaşanmaktaydı.

⁶ Fordizmin mitleştirilmesine karşı çıkan bazı yazarlar [Clarke, Williams, Sayer, Wood, Thompson] kitlesele üretime (fordizm) karşı esnek uzmanlaşma (Post-fordizm) şeklinde kurulan karşıtlığı kabul etmeyerek Post-fordistlerin öne sürdükleri gibi bir Fordizm krizinin Post-fordist biçimler altında çözüme kavuştuğundan ziyade yeni tekniklerle süregelen bir Fordist sürekli devrime, bunun da son tahlilde kapitalist üretimle eşanlamlı olduğuna inanırlar [Kumar,1999:78].

1.2.Sanayi Sonrası Dönemde Endüstriyel Değişim

Burns'e göre çağımızda yaşanan bu endüstriyel değişimin temelinde yerel talebi aşan üretim belirleyici değişim etkeni olmuştur. Yerel talebin doygunluğa ulaşması ürün çeşitliliğine açılan kapıyı aralamış ve tüketici odaklı üretim, reklam, ürün geliştirme, yeni iş dizaynları, tüketici araştırmaları, market araştırmaları şeklindeki gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. Şirketlerin uluslar arasılaşması, küreselleşme, bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı bu dönemin gelişmelerinin başında yer alır [Hatch, 1997: 23].

Post-fordizmin, 1970'lerin sonlarında fordizmin yerini alan yeni bir üretim modeli olarak ortaya çıkışının belli başlı göstergeleri; esnek üretim sistemlerinin ürün çeşitlemesine ayrı bir önem vermesiyle birlikte çokuluslu şirketlerin fordist üretim sistemlerinin yerini almaya başlayan esnek üretim organizasyonlarına yönelmeleri ve ileri teknoloji yöntemlerinin kullanılması sayesinde imalat sürecinin göreceli olarak kolaylaşması, tasarım, satış ve satış sonrası hizmetlerin daha fazla önem kazanmasıdır [Levin.,1994].

1970'lerde ekonomik krizle birlikte ortaya çıkan üretim fazlası, ürün kalitesine daha fazla önem verme gereğini ortaya çıkarmış, bu aynı zamanda tüketim normlarının da değişmesine neden olmuştur. Diğer yandan, üretimin uluslar arasılaşması ile birlikte dünya pazarına üretim yapmak büyük belirsizlikler içermeye başlamıştır. Çünkü, çok daha farklılaşmış ürünlerin büyük talep dalgalanmalarına maruz kalınmaktadır. fordist üretiminin katı yapısı ise böyle bir pazarın gerektirdiği esnekliğe uygun değildi. Bu yüzden firmalar, içinde bulunduğu krizden yeni iş örgütlenme ilkeleri uygulayarak, fordizmi daha esnek kılmaya çalışarak ve talep değişikliklerine adapte olabilen yeni üretim sistemleri yaratarak çıkmaya çalışmışlardır [Piore ve Sabel, 1984: 183-93]. Bu bağlamda post-fordizmi hazırlayan daha büyük düzeyde bir ekonomik esneklik arayışındaydı ve aslında fordizm otomatik üretim düzeneği olarak esnek koşullara uygun organize olma biçimlerini aralıksız olarak yenileyen, kendini bir yandan yok ederken bir yandan da yeniden üreten süreçler şeklinde ortaya çıkmaktadır [Kumar, 1999: 78].

Cavestro'nun otomasyonun ikinci aşaması şeklinde tanımladığı [1989] post-fordist gelişme bilgisayar teknolojisinin kullanılmasıyla üretimin daha esnek hale

getirilmesidir. Öncülüğünü 70'li yıllardan itibaren Japonların yaptığı tam zamanında üretim (just in time) esnek üretimin en önemli unsurlarından birini oluşturur. Bu uygulama üretim sürecinin kullanılabilir parçalarının gereksinim duyulduğu anda elde edilebilecek şekilde yeniden düzenlenmesi esasına dayanır. Böylece hammadde stok maliyeti azaltıldığı gibi bekleme ve nakil süreleri kısalmış ve asıl önemlisi istenilen çeşitte ürünü istenilen sayıda üretebilme esnekliği sağlanmış ve başarısı, parçalarının büyük bir uyum içinde çalışmasından kaynaklanan esnek bir teknoloji ortaya çıkmıştır [Belek. 1997: 57-64] Tam zamanında üretim, bir 'talebe göre üretim' sistemidir. Bir ürünü ihtiyaç duyulduğunda üretmek ve sadece müşteriler tarafından talep edilen miktarda üretmek temel karakteristiğidir. Talep, üretim süreci boyunca ürünleri çeker. Her faaliyet, talebi karşılamak için gerekli üretimi yapar. Mevcut üretim sürecinden, üretime ihtiyaç olduğu konusunda sinyal gelmeden hiçbir üretim yapılmaz. Ara mamul ve hammaddeler üretimde kullanılacağı sırada 'tam zamanında' işletmeye ulaşır [Tanış, 1994: 100].

Fordist kitle üretimi Japonya'nın savaş sonrası dar pazar koşullarına uymamış olduğundan daha küçük kümeler halinde, dolayısıyla daha esnek üretim yapacak biçime dönüştürülmeye çalışılmıştır. Bu dönüşüm uzun seneler içinde, üretimde israfı ve savurganlığı ortadan kaldıracak şekilde sıfır hatalı, tam zamanında üretimi (just in time) gerçekleştirmek hedefi ve işçilerin kapasitelerini, üretim deneyimlerini ve zihinsel potansiyellerini tüm potansiyeliyle kullanmak (quality management) ilkesi ile gerçekleştirilmiştir. Tamamen üretim hattında çalışan işçilerin bilgi, beceri ve iş deneyimlerinden yararlanmak üzere oluşturulan kalite kontrol çemberleri kanalı ve üretim teknolojisi işçilerinin önerileri ile sürekli olarak, adımsal bir biçimde geliştirilebilmekte, aynı zamanda da üretimde büyük tasarruflar sağlanabilmektedir. Yani; işçilere çok çeşitli işler yaptırılarak ve onların zihinsel potansiyellerinden de yararlanılarak iş yoğunluğu, dolayısıyla işgücü üretkenliği büyük ölçüde arttırılabilmektedir [Tomaney, 1990].

Toplam kalite kontrol yaklaşımı, kaliteyi kontrol etme işlevini üretim hattı işçisine delege etmekte ve böylece üretimde kalite kontrolü fordist üretimde olduğu gibi üretimin belirli aşamalarında ve belirli bölümlerinin sorumluluğu altında değil, sürekli

olarak yapılmaktadır. Böylece bu sistem sayesinde hatalı ürünün ortaya çıkması daha kaynağında önlenabilmektedir [Koçel, 2003: 378-379].

Toplam kalite yaklaşımına göre, eğer üretimin çeşitli aşamalarında hatalı ürünler çıkarılıyorsa en sıkı muayene bile bunu engelleyemez. Örneğin, fordist sistemde üretim ile kalite kontrolünün ayrı ayrı işlevler sayılması ve ayrı departmanlar tarafından yerine getirilmesi, üretimde fire oranının çok yüksek olmasına yol açmaktaydı. Bu durumda nihai ürünün kayda değer bir kısmı ya hatalı olduğu için fire kabul edilmekte ve atılmakta, ya da hatanın düzeltilmesi yoluna gidilmektedir. Sonuçta ikisi de büyük maliyet artışı yaratır. Hatalı ürünlerin tamiri ya da düzeltilmesi için oluşturulan rektifiye birimleri üretim alanının yaklaşık % 25'i kadar yer tuttuğundan bu da sistemde verimlilik artışının önünü kesen önemli bir unsur oluşturur [Womack ve diğerleri, 1990]. Oysa muayeneye güvenmek yerine hatalı ürünlere yol açan faktörler kontrol altına alınırsa, muayene için yapılan çok miktarda giderden de kurtulmak mümkün olabilmektedir [Ishikawa, 1990: 23]. Bu yöntemle bir yandan kalite yükselirken, diğer yandan verimlilik artırılabilir.

1.2.1.Post-fordist Örgütlenme

Post-fordizm, toplumu oluşturan üretim, ekonomi, tüketim, devlet gibi şekillenmelerin, kitle üretimi veya sanayi dönemi diye adlandırılan devrin sonrasında ortaya çıkmış bir dönemselleştirme girişimi ve bu dönemselleştirme iddialarını 'esneklik' ortak karakteriyle niteleyen bir terimdir. Fordizm'den post-fordizme olan değişimin odağına esnekliğin yerleştirilmesi sosyo-ekonomik örgütlenmelerdeki değişimlerden çıkarsanmaktadır. Fordist kitle üretimine dayanan ekonomi, şekillendirici gücün devlet olduğu bir modeldi. Fakat bürokratik kontrol mekanizmaları ile koordine edilen piyasalara müdahalelerin ekonomik, politik, sosyal yüklerin ağırlığıyla yıpranması fordist üretim sistemlerinin temel unsurlarını değişime uğratmıştır [Reed, 1992: 231].

Bu değişimler, üretim alanı içerisinde, 'esnek uzmanlaşma'ya karşılık gelir. Esnek imalat sistemleri gibi yeni teknolojiler artık belirli bir modele bağlanmayı gerektirmemekte, birbirinden farklı pek çok amaca uyarlanabilmektedir. Üretimi koordine etmek için giderek artan bilgisayar kullanımı, tam gerektiği kadar stok

tutmaya olanak vererek parça başına maliyetleri önemli ölçüde düşürür. Fabrika boyutları küçülür; emeğin rolü de değişir. Yeni üretim yöntemleri artık fordizmin yarı vasıflı makina kullanıcıları grubu değil bilgi toplumunun vasıflı çalışanları tarafından sürdürülmektedir.

Rekabetin yarattığı şartlar sonucu hem birbirleriyle rekabet eden, hem de uzmanlık ve üretim bilgisi alışverişinde işbirliğine giden küçük ve orta boy işletmelerin oluşturduğu esnek uzmanlık modelinin örneklerine 1970'lerde kuzey İtalya'da Üçüncü İtalya denen Bologna bölgesinde ve güney Almanya'da (ve Japonya'da) yaygın olarak rastlanmakta, daha sonra bu tarz esnek üretim şebekelerinin giderek diğer batı Avrupa ülkelerine de yayıldığı görülmektedir. Bu yeni tür üretim organizasyonları, tasarımcılarla yeniden vasıflandırılmış zanaatkar bazlı işçilerin işbirliği içinde, genel amaçlı tezgahlarda çok çeşitli mal üretebilme temeline oturmaktadırlar. Öğrenme, yeni teknolojilere uyarlanabilme, teknolojik yenilikleri hızla adapte edebilme ve yeni teknolojiler yaratabilme bu küçük işletmelerin ortak özelliğini oluşturmaktadır Bu küçük firmaların birbirine bağlı çalışmaları onların çatısız şirket ya da şirketler konfederasyonu diye adlandırılmalarının da sebebidir [Piore ve Sabel, 1984: 265-286].

İlk zamanlar bu işletmeler daha ilkel ve büyük, çokuluslu şirketlere bağımlı iken, zamanla son teknolojileri çok amaçlı bir şekilde kullanarak ve birbirleriyle işbirliğine giderek değişik mallar, modeller üretilip dünya pazarına ihraç edebilen ve böylece de sürekli değişen talebe kendini kolaylıkla uyarlayabilen bir sanayi ağı oluşturmuşlardır. Ancak bunda kitle üretiminin standart ürün pazarlarının giderek parçalanmasının ve çeşitli sınıflara, yaşa, cinsiyete, hatta değişik ırktan insan gruplarına hitap eden bir mal çeşitlemesinin ortaya çıkmasının büyük bir rolü olmuştur. Böylece küçük işletmeler bu pazarlara girme fırsatı yakalayabilmişlerdir. Bu şekildeki bir örgütlenmenin ayrılmış talebe büyük bir esneklikle cevap verebilme yeteneği, post-fordist üretimin doğasının kavranmasında anahtar rolü oynamaktadır.

Bu yüzden, 1970'lerden bu yana dünya kapitalizminin yeniden yapılanmasında küçük ölçekli firmalara önemli bir rol düştüğü açıktır. Bu gelişmeye bağlı olarak, çeşitli yazarlar çağdaş ekonomik kalkınmanın motor gücünü çok büyük esnekliğe sahip küçük

ölçekli firmaların oluşturduğunu ileri sürmekte ve bunların giderek büyük şirketlerin yerini alacaklarını öngörmekte iseler de bu tutum, büyük şirketlerin, özellikle Japonya'da sergiledikleri gibi, esneklik kazanma konusundaki yeteneklerini göz ardı etmek anlamına gelmemelidir. Uluslararası ya da ulusal düzeyde çeşitli sektörler bakıldığında, büyük firmaların egemenliklerini hala kuşku götürmeyecek şekilde sürdürmekte olduklarını görüyoruz. Asıl üzerinde durulması gereken şey, büyük firmaların esneklik kazanma konusunda neler yaptıklarıdır. Görünenlere göre, yerel firmalarla işbirlikleri ve taşeron kullanma hem yerel hem de küresel ekonomiyi geliştirerek kapsam ekonomisi ile ölçek ekonomisini uzlaştırmıştır. Örneğin, motorun tasarlanmasına katılan ve epeyce uzmanlaşmış olan yerel imalatçılara bağlı bir motor atölyesi, hem çok uluslu bir otomobil firmasının hem de bağımsız bir sanayi bölgesinin bir parçası haline gelmiştir [Sabel, 1989: 40].

Üretimde ademi merkeziliğe (decentralization) gidilmesi doğal olarak küçük ölçekli şirketlerin önem kazanmasına yol açmış fakat Benetton örneğindeki gibi üretimin 'çekirdek' konumundaki büyük şirketlerle, etraflarında halkalar oluşturan 'uydu' konumundaki tedarikçi firma ağları biçimindeki organizasyonları da yaygınlaştırmıştır. Benetton bu şekilde; 1980'li yıllarda bütünleşmiş bir esnek üretim sistemi sayesinde ülke içinde ve dışarıda zanaatkar taşeronlarla çalışarak bir veya birkaç üründe uzmanlaşan fabrikalarla çokuluslu dev bir firma haline gelmiştir [Murray, 1989: 57].

Fordist üretimde ana-yan sanayi ilişkileri son derece gevşek bir yapı göstermekteydi; Ara malı ya da parça üreten yan sanayi firmaları mümkün olan en düşük maliyetlerde, çizimleri ve teknik özellikleri verilmiş ürünler üretmekle yükümlü tutulmuşlardı ve ana-yan sanayi firmaları arasındaki ilişkiler genellikle mali ya da teknik işbirliği içermeyen, en düşük fiyatı veren şirketlerle yapılan kısa süreli sözleşmelere dayandırılmıştı. Tam zamanında üretim ve üründe esnekliğe dayanan yeni ilişkiler ağında ise ana ve yan sanayi firmaları arasında çok yakın bir işbirliği kurulur. Bu işbirliğinin 'Üçüncü İtalya' örneğindeki gibi mali, yönetsel ve teknik (tasarım ve bilgi akışı) boyutları bulunmaktadır. Yalın üretimde ana firmalarla, onlara girdi tedariki yapan yan sanayi firmaları arasındaki ilişkiler de fordist sisteme göre büyük farklılık gösterir. Japonların geliştirmiş olduğu sadece talebi olan maldan, hatta sipariş edilen maldan, talep edilen

miktar kadar üretim yapma yaklaşımı, girdi sağlayan yan sanayi firmaları ile de yepyeni bir ilişkiler ağı gerektirmiştir. Sayer'e göre Japon firmaları küçülmeksizin ve aslında fordist kitlesel üretimden vazgeçmeksizin ademi merkezîyetçi yapıya uygun örgütlenerek 'esnek katılıklar' formülüyle başarıya ulaşmıştır [Kumar, 1999: 81].

Post-fordist üretim sistemleri hem küçük işletmeciliğe dayalı esnek uzmanlık, hem de kitle üretimi yapan yalın üretim küçük ve istikrarsız pazarlara ve değişken tüketici tercihlerine uyum sağlayabilecek esneklikte üretim yapmayı sağlayan üretim sistemleridir ve giderek daha yoğun mikroelektronik bazlı teknolojileri üretim sürecine adapte ederler. Çünkü bir maldan başka bir malın üretimine geçişte çok az ayar süresi gerektiren, işlem süresini büyük ölçüde azaltan, çok çeşitli işler ve ürünler için programlanabilen mikroelektronik bazlı makineler sisteme büyük bir esneklik sağlamaktadır. Sonuç olarak, satış noktasındaki siparişden üretimdeki çeşitli aşamalara ve oradan tedarikçi firmalara kadar uzanan enformasyon teknolojisi ile kurulan bilgi akışı ve enformasyon ağı, talep yapısı ile bağlantı kurulmasını sağlamakta ve verimliliği büyük ölçüde artırmaktadır.

Sosyo-politik açıklamalarla öne çıkan Düzenleme Okulu yazarları'nın yaklaşımlarına göre fordist birikim rejiminde kitle üretimi kitle tüketimini de gerekli kıldığından, tüketicinin büyük hacimlerde üretilen standart malları almaya teşvik edilmesi gerekmiş, bu amaçla geliştirilen çeşitli reklam ve pazarlama teknikleri kitle tüketimi normlarının yerleştirilmesinde çok önemli rol oynamıştır. Böyle bir ekonomide artan ürün sayısı aynı oranda bir alıcı kitlesi tarafından emilmesi gerekeceğinden eski modern anlayıştaki biriktirmek, az tüketim, sistematik çalışkanlık özelliklerinin hakim olduğu üretim toplumundan tüketime dayalı yaşam biçimlerinin hakim olduğu, haz ve faydanın vurgulandığı bir topluma geçilmesi gerekiyordu [Dumenil, G. ve Levy. D.,1999].

Bu yüzden tüketicilerin henüz ihtiyacını bile duymadıkları yeni ihtiyaçların sürekli üretilmesi, yeni ürünlerin icat edilmesi yeni ekonomi için şart ve elzemdir. Yeniliğin merkeze oturmasıyla ortaya çıkan ekonomik yapı örgütlenme açısından da yeniliklere gebe dir. Bu yüzden Hamel ve Prahalad geleceği yeniden keşfedecek fırsatları, firmaların yeteneklerine göre oluşturacakları yeni organizasyon biçimlerinin yarattığını

ifade eder [1994]. Bu bağlamda daha büyük yenilikler için yeni organizasyon biçimleri gereklidir, zaten ancak yeni biçimler gelişmekte olan yeni 'tekno-piyasalara' daha iyi adapte olabilmektedir [Rothwell, 1992: 234].

1.2.2.Organizasyonların Postmodern Dönüşümü

70'li yılların sonuna doğru talebi aşan üretim, iletişim teknolojileri ile küreselleşmeyle birlikte yeniliklerden anında haberdar olmaya başlayan müşterilerin arzu, istek ve beklentileri sonucu piyasalar daha fazla yenilik talep eder duruma gelmeye başlamışlardı. Şirketler de o anki işlemsel mantıklarının elverdiğinden daha fazla bilgi birikimini geliştirme eğiliminde olduklarından bu iki etken; piyasa istekleri ve firmaların yeni bilgi üretme yetenekleri şirketleri yeni oluşumlar ve yeni pazarlar yaratmaya doğru itmiştir [Varol, 2001]. Böylece örgüt yapıları değişime zorlanan şirketler, birbirleri ile bağlantılı piyasalara farklılaştırılmış mal ve hizmet sunabilmek için içlerinde yarı özerk birimler oluşturmaya başlamışlar ve bu sayede tek merkezli kar merkezinden çok merkezli kar merkezleri biçiminde tarif edilebilecek birimsel örgüt yapılarına doğru bir yönelim ortaya çıkmıştır [Galbraith ve diğerleri, 1993: 285-286].

Bu örgüt yapıları Stewart'a göre üç temel üzerine kuruludur. Birincisi; (hiyerarşik örgütlerin aksine) işbölümüne karşı, bütünleşik çalışma alanı, kendi kendini yöneten takımlar ve yetkilendirilen çalışanlardır. İkincisi; fonksiyonel bölümlerde uygulanan yeni yönetim ve iş süreçleri (yeni tedarik yöntemleri ve yatay örgütlenme vs.), üçüncüsü ise gelişen bilgi iletişim teknolojileri ile örgütlerin sürekli değişen yapısıdır [Stewart, 1997: 23].

Kendi kendini yöneten yarı özerk birimler, belli bir piyasada elde edilmiş işin yapımı hakkındaki bilginin, başka piyasalara mal ve hizmet sunumuna da olanak sağlar. Birimsel örgüt biçimi bu sayede sınırlı ölçülerde olsa da pazar ayrışmasının öncülüğünü yapmıştır. 70'li yılların sonlarına kadar süren geçiş döneminde baskın bir özellik gösteren matriks örgütlenme biçimi ile şirketler, sahip oldukları bilgiyi hem standart üretim için hem de müşteriye özel tasarım ile üretilmiş mal ve hizmetler için kullanabilme imkanına kavuşurlar.

Matriks yapı temel fonksiyonların işleyişi bakımından klasik organizasyonların dikey ilişki yapısını korurken belli ürünlerin üretiminde veya projelerde iç koordinasyonu hızlandırmak için yatay ilişkileri geliştirir [Donaldson, 2001: 87]. Matriks yapı durumsallık yaklaşımıyla aynı teorik çerçeveyi paylaşır ve modern organizasyonların özelliklerinin değişmeye başladığı bir geçiş dönemini gösterir.

Seksenli yıllara gelindiğinde, Bilgi işleme ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte birdenbire ve çok hızlı bir değişim yaşanmaya başlar. Bunun sonucunda çok sayıda yeni şirketin, özellikle Japon şirketlerinin, sahip olduğu işin teknik bilgiyi (know-how) kullanarak küresel pazarlarda daha çok pay sahibi olduğu ve farklılaştırılmış mal ve hizmet üretimine doğru yönelişin yoğunlaştığı görülmektedir. Bu yeni şirketler müşterilere çok sayıda değişik seçenekleri, daha düşük fiyat ve daha yüksek kalitede daha iyi dağıtım ve farklı hizmetlerle birlikte sunarak rekabeti artırmışlardır.

Bu döneme kadar pazarları hakimiyeti altında bulunduran firmalar bu yoğun rekabet karşısında zor duruma düşerler. Çünkü yeni oluşan piyasalara doğru hızla harekete geçmelerine halihazırdaki örgüt yapıları imkan vermemekteydi. Rekabetin yumuşak olduğu dönemlerde, kendi içlerinde eşgüdüm sağlama amaçlarına uygun olarak düzenlenmiş birimsel ve matriks örgütlenmeler hızlı değişimlere cevap veremez duruma geldiğinden daha esnek örgüt yapılarına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu nedenle önce küçülüp sonra da yeniden yapılanma yoluna giren firmalar temel nitelik taşımayan faaliyetleri için gerekli mal ve hizmetleri kendi yeteneklerini tamamlayıcı türden yeteneklere sahip firmalarla ortaklık kurma yoluyla sağlamaya başlamışlardır [Varol, 2001].

İşletmelerin çevredeki değişimlere hemen cevap verebilecek yapıya kavuşması, etkinliğin artırılması ve işletmenin esnek davranabileceği ve sadece uzmanı olduğu işe odaklanması diğerlerini ise başka işletmelere devretmesi sonucunda şebeke örgüt yapıları ortaya çıkmıştır [Snow, Miles ve Coleman Jr., 1992: 6].

Bu tür yapının temel özelliği; bir mal veya hizmeti üretebilmek için yapılması gereken iş ve faaliyetlerin ve bunun için gerekli olan kaynakların tek bir işletmenin bünyesinde toplanmasının yerine farklı işlerin sanal örgütlenmelere dağıtılmış olmasıdır. Bu farklı işletmeler daha büyük bir işletmenin içinde de bulunabilirler [Charan, 1991: 105].

Yeniliklere odaklanmak için firmaların kaynaklarını sadece uzman oldukları konuya tahsis ederek, kendi yetkinlikleri dışındaki faaliyetlerde dış kaynak kullanmaları (outsourcing) firmaları gereksiz yüklerinden kurtardığı gibi bu sayede firmalar kendi uzmanlığını ve bilgisini geliştirmeye de daha fazla kaynak ayırabilmişlerdir. Firmalar bu sayede mevcut koşullarının da ötesine geçebilecek bilgiyi de üretebilirler.

Şebekeleşmiş organizasyonlara bu açıdan bakıldığında onların her birinin kendi temel yetkinliğine göre ayrı bir işleyiş altında çalıştığı ve birbirlerine piyasa mekanizmasıyla cevap veren şirketler konfederasyonuna ya da çatısız bir şirkete benzediklerini görmekteyiz.

İşletmeler kendi özyetenekleri üzerinde yoğunlaştıkça dış kaynak kullanımı (outsourcing) artmakta, dış kaynak kullanımı arttıkça ortaklık (partnership) ve şebeke organizasyonları (network organizations) gelişmekte ve firmalar daha esnek daha hızlı hareket eder (karar verir) hale gelmektedirler. Bu organizasyon yapıları ve birbiriyle ilgili küçülme, dış kaynak kullanımı kademe azaltma (delaying), takım bazında örgütlenme (team based organization), sıfır hiyerarşi, yalın organizasyon (lean organization) gibi kavramlar Postmodern organizasyon yapılarında genellikle birlikte yer almaktadır [Koçel, 2003].

1.3. Ekonomi ve Postmodernite; Geleneksel Ekonominin Sonu

Sanayi sonrası toplumun özellikleri son-otuz kırk yılda, yoğun bir şekilde, her görüşten düşündür ve araştırmacının ilgi alanında yer almaktadır. Bilgi çağı ve bilgi toplumu ile ilgili çözümler genelde belli özellikler taşıyan dönemler ayırt edilerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bunlardan biri de, Konradiev'in uzun dalga kuramıdır.

Konradiev'in uzun dalga kuramı sanayi devriminden günümüze kadar olan dönemi, her biri yaklaşık 50 yıldan oluşan dört dalgaya ayırarak incelemektedir. Bunlar, 1770-1830 yılları arasındaki 'erken mekanizasyon', 1830-1880 yılları arasındaki 'buhar gücü/ demiryolları', 1880-1940 yılları arasındaki 'elektrik ve ağır sanayi' ve 1940-1980 yılları arasındaki 'kitle üretimi' dönemleridir. Günümüzde ise, yeni bir paradigma olarak 'beşinci dalga' hüküm sürmektedir. Bu devirde daha esnek üretim modelleri ve dağıtık talep türleri kitle üretimi döneminden çok daha farklı özelliklere sahiptir. Bu nedenle, katı örgüt yapıları ve klasik işbölümü yeni döneme uygun düşmemektedir. Buna göre, 'beşinci dalga' 1980'lerde mikro elektronik alanındaki chip ve yazılım teknolojilerindeki gelişmelerle yükselmeye başlamış, biyoteknoloji, yeni malzeme, enerji, atom ve uzay araştırmaları öne çıkmıştır. Bu dönemin geleceği ise bilişim ve iletişim teknolojilerinde yatmaktadır [Bessant, 1991, 9-12].

1.3.1. Bilgi Toplumu

Alvin Toffler'in 1970'lerde bahsettiği 'Gelecek Şoku' da temelinde bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin olduğu günümüz toplumundaki sosyal ve teknolojik değişimi haber verirken, 'hızlı' geleceğe ve buna ayak uyduramayanların uğrayacağı 'şok'a dikkat çekmektedir. Toffler'a göre, bu değişim, tarım toplumundan endüstri toplumuna geçişte yaşanan devrim kadar önemli bir uğraktır. Bu açıdan Lyotard da modern dönemden farklı bir ayrımı tesbit ederek post-modern toplumun bilgisayarlar, enformasyon, bilimsel bilgi, ileri teknoloji, bilim ve teknolojiye sağlanan yeni ilerlemelerden kaynaklanan hızlı değişim toplumu olduğunu ifade eder [Hassard, 1993: 9]. Bilgi teknolojilerine dayandırılan bilgi çağının başlangıcı, çoğu yorumcu tarafından İkinci dünya savaşı sonrasındaki yıllarda aranır. Bu konuda kesin bir tarih vermek mümkün olmamakla birlikte, 1957 yılında ABD'de ilk defa beyaz yakalı işçilerin sayısının mavi yakalıları geçmiş olması bazı yazarlarca bu tarihin bilgi çağının başlangıcı olarak kabulüne neden olmuştur [Senn, 1995: 9].

Bilgi toplumunun temel karakteristiklerini ekonomik yapısındaki dönüşümden yola çıkarak açıklayan, Daniel Bell, 1973'te 'Post-endüstriyel Toplumun Gelişi' adlı kitabında, post-endüstriyel toplumun, sanayi toplumunun kitlesel mal üretimi üzerine kurulan yapısının tersine, bilginin üretilmesi ve kullanılması çerçevesinde oluştuğunu

söyler. O'na göre, post-endüstriyel toplum bilginin elde edilmesi, işlenmesi ve dağılım metotları tarafından şekillenir ve tanımlanır. Tüm bunları devrimci hale getiren araçlar ise iletişim ve bilgisayar teknolojileri olmuştur. Bell, değişimlerin yaratacağı etkilerin, hizmet sektörünü yükselteceğini imalat sektörünü ise küçülteceğini tahmin ediyor. Ve toplumun en güçlü kesimi olarak da bundan sonra kapitalistlerin yerine teknisyenlerin ve profesyonellerin (bilgi işçileri) adından söz edileceğini söylüyor [Poloma, 1979: 248-251].

Bilgi toplumundaki en büyük özellik mal üretiminden hizmet üretimine doğru bir kaymanın görülmesidir. Aslında hizmet sektörü zaten tüm ekonomilerde her zaman mevcuttu ancak sanayi toplumunda hizmetlerin niteliği daha yerel ve mal üretimine yardımcı konumdayken sanayi sonrası toplumda ise ürünlerin icat edilmesinden, geliştirilmesi, tasarım, dağıtım, satış sonrası hizmetlere kadar hemen her aşamada başat olma özelliği kazanır. Bilgi toplumunda mesleki hizmetler araştırma, eğitim, reklam, danışmanlık, ar-ge gibi profesyonel niteliklerle ekonominin genişlemesini de sağlayacak şekilde her türden üretimin farklı aşamalarında yoğunluk kazanmıştır.

Bilgi toplumunun en önemli faktörü olan bilginin, karar alma süreçlerinde doğru, güncel ve zamanında kullanılması kritik bir önem taşımaktadır. Sanayi toplumlarında nasıl işgücü ve sermayenin harekete geçirilmesi ve etkin kullanılması kritik bir sorun ise günümüzün bilgi çağında bilgi gücünün verimli kullanılması ve harekete geçirilmesi o denli stratejik bir meseledir.

Ancak bilgi teknolojilerinin elde edilmesi, özümsemesi, etkin bir şekilde kullanılması ve yeniden üretilmesi süreci yalnızca bilgisayar kullanıcısı olmakla mümkün değildir. Bu ürünler yalnızca kodlanmış bilgiye ulaşmada yani enformasyona ulaşmada kolaylıklar sağlamaktadır. Ancak, zımni bilgiye yani know-how'a erişim, eskisinden çok daha zor hale gelmiştir [Barca, 2002: 68-69]. Örneğin bilimsel bilgi veri olarak piyano hakkındaki tüm bilgiyi sunabilir fakat bu tarz bilgi kişiye piyano çalmayı ya da bir eser oluşturabilmeyi öğretmez. Dolayısıyla yalnızca enformasyona (kodlanmış-açık bilgiye) erişimi mümkün kılan bilgisayarlardan hiçbir bedel ödenmeksizin her türlü

bilginin aktığı yanılığısı, bilgisayar kullanma oranının yükselmesiyle birlikte, internet'e bağlanıldığında bilgi toplumu'na geçilmiş olduğu yanılığısını yaratabilir.

Geçekten yeni olan bilgiye ulaşmak; işin nasıl yapılacağı bilgisi ancak o işi yaparak içinde deney, tecrübe, ar-ge, ilham, hayal gücü, sezgi, içgüdü olan [Nonaka, 1991: 96-97] sürekli geliştirme kültürüyle mümkündür. Bu kültürün Taylor'un kol ve beyin gücünü birbirinden ayıran işbölümü mantığıyla [Morgan, 1998: 37] uyuşmadığı ortadır. Bu nedenle post-modern çağda Weber'in modernitenin temelinde gördüğü işin bölünmesi mantığı yerini işin bütünleşmesine (de-differentiation) bırakmaktadır [Clegg, 1990: 181-182] .

Geleneksel sanayi ekonomisinin ürünleri emek-sermaye-doğa gibi fiziksel boyutları ağır basan üretim faktörlerine dayanıyordu. Bell makine teknolojisinin sanayi toplumunu dönüştürmesini örnek göstererek, günümüzde, sanayi sonrası toplumda bilgi ve enformasyonun toplumun dönüştürücü aracı olduğunu söyler [Kumar, 1999: 22]. Günümüzde bilginin artan ağırlığı ekonomik aktiviteleri ve ürünleri dönüşüme tabi tutarak fiziksel emeğin yerini zihinsel emeğin, para vb. formdaki maddi sermayenin yerini entelektüel (soyut) sermayenin ve büyük altyapı gerektiren makine ya da doğal kaynaklardan ziyade küçük mikroçipler gibi elektronik altyapı ve yapay kaynakların kullanımına bırakmıştır [Barca, 2001: 53]. Geleneksel kaynaklar fiziksel nitelikte olduklarından sonlu ve kıt bulunur özellikte olmalarına karşın bilgi toplumunun kaynağı kullandıkça, paylaştıkça çoğalan, sinerji etkisiyle daha da büyüyen ve kullanımından dolayı tükenmeyen; istenildiğinde her beyinde kendisine yer bulabilen sonsuz bir kaynaktır .

1.3.2.Sürtüşmesiz Entegrasyon Ekonomisi

Yeni ekonominin bir başka önemli özelliği ise şebeke ekonomisi (network economy) niteliği taşımasıdır. Şebeke ekonomisi; enformasyon teknolojileri, telekomünikasyon, elektrik, ulaştırma gibi uç noktalar ile aralarındaki iletişim bağlarından oluşan ve bir şebeke düzeni içinde yapılanan sektörlere denir. Şebeke ekonomilerinin önemli özelliklerinden biri sağladığı dışsallıklardır. Şebekeye yeni uç noktalar eklendikçe, şebekenin değeri şebekeyi oluşturan birimlerin değerini aşar. Örneğin tek başına bir

görüntülü telefon bir işe yaramazken, görüntülü telefon kullanıcılarının sayısının artması ile birlikte kullanıcıların sayısı ve faydası giderek daha da artar. Aynı şekilde yazılım piyasasında Microsoft windows'un değerinin, bu işletim sistemi üstünde çalışan yazılımların sayısı ile doğru orantılı olarak artması söz konusudur. Geleneksel ekonomide bir ürün ne kadar kıtsa değeri de o kadar fazladır. Halbuki yeni ekonomide bu kural tersine işlemektedir. Bir şebeke ürününün değeri, onunla bağlantı kurabilecek ürünlerin sayısına bağlı olarak artmaktadır [Ülgen, 2002]. Geçen yüzyılda etkisini gösteren sanayi devriminin arkasındaki itici güç üretim ve nakliye ekonomisindeki gelişmelerdi. Ulaşımındaki gelişmenin ekonominin genişlemesini sağlayan 'taşma etkisi' denilen maliyetleri düşürücü boyut günümüzde bilişim teknolojileri sayesinde yaşanmaktadır [Useem, 2001].

Günümüz örgütlerinde çalışanlar hangi işle uğraşırsa uğraşsın hız ekonomisine yetişebilmek için sürekli olarak iletişim gerekliliği içindedir bu süreç modern organizasyon yapısındaki bürokrasi kalıplarını değiştirerek departman sınırlarının ortadan kalkmasını sağlamıştır. Bu durumda bilişim teknolojileri asıl önemlerini göstermekte, klasik hesap yapan makine anlamındaki bilgisayar yerine birbirlerine bağlanmış tasarım, koordinasyon ve iletişim amaçlı sistemler ağırlık kazanmaktadırlar. Sanayi toplumunda işletmeler kitle üretimi ve taşımacılık teknolojilerinden avantaj sağlamak için örgütlenirken, bilgi toplumunda işletmeler hem kendi içlerinde hem de dış çevreleriyle entegrasyon amaçlı koordinasyon teknolojilerine göre yeniden yapılanmaktadırlar.

İnternet ağının yaygınlaşmasıyla birlikte mal ve hizmet alıcıları ile satıcılarının on line bağlantı kurabilmeleri kapitalizmin sürtünme maliyeti olarak isimlendirilen işlem maliyetine yol açacak etkenlerini azaltmıştır. İşletmeler artık eski ekonomideki sürtünme maliyetlerini önlemeye yönelik dikey bütünleşme modellerini terk ediyorlar çünkü işbirliği yapmak istedikleri bir firmayı bulma süresi, firmalar arasında fiyat, kalite, hizmet teslim süresi gibi bilgiler on-line ulaşılabilir ve koordinasyon ile tedarik bağı on line sağlanabilir hale gelmiştir [Tabscott]. Böyle bir çaba içine giren çoğu işletmenin başarılı sonuçlar aldığı bildiriliyor. Örneğin Ford Motors ve Herman Miller gibi büyük firmalar müşterilerini, tedarikçilerini ve satıcılarını B-web oluşumuyla bir

araya getirerek hantal yapılarından kurtulma yolunu seçmişlerdir [Tabscott, ve diğerleri]. Günümüzde müşavirlik piyasası da giderek zayıf bir arabuluculuk rolü oynamaya başlamıştır. Bu piyasa on-line oluşumlarla bir kez etkin hale gelirse, insanların uzaktaki danışmanlarla iş birliği yapma yeteneğinin heyecan verici boyutlara ulaşacağı iddia edilmektedir [Dertouzos, 2002].

Bu gelişmelerin modern dönemden; organizasyon sınırlarının iç ve dış diye ayrıldığı sistem yaklaşımından bir kopuş niteliği taşıdığını iddia edebiliriz. Çünkü entegrasyon ekonomisinde organizasyon sınırının içte veya dışta nerede başlayıp nerede bittiğini belirlemek hem gereksizdir hem geçişgen sınırlar nedeniyle çok zordur. Paydaş kavramının müşteriye dahi tasarım, ar-ge vs. gibi üretim sürecine alarak genişlediği post-modern dünyada fiziksel, bölümsel, zihinsel sınırların ortadan kalkmasıyla birlikte yeni tarzda entegrasyonların ortaya çıkması şaşırtıcı olmayacaktır.

Internet ya da şebeke ekonomisinin ortaya çıkışıyla birlikte geleneksel ekonominin karakteristiğindeki değişim bize yeni kavramlarını da tanıştırmaya başlar. Bunlardan biri yeni ekonomiyle özdeş bir kavram olarak kullanılmakta olan sürtüşmesiz ekonomi (friction-free economy) kavramıdır [Lewis, 1997].

Ted Lewis'e göre, sürtüşmesiz ekonominin en önemli özelliği Keynezyen olmayan bir ekonomi olması ve geleneksel ekonominin Newtoncu mekanik düşünce temelli arz-talep eşitliği kuralına uymamasıdır. Geleneksel ekonomide üreticiler, üretimlerini düzenlemeden önce talebin azalması ya da artmasını beklerler. Yani talep düştüğünde fiyatlar da düşmekte, bu durum arzın düşmesine yol açmaktadır. Sürtüşmesiz ekonomide ise arz artarken fiyatlar düşmekte ve bu durum talebin daha da artmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla sürtüşmesiz ekonomi arz-talep dengesini daha üst bir seviyede oluşturur [Lewis, 1997: 11].

Geleneksel ekonomide azalan marjinal getiri kanunu geçerliken, tüketicilerin ne kadar çok yer ve içerlerse o kadar az acıkacakları, yani doyum noktasına ulaşacakları varsayıldı. Buna göre tam dolu bir midenin daha az yeme isteği doğuracağı, bunun da azalan marjinal getiri kanuna yol açacağı söylenebiliyordu. Sürtüşmesiz ekonomide ise

tüketiciler acıktıkça daha fazla yerler. Bunu Microsoft örneği ile açıklamak mümkündür: Bir Microsoft tüketicisi yazılım ürünlerini kullandıkça, onu daha çok talep etmeye devam eder. Bunun sebebi yazılım kullanıcılarının yayınlanan programa belirli bir word işlemcisine bağlanmalarıdır. Microsoft tüketicileri, programın gelecekteki versiyonlarını satın almak kararlılığında olduklarından yeni (farklı) bir sistemi öğrenmek istemezler. Bir taraftan yeni kullanıcıların eklenmesi, diğer taraftan altı ayda bir yenilenen versiyonlarına olan talebin artmasıyla şirketin karları yükselir. Sonuç olarak kullanıcılar arasında bu ürünler ve hizmetler hızla yayılarak kişisel bir merak ve moda halini alır. Bunlar gerçekleştiğinde ürün tüm dünyada hakim bir ürün olarak yayılmış olur.

Bunun yanı sıra yeni ekonominin bir başka özelliği de üretim miktarı arttıkça üretim maliyetinin azalmasıdır. Geleneksel ekonomilerde bu azalma belirli bir seviyeye kadar geçerlidir. Belirli bir üretim miktarından sonra ortalama maliyetler yeniden yükselmeye başlar. Halbuki yeni ekonomide böyle bir engelleyici faktör bulunmamakta, artan üretimle birlikte marjinal maliyet gittikçe sığa doğru yaklaşmaktadır. Elektronik yolla dağıtılabilen yazılım ve mp3 biçimindeki müzik ürünleri buna örnek gösterilebilir [Ülgen, 2002].

Ürünün fiyatlarının düşmesi, kullanıcıların programa alışması ve kullanıcı grubun oluşturduğu sisteme ait olmanın getirdiği içgüdüsel istek birleşerek talebi daha da uyarır. Bu pozitif geri besleme mekanizması önceki talebin üzerinde çok daha fazla bir talebin yığılmasına yol açar. Ürünün, hizmetin ya da fikirlerin dünyaca kabul görmesiyle birlikte azalan getirinin ortaya çıkmasının yerini artan getiri alır. Bunlar bir kere gerçekleştiğinde geriye dönüşü yoktur. Piyasa doyana kadar üretim sabit bir şekilde artar. Böylelikle sürtüşmesiz ekonomide asli unsur olan pozitif geri besleme, Geleneksel ekonominin azalan getiri ya da negatif besleme mekanizmasının tersine hareket eder [Lewis, 1997: 11].

Bilgi toplumunda işin nasıl yapılacağı bilgisi (know-how) fiziki girdilerin yerini aldığı için sürtüşmesiz ekonomide öğrenme merkezi bir rol oynar. Sürtüşmesiz ekonomide öğrenme aynı zamanda pozitif geri besleme mekanizmalarının merkezi bir parçası

niteliğini de taşır. Herhangi bir firma yeni bir buluş, bilgisayar programı ya da yöntemi yarattıktan sonra diğer firmalar da orijinal ürünü geliştirebilir. Bu firmalar orijinal ürünün uyarlanması, ilerletilmesi ya da uygulanması yoluyla katma değerlerini nasıl artırebileceklerini öğrenirler. Daha çok öğrenme ürünün bir sonraki nesillerinin daha yüksek katma değerli olmasına yol açar. Bu durum daha çok yenilik ve uyarılama yapma gibi faaliyetleri uyarır. Bu şekildeki buluş, öğrenme ve katma değer döngüsü mevcut teknolojinin tüm karları gerçekleşene kadar sürer. Öğrenmenin pozitif etkilerine yönelik en önemli örnek bilgisayar donanım piyasasında yaşanmıştır. Orijinal mikroişlemciler geliştirildiğinde yüzlerce bilgisayar üreticisi eksiksiz bir bilgisayar yapmak için diğer çiplerle bu temel yeniliği birleştirmek yoluyla katma değer yaratmışlardır. Artan kullanımla birlikte yeni uygulamalar için daha yeni, hızlı ve küçük çip mikroişlemciler üretilmeye başlanmış ve orijinal mikroişlemciler ise demode olmuştur [a.g.e.: 13-14].

1.3.3.Düzensiz Kapitalizm

Kökeninde insanlar arası mübadele ilişkilerinde ‘takas’ yerine ‘para’nın aracılığının kullanılmasını gördüğümüz kapitalizm bu açıdan çok eski tarihi geçmişi olan bir biriktirme rejimi sayılabilir. Fakat para rejiminin her çağda farklı şartlarla yeni biçimlere de büründüğünü görmekteyiz.

Gelenekler bir noktaya kadar rejimi istikrarlaştırdı, bir noktadan sonra ise onu katılaştırdığından olsa gerek ‘rasyonel’ eğilimler ekonomide her zaman farklı biçimlerde ortaya çıkmış olmalarına rağmen bir süreçten sonra ise kendi kendini gelenekleştirmesi nedeniyle yenilik karşısında silinmeye yüz tutarlar. geçmişte rasyonellik eğilimi piyasaları daha serbest hale getirerek üretimde rasyonel olanı rekabet yoluyla ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Rekabetin artması sonucunda gelişen verimlilik ve etkinlik temelli örgütlenmeler orta sınıfı da içine alarak ekonomik büyüme hızına ivme kazandırmıştır. Mesela, orta çağda mülkiyetin geleneksel otoriteye ait olması kapitalizmin genişlemesini engellediğinden yakınçağda orta sınıfın devrimleriyle birlikte kapitalizm milli devletlerin koruması altında özel mülkiyet üzerinde yükselmeye başlar. Piyasaların kar güdüsüyle belirlenmesi geleneksel otoritelerin rasyonel düzenlemeler ile yer değiştirmesine neden olur böylece serbest piyasa ekonomisi gelişir.

Daha sonra ise sanayi devrinin rasyonellik anlayışı, ekonominin işleyişine de düzenleme eğilimlerini sokmuş ve büyük ölçüde devletin piyasayı düzenlediği karma bir ekonomik sistem ortaya çıkartmıştır. Bu dönemde sanayi ve finans piyasaları birkaç merkezde yoğunlaşmış durumdadır; sanayi, banka ve işyerleri bir araya toplanarak kentleri ve yerleşim alanlarını oluşturur. Bu yüzden modern çağda 'kent ekonomileri'nden bahsedilmektedir (Harvey, 1999:200).

Lash ve Urry büyük çaptaki 'milli' ekonomik ve sosyal kurumların merkeziliği ve bürokratikleşmeyi artıran yapısına örgütlü kapitalizm adını vermektedir. Bu dönemde yönetimde artan merkezilik, sanayi ve finansal sermayenin bürokratikleşmesi; sermayenin banka sanayi ve devlet elinde yoğunlaşması toplumsal sınıf yapısını da bütüncül şekillerde sermaye-emek yoğun sınıflar şeklinde keskin hatlarla ayırmaktadır [1987: 3-4].

Bu dönemde, kökenlerini Aydınlanma çağında bulacağımız, rasyonelleştirme eğilimlerinin en uç uygulamasını ekonominin tek merkezden yönetildiği sosyalist devlet kapitalizminde görürüz. Bu rejim ekonomideki bürokratik eğilimin son haddine ulaştığı ekonominin tümünün tek merkezden planlandığı bir düzeni ifade etmektedir. Bunun daha hafif derecede olanı Keynesyen politikaların yürütüldüğü karma ekonomik rejimler ise kriz ve sarsıntılı geçiş dönemlerinde oldukça geniş kullanım kazanır. Fakat daha sonraları, çoğu kapitalist ülkede, bu Keynesyen sosyal politikalar, ekonominin rekabetçi dinamik yapısını öldürdüğü ve siyaset mekanizmasının ekonomiyle iç içe girmesine neden olduğundan dolayı istismara açık durumlar yaratması gerekçeleriyle uygulamadan kaldırılmıştır.

1960'lar ve 1980 arasındaki gelişmeler; bilgi ve iletişim teknolojileri, küreselleşme eğilimleri, toplumsal ve ekonomik alanda ortaya çıkan esnek örgütlenme biçimleri, merkezi şekilde düzenlenmiş ekonomiler ile endüstriyel ve finansal ilişkileri düzensizleştirme eğilimine sokar. Böylelikle endüstrilerin, kentlerin, nüfusun, sınıf yapısının merkez-çevre şeklindeki bir ekseninden uzaklaşmaya başlanır. Tekno-kürenin sağladığı ulaşım ve iletişim ağları sayesinde artık, üretimin yapıldığı yer

önemini yitirdiğinden herkes istediği zaman ve mekan diliminden üretim ve tüketim dünyasına katılabilmektedir [Lash ve Urry. 1987: 300-3001].

Bir diğer gelişme hizmet sektörünün gelişmesine bağlı olarak yeni bir orta sınıfın etkinliğinin ortaya çıkması ve eski ktlesel sınıf yapısının (toplumsaldan bireysele bkz.bölüm1.4.3.) çözülmesidir. Bu gelişmeler daha çeşitlikçi sivil topluma yönelik önemli bir süreç olarak algılanmaya başlar [Urry, 1988: 31].

Bu dönemde eski gelenekler de, örneğin, Batı kapitalizminin Prüten ahlakı (Weber, 1985) ; çalışkanlık, biriktirmek, tutumluluk belli bir dönemde sermaye birikimi için gerekliken daha sonraki dönemlerde ekonominin daha geniş işleyebilmesi için yerini her alanda çeşitlendirilmiş tüketim haz ve yenilik kültürüne bırakmıştır.

Braudel'e göre ise kentlerin büyümesiyle birlikte eski anlamıyla tam rekabete uygun açık pazar yapısı ortadan kalkmaya başlamış bunun yerine çok daha kompleks spekülâtif mali ve finansal piyasalar; banka, borsa, gibi örgütlenmeler gelişmiştir [Braudel, 2003: 12].

Maddi uygarlığın temelini oluşturan mübadele ilişkileri, işbölümü sayesinde pazarın büyümesiyle birlikte belli bir noktadan sonra aracı kesimleri, tüccarları, tefecileri ve bankaları yaratır. Braudel, ekonomide bu nedenle mübadele ilişkileri (pazar ekonomisi) ile kendilerini pazar fiyatlarının dışında konumlandırmış tekeller, spekülasyon ve finans piyasası (kapitalizm) şeklinde birbirine zıt iki gelişme tespit eder [a.g.e.,s. 12].

Fakat bize göre Braudel'in bahsettiği gibi spekülâtif bilgiyi tutma ayrıcalığından ve fiyat farklarından (arbitraj) kaynaklanan kar alanları (O'na göre kapitalizmin en yoğun yaşandığı alanlar), iletişim, ulaşım teknolojilerinin gelişmesiyle serbest piyasanın şeffaflaşması neticesinde giderek tekel modelinden kurtulmaktadır. İletişim ve ulaşım alanındaki toplumsal ve fiziksel altyapı değişimleri zaman ve mekan boyutlarının birleşmesiyle mesafenin karanlığa gömülmesine neden olmaktadır. Bu sayede serbest piyasanın olduğu her yerde küresel düzeyde serbest ticaret gerçekleşebilmekte ve küresel rekabet nedeniyle hiç kimse tek güç ya da merkez ya da tekeli konum

yaratamamaktadır. Örneğin iyi bir fikir sanayi döneminde gerekli sermayeyle buluşamayacağı için genelde piyasaya ulaşmadan yok olup gidebilirdi. Fakat günümüzde fikirler en küçük piyasalardan en büyüklerine (işportadan, kayıtdışı faaliyetlere, internet ekonomilerine) kadar çeşitli ürün ve hizmetler yaratarak farklı düzeylerdeki piyasalara ulaşabilmektedir. Günümüzde bir çok örneğini bilişim sektöründe gördüğümüz Bill. Gates ve niceleri gibi büyük sermaye sahibi olmayan insanlar bir anda zengin olabilmektedir, fakat sanayi döneminde bunun mümkünatı yoktu.

Bu şekilde küçük birimlerin aktif ve etkili olduğu serbest rekabet eğilimli açık bir sistemin taşıdığı dinamikler Braudel'in pazar ve kapitalizm arasına yerleştirdiği duvarı inceltmektedir. Bu duvarın sanayi döneminden sonra incelmeye başladığını söylüyoruz çünkü yeni ekonomi her şeyden önce bilgi akışı ekonomisidir, dijital bir ekonomidir, moleküler bir ekonomidir, bir ağ ekonomisidir; bunlar aracılardan ortadan kalkmasını sağlayacaktır, yeni ekonomide üretici ve tüketici farkı da ortadan kalkmaktadır ve sanallaşma ön plandadır diyen Don Topscott, [1996, 44] yeni ekonominin bir merkezden düzenlenmeye müsait olmayan yapısını tarif etmektedir. Küreselleşme sonrasında dünya ekonomisi belirsiz ve kuralsız bir hale gelir; böyle bir merkezin, kontrol noktasının, bir idari sistemin yokluğu yeni ekonominin düzensizliğini de yaratmaktadır.

Bu düzensizlik aslında kendi içinde bir düzeni de taşımaktadır. Hayek, 'The Uses of Knowledge in Society'de (1945) ekonominin yapay bir nesne olmadığını bu yüzden planlamalara ihtiyaç duymadan kendini organize edebilecek bir yapısı olduğunu söyler. Katılımcılarının isteklerini optimal düzeyde karşılayan özerk bir örgütlenme olan ekonomi canlı bir organizma gibidir. Her katılımcı kendi isteği peşinde koşarken aslında büyük bir karmaşık sistemin çeşitliliğini beslemektedir [Agor 1989]. Bu durumda rejimin kendi rasyonalitesi (tabi ki katılımcı bir demokrasinin zeminini oluşturduğu toplumda ve serbest rekabete açık şeffaf bir piyasa rejiminde) ürün ve hizmetlerin rekabet alanındaki değişimi sayesinde dışarıdan bir rasyonaliteye (düzenlemeye) gerek bırakmayacak şekilde kendi özerk düzenini ortaya çıkarmaktadır.

Düzensizlik karmaşa gibi görünüyorsa da rekabet sisteminin dinamik yapısı bu karmaşıklığın içinde ayakta kalmak için bir yandan ortaklıklar, yani küçük düzenlilikler yaratmayı gerekli kılar. Morin'e göre bir canlı sistem ne kadar özerkse, ekosisteme o kadar bağımlıdır. Fiilen özerklik karmaşıklık getirmekte, karmaşıklık ise çevreyle her cinsten zengin ilişkiler, yani iç ilişkilere bağımlılık gerektirmektedir. Böylece doğaya nazaran en fazla bağımsızlaşmış olan insan toplumu, bu özerkliğini çoklu bağımlılığından beslemektedir. Morine göre, ekolojik düzenin karmaşıklığı ne kadar büyük olursa, bu düzen toplumu aşırı zenginlikte ve çeşitlilikte nesne ve ürünle beslemeye; toplumsal düzenin çeitliliğini ve zenginliğini, yani karmaşıklığını beslemeye de o kadar yatkındır [1985:12-13].

1.4.Post-modern Çağın Değerleri

1.4.1.Yenilik

'Kendi ürününün modasını kendin geçir' sözü her halde postmodern çağın yenilik anlayışını ifade eder. Yenilik, postmodern çağda ekonomide en çok önem kazanan eğilimlerden biri halini alır. Örneğin, bir firma tarafından, eğer yeni ve başarılı bir ürün geliştirilmiş ve piyasaya sürülmüşse, yeni hedef bu ürünün daha gelişmişinin ortaya çıkarılması ve ilk ürünün modasının geçirilmesi olmaktadır. Çünkü, eğer bu ürünü üretici geliştirmezse, bir başkası, muhtemelen rakipler onu modası geçmiş hale getireceklerdir. Mesela, Microsoft'un teknoloji uzmanlarından birine göre, Microsoft windows 95'i piyasaya sürmekle gene kendi ürünü olan tüm zamanların en çok satan yazılımı olan Dos sisteminin modasının geçmesine neden olmuştur. Microsoft'un ürün ve standartlarla rekabet içinde geliştirdiği stratejilerden biri sürekli yeni ürün geliştirmek ve periyodik şekilde eski ürünlerin modasını ortadan kaldırmaktır [Cusumano ve Selby; 1995: 145].

James Higgins 'Achieving innovation, the Core Competence' da bir işletmenin sahip olabileceği tek bir temel yetenek vardır; yenilik yapabilmek (innovation) der [1996]. Örneğin 1960'ların başında fotoğraf makinası üreticisi Canon fotoğrafçılık alanındaki yeteneğini (IBM ve Kodak aynı piyasaya girmek için -yenilik yapamadıklarından dolayı- başarısız bir çaba içindeyken), Xerox'un tam bir hakimiyet sağladığı fotokopi

makinası piyasasına taşıyarak yaptığı stratejik yenilikle satış miktarında piyasa lideri olmuştu [Markides, 1997: 9].

Yenilik yapmanın sağladığı başarıya verilebilecek örneklerden biri de Hewlett-packard firmasının kişisel kullanım için lazer ve daha sonra ink-jet yazıcıları geliştirmesidir. 1984 yılında Hp ilk lazerjet yazıcısını piyasaya çıkardığında daha önce var olmayan yeni bir piyasanın oluşmasına sebep olmuştur [Packard, 1995: 115-118]. Postmodern bakışın özellikle ortaya çıkardığı yenilik boyutu mevcut koşulların farklı sentezlerinden doğan yenilikler değil, daha çok mevcut koşullarda yeri olmayan bir alanı ortaya çıkarmak şeklinde ifade edilebilir.

Yapılan araştırmalarda bu işletmelerin başarılarının ardında sektörde geçerli olan bir kuralı değiştirmiş oldukları görülmektedir. Başarılı hücumların en temel faktörü ise stratejik yeniliktir; yenilik sahip olunan bilginin en yaratıcı şekilde kullanılmasıyla ortaya çıkarılan bir yetkinliğe dayanmakta ve bu noktada radikal teknolojik yeniliğin rolü ise sanılandan daha düşük olmaktadır [Markides, 1997: 9].

1.4.2.Simgesel Tüketim

Tüketim toplumuna giden yol, genel olarak üretimin bireyden bağımsızlaşması ile başlatılır. Böyle büyük seri halinde imalat, ancak kitle tüketimi ile birlikte yürütülebildiğinde söz konusu olmuştur. Ford'un 'her yurttaş' için seri üretim yolu ile üretmiş olduğu otomobiller Batı kapitalizminde tüketim bolluğunun balangıcı olarak çığır açıcı öneme sahip bir değişimin öncülüğü yapmıştır. Ford, çalışanlarına yüksek ücret ödeyerek bu otomobilleri öncelikle çalışanların kendileri gibi olanlara satmasıyla ilk defa 20. yüzyılda gerçekleşen toplu üretim ve tüketimin ortaya çıkışını müjdelemiştir.

1960-1970 arasında oluşan bunalım, fordizm'den post-fordizm'e geçiş ile neticelenmiştir. Tıpkı fordizmin, adını aldığı kurucusu gibi üreticiler tarafından yaratılmasında olduğu gibi, post-fordizm'e egemen olan temel faktör de üretimin yerine tüketicinin geçmesidir. Bilgisayar destekli dağıtım sistemleri belirli bir grup tüketiciyi hedefleyen ürünleri olanaklı kılar. Ayrıca bireye özel ürünler artık yalnızca

gerçekleştirecekleri kullanım değerleri için değil, tasarımlarının çağrıştırdığı yaşam tarzları için de satın alınacaklardır. Çünkü tüketiciler piyasada kitle üretimi sayesinde bol miktarda bulunan birbiriyle aynı maddi değere sahip ürünler arasında seçim şansı yakalamıştır.

Simgesel ve soyut değerlerin ürüne katkısının artışına paralel olarak üretim ve tüketimde bir gösteri boyutunun da yeri artmıştır. Bu gösteri üretim ve tüketimin somut olarak katkısı değil soyut değer olarak ne yaşattığıyla ilgili bir boyutun ortaya çıkmasıdır. Baudrillard bu durumu şöyle ifade eder:

“Batının yaptığı en büyük işin dünyanın ticarileştirilmesi, her şeyi ticaretin yazgısına bırakmış olması olduğu söyleniyor. Oysa en büyük iş, dünyanın estetikleşmesi, kozmopolit biçimde sahnelenmesi, görüntüye dönüştürülmesi, göstergebilimsel olarak düzenlenmesi olmalıdır. Bizim tanık olduğumuz şey, ticaretin maddi kurallarının ötesinde, reklamlar, medya ve görüntüler aracılığıyla her şeyin bir gösterge sanayisine dönüşmüş olmasıdır. En marjinal en sıradan veya en müstehcen şey bile estetikleşiyor, kültürelleşiyor. Her şey söyleniyor, her şey ifade ediliyor, her şey bir gösterge gücüne ya da tavrına bürünüyor.” [1995: 21]

İnsan yaşamına bu açıdan bakıldığında gerçekten de yaşamın her alanında genellikle bir show (gösteri) boyutunun gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz. Dikkatle incelendiğinde her üründe ve mesajda, iletişimde, bildiriye, farklı biçimlerde; zarif, şık, nazik, çarpıcı, mütevazı, şaşaalı ve ya benzeri şekillerde nitelendirdiğimiz bir ‘gösteri’ boyutunun yaşandığı ve her olaya farklı bir değer kattığı görülmektedir. Gösteri sanattan siyasete, pazarlamadan, yönetime her yerde yaşamın bir parçası, postmodernizmin farklı dil rejimlerinin ve retoriklerin bir ‘oyun’, ‘rekabet’ alanı haline gelmektedir.

İşletmeciliğin de show business kısmından bahsedilebilir. İşletmecilik, piyasa için en geçerli olan ürünün, yine piyasa göre en karlı şekilde sunulmaya çalışılması şeklinde tarif edilirse; işletmecilik, gösteri boyutu olmadan eksik bir uygulama olurdu. Debord’a göre gösteri, günümüzde üretilen nesnelere kaçınılmaz süsüdür. Ve daha geniş anlamda düşünüldüğünde sistemin rasyonelliğinin genel açıklaması olarak veya sayıları giderek artan imaj-nesnelere doğrudan doğruya biçimlendiren ileri bir iktisadi sektör olarak güncel toplumun esas üretimi şeklinde de algılanabilir (1994: 17). Bunlar reklam ve marka yönetiminin tüketimdeki önemli boyutunu göstermektedir.

Tüketim toplumu sadece yeni ürünler değil yeni yaşam biçimleri de sunmaktadır. Bunlar toplumsal alanlarda bireylere yönelik çeşitli faaliyetleri de gündeme getirir. Örneğin bireyin kendi iç dünyasında haz duyabilmesini sağlayacak gönüllü kuruluşlar, kendini gerçekleştirme, kişisel gelişim cemiyetleri veya bireysel dinlerin gelişimi sayılabilir. Özellikle 1970'lerden sonra zen, doğal yaşam, doğal ürünlere yönelik gibi farklı yaşam biçimleri sağlık ve huzur arayan modern insana özel çözümler sunar.

1.4.3. Toplumsalın Sonu; Bireycilik

Bireyin ihtiyaçları ve normları şirketler tarafından belirlenmemekte ve yönlendirilmemektedir. İş dünyasının kendi çıkarları doğrultusunda bireysel ihtiyaçları belirleme eğilimi müşteri odaklı olma gerekliliğiyle ibreyi bireye çevirmiş hatta ihtiyaçların çeşitlenip artması noktasında teknolojiye bağımlılık ortaya çıksa bile birey hizmetin sunum biçimlerinde ve servis noktasında yine odaktadır.

Tüketim ürünleri ise o derece özelleşmiş durumdadır ki birey malzemenin içeriğinden formuna kadar karar verici konumlarda dolaşmaktadır. Bireyin seçenekleri somut ürünlerde böyleyken, soyut ürünlerde de ürünün kurgusundan inşa aşamasına ve tüketim aşamasına kadar her noktada bireyin katılımını görürüz. Postmodern çağda yazarın ölümüyle birlikte, bir roman ve ya film artık yazarın yorumundan çıkıp bireyin katılımına ve yorumuna göre şekillenir hale gelmiştir. 'Matrix' filmi ve 'Hazar Sözlüğü' adlı romanı bu konuda örnek gösterilebiliriz. Matrix filmini izlerken birey filme 'katılmadığında' yani yorumlamadığında film basit bir aksiyona dönüşür, hatta anlamsız bile bulunabilir, yorumlandığında ise bu konuda mitolojiden dinlere ve felsefeye kadar çeşitli açılımlar sunar⁷. Hazar sözlüğü ise Milorad Paviç'in sözlük formunda üç ayrı dini görüşe göre yazmış olduğu bir romandır. Okuyucu romanı istediği bölümden başlayarak ve istediği yoruma göre okuyabilir, hikayeyi kafasında istediği gibi birleştirebilir.

⁷ Bknz. Matrix ve Felsefe, William Irwin, Güncel, 2003; Hazar sözlüğü, Milorad Paviç, Agate Yayıncılık, 2001

Bu aşamada medya, sanat, siyaset gibi kurumları artık tek büyük düzenleyici kurum olma yerine geniş ölçüde bireyselleşen isteklerin ve ihtiyaçların giderildiği çeşitlendirilmiş kurumlar alanı olarak görmek bir gereklilik haline gelmiştir [Heller, 1988: 142]. Bu tanımlamayı sivil toplum gruplarının artması, elektronik ağ ile birlikte katılımcı demokrasilerin gelişeceği beklentileri ile diğer toplumsal alanlara da genişletebiliriz.

Temel birim olarak gruplaşmaların artışıyla birlikte, günümüzde, çalışan kesimi bir sınıf mantığıyla belli ekonomik gruplar içinde incelemenin de oldukça güçleştiğini görürüz. Postmodern dönem klasik sınıf yapısının moleküllerine ayrılmasına neden olmuştur. İşçi sınıfı artık bir bütün olarak değil kendi içinde farklı yelpazelerle gösterilmeye başlanmıştır. Teknik yönü ağır basan işçilerden bilgisayar kullanan hizmet söktörünün çalışanlarına; yeniliklere ve bilgiye adapte olabilen işçilerle, vasıfsız veya geçici, olanlar gibi.

Günümüzün hız ekonomisi kendi kendini yönetebilen işçi gruplarını, koçluk yapan yenilik yaratan çalışanlar gibi yöneticilik ve yaratıcılık niteliklerini, organizasyonun tüm noktalarında gerekli kılıyor. Artık işgörenler her biri özdenetime, takım çalışmasına, inisiyatif kullanabilmeye özendiriliyor. Bunların sonucunda çalışanların ücret yapısına bakıldığında bilgi ve teknik donanımı yüksek, yetenekli, ustalığı olan çalışanların esnek ücret sistemleri sayesinde farklı ücretlerle değerlendirildiği görülür. Günümüzde fabrikalarda kemik kadroya ait çalışanlar ile yerel sanayide ustalık bilgisine sahip çalışanların oldukça iyi gelir düzeyine sahip olduğu herkes tarafından gözlemlenebilen bir durumdur.

Modernite sonrasında ortaya çıkan bir diğer toplumsal gelişme sosyal anlamda bir uçurum olan sanayileşme döneminde görülen fakir-zengin çatışmasının da çözülmeye uğramasıdır. Günümüzde gelişmekte olan ülkelerin hemen hiçbirinde sanayileşme dönemindeki gibi bir açlık ve kıtlık sorunu yoktur. Bu durumda çalışanların ihtiyaç düzeyi hayati düzeylerde değil yaşamın kalitesiyle ilgili düzeylerde seyretmektedir.

Bunun yanında yaşam kalitesini belirleyen faktörlerin de bir çözülmeye uğradığını söyleyebiliriz. Bunlar yaşamı fiziki ve duygusal boyutlarıyla bir bütün olarak algılayan yaklaşımların yaygınlaşmasıyla belirginleşmiştir. Örneğin yaşam süresinin değil kalitesinin (sağlık ve huzurun) vurgulanması bireylerin yaşam algularının değişmeye başladığını gösterir. Sağlıklı yaşamın modern hayatın ve sanayileşmenin getirdikleriyle çelişmesi tüketim alışkanlıklarının kanser, aids gibi hastalıklarda kendini göstermesi tüketim alışkanlıklarında değişikliklere yol açmaktadır. Bunların sonucunda farklı yaşam tarzları, kendini gerçekleştirme, gönüllü faaliyetler, meditasyon, doğal yaşam vs. giderek önem kazanmakta ve doğal veya geleneksel sağaltım yöntemleri ve sağlık ürünleri de en az modern olanlar kadar değerli ve kullanışlı hale gelmektedir.

2.BİLGİKURAMSAL BAKIŞ

Postmodernizm kapsamında görülen bilgi kuramları modern anlayışın dünyaya bakış açısının dilsel bir kırılmayı dikkate almadığına işaret ederek; 'gerçek' varsayımlarını etkileyen birincil ögenin 'temsil' sorunu olduğunu iddia ederler. Bu bağlamda, modernizmin temel varsayımlarının eksikliğini, kökeninde, dünyanın algılanma ve kavramsallaştırılma şekillerindeki yanılılarla göstermek modernizm / postmodernizm tartışmasını bilgikuramsal boyutta bir tartışma zeminine oturtmaktadır.

Bu tartışmanın 20. yüzyılın sonlarına doğru her türlü soncu spekülasyonun ortaya çıkmasına imkan tanıyan bir dizi önemli çıkışa dayandığı söylenebilir. Bunlar modernizmin içeriğinde önemli yerler tutan akıl, özne, hümanizm, gerçeklik, ideoloji, tarih gibi modernizmin yapıtaşı çerçevelerin [Sim, 2000: 12], yazarın ve temsil düzeninin [Foucault, 1970; Rosenau, 1992] miadını doldurduğu temalarıdır.

Modernizm, ortaya çıkışından bu yana farklı açılardan eleştiriler almış olmasına rağmen, bunlar; bilgikuramsal temellerden yoksun olmaları nedeniyle, romantik eleştiriler olmaktan öteye gidememiş ve aslında İlk defa Nietzsche'nin dile getirdiği modernizm efsanesinin yapıtaşları [1989, 1997] çöküşünü 20. yüzyılın son çeyreğine kadar erteleyebilmiştir.

Bu dönemde, farklı alanlarda ortaya çıkmış bir kaç görüş sosyal bilimleri de etkilemesi açısından özellikle dikkat çekicidir. Bunların bazılarını kısaca değinecek olursak; Derrida'nın, akıl, özne, anlam, gerçeklik ve dil gibi çerçeveleri yapısöküme uğratması [1973,1976,1978,1981,1982]; her şeyin metin olduğunu ve anlamın da metinlerarası sonsuz bir zincirde ertelendiğini (differance) dolayısıyla, anlamın söylemler tarafından biçimlendirildiğini ifade etmesi,

Foucault'nun özne, temsil düzeni, tarih, bilgi, yazar gibi çerçeveleri söylem pratikleri olarak ele alması; ideolojik boyutlarını ortaya koyması ve aklın da tarihte izi sürülebilen belli başlı anlatım biçimlerinden ve ideolojilerden biri olduğunu açıklaması [1970,1974,1980], benzer şekilde Deleuze ve Guattari'nin toplumun moleküler

düzeylerinde arzunun, bedeninin, bilinçdışının (dolayısıyla bireyin) toplumsal olarak yönetilmesini baz alarak modern baskıcı yöntemleri teorileştirmeleri [Bogue, 2002],

Lacan'ın Freud'un mirasını ele alarak benlikle ilgili bilinen yapıları (id-ego-süperego) sabit çerçevelerinden çıkartması ve insan benliğinin bilinen eski sınır çizgilerini bozarak bunları dil içerisindeki kontekste göstermesi [Tura, 1996],

Baudrillard'ın ise temsil düzeninin gerçekliğini yitirdiğini, medya, internet gibi her şeyin suret (simulacrum) ve kurgu olduğu sanal bir dünyada anlamın gerçekle kurulmuş bir bağının bulunması zorunluluğunun ortadan kalktığını iddia etmesi [1983],

Lyotard'ın modernizmi oluşturan hümanist söylemleri (özgürlük, doğruluk, bilim vs.) büyük anlatılar diye addedip çözümlemesi ve büyük anlatıların tahakküm içerikli yönlerini göstermesiyle [1984] beliren tüm bu çıkışlar bilindik anlamdaki modern dünyanın düşünsel temellerinin telafi edilemeyecek ölçüde sarsıldığını ispatlar nitelikte bilgikuramsal çözümlemelerdir⁸.

Büyük kopuşların gerçekleştiği dönemlerde toplumsal boyutu oluşturan unsurların büyük değişikliklere ve dönüşümlere uğramaları buna bağlı olarak kavramların ve olguların yeniden tanımlanmaları doğal süreç ve durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Kavramların tanımlarındaki bu değişimler onların üzerinde bulunduğu zeminin de başkalaşmasına yol açmış olduğundan dolayı önceleri modern olarak anılan bu zemin ve ona ait çıktılar artık postmodern olarak adlandırılmaya başlanır.

⁸ Çalışmanın maksadını aşacağı endişesiyle burada sözünü edemediğimiz bir çok yorumcu ve yazar modernizmin kurumlarını farklı alanlarda incelemiş ve modernizmin çözülmesine katkıda bulunmuştur. Modern aklın dayandığı matematiksel ilkeselliği çıkmaza sokan Gödel teoremleri (Kurt Gödel), fizikteki gelişmeler; Newton fiziğini yerinden eden Kuantum teorileri (Bohr, Heisenberg, Schrodinger) ve klasik fiziğin sonunu getiren uzay, zaman, enerji kuramları (Hawking), bilim (kuantum) ve dirimselliği birleştiren görüşleriyle Firitjof Capra, bilim karşıtı görüşlerin sağlam gerekçelerle ortaya çıkışı (Feyerabend vd.); bu açıdan batı literatüründe bahsedilebilecek olan bir kaç tanesidir.

Bazı sabit görüşlü temel arayıcı⁹ yazarlar, postmodernizme karşı, tanımı üzerinde bir uzlaşmanın olmadığı iddiasıyla eleştirel bir tutum takınırlar. Fakat postmodernizmin bizatihi kendisinin bütüncül teorilerin karşısında yer alması onu zorunlu olarak bu konumda tutmaktadır. Bize göre bu iddianın işaret ettiği gizli anlam postmodernizmin, temelde geniş kapsamlı bir tanım değiştirme dönemi olduğudur.

⁹ Aydınlanma düşüncesinin ürünü olan temel arayıcı metodoloji, tarihsel, kültürel ve öznel bağlamlarından arındırılmış nesnel ve ebedi, (akılcı) hakikatlere dayandırılan bir bilim anlayışını dikte etmektedir. Rorty'e göre temel arayıcı düşüncenin reddi hakikat/doğru arayışı yerine insani düşünce ile insani varoluş arasındaki ilişkinin sorgulanmaya başlanmasıdır [Heckman, 1999: 20-21]. Bu problematik yorumsamacı geleneğin de çıkış noktasını teşkil etmektedir (Modern ve Postmodern düşüncenin bir sınıflandırması için bkz. Ek-Tablo 1.). Günümüzün ilmi ve felsefi tartışmalarında pozitivist temel arayıcı düşünce ile karşı karşıya getirilen yorumsamacı anti-temel arayıcı düşüncenin temellerinde farklı kaynaklar zikredilmektedir. Sunar'a göre bunlardan ikisi köken olarak Kant ve Hegel'e dayanan Alman felsefesi ile Wittgenstein'e dayandırılan Anglo-Sakson dil felsefesi'dir. Birinci kuşağın takipçileri olarak M. Heidegger, W. Dilthey, E. Husserl, E. Cassier, A. Schultz ve Marksist gelenek içinde G.Lucacs, J.P. Sartre, M.M.Ponty, L. Goldmann, M. Horkheimer, T. Adorno, H.Marcuse sayılabilir.

Sosyal bilimlerde bu iki gelenekten etkilenenlerin listesi oldukça uzun olmasına rağmen başlıcalarını sayacak olursak Alman ekolünde: P. Berger, T.Lukmann, C. Taylor, P. Ricoeur, H.G. Gadamer, A. Gouldner, C. Geertz ve Marksist kanatta J. Habermas, A. Schmitdt, A. Wellmer ve Wittgenstein'den etkilenenler: P. Winch, A.R. Louch sayılabilir. Pozitivist varsayımlar içinde kalmalarına rağmen Weber [Sunar, 1986: 19; Heckman, 1999] ve Mannheim [Heckman, 1999] da ayrıca pozitivist-yorumsamacı gelenek içinde incelenebilir.

Bunlara ek olarak yorumsama geleneğini etkileyen üçüncü kaynak ise yapısalcılıktır. Yapısalcılığı [F. Saussure'un] dil felsefesi sınırlarından çıkarıp yaygınlaştıran ise Claude-Levi Strauss olmuştur. Daha sonra M. Foucault bilgi teorisini, J. Lacan Psikanalizi, R. Barthes semiyolojiyi, Althusser ise Marksizmi yapısalcılıkla temellendirmeye çalışmışlardır [Sunar, 1986: 18-19].

Belirsiz konumu nedeniyle yukarıda bahsedilmeyen diğer bir yorumcu; Nietzsche, yorumsamacı konumuyla tarih, dil, felsefe, edebiyat, mitoloji, din vb. konularındaki soykütüğü çalışmalarında günümüzde üzerinde detaylı çalışmalar yapılan 'söylem' incelemelerini başlatmış olması [Dave, 2000; Murphy, 2000; Megill, 1998] ve modern (sürü) toplumunun ötesindeki çağa atıfta bulunmasıyla [Nietzsche, 1989, 1997] postmodern düşüncenin haberciliği ve öncülüğü konumunu hak etmektedir. Nietzsche'nin yorumsamacılığının ve Wittgenstein ile Heideggerci çizgilerin ardılları sayılan; Foucault'un soykütüğü araştırmaları [Urhan, 2000; Munslow, 2000] ve Derrida'nın felsefe, dil, edebiyat vb. alanlarda yapısökümü (deconstruction) uygulamaları [West, 1998; Megill, 1998; Doltaş, 2003], Lacan'nın pozitivist-yorumsamacı Freud'u post-yapısalcı sınırlara taşıyan sosyoloji ve antropolojiyle teğet psikanaliz teori ve uygulamaları [Tura, 1996; Sarup: 1997], Lyotard'ın tarih, sosyoloji ve felsefede takip ettiği postmodernizm çözümlenmeleri [Best ve Kellner, 1998; Küçük, 2000] ile Baudrillard'ın temsil düzenini ve iletişimi irdeleyen sosyoloji temalı yorumları [Rosenau, 1992; Best ve Kellner: 1998] yorumsamacı, anti-temel arayıcı düşünce içerisinde gösterilebilir.

2.1.Bilgikuramsal Paradigma Kırılmasının Temelleri

2.1.1.Bilginin Kritiği

Post-endüstriyel dönemin en önemli 'değer'inin bilgi olması; bilgi'nin ne olduğu, nasıl elde edildiği, bilginin nitelikleri ve değeri sorularını (bilgi kuramını) da düşünce dünyasının gündemine sokmaktadır. Modern çağın epistemolojisi üzerine yapılan eleştirilerin postmodernizmin çok önemli boyutlarını oluşturduğunu biliyoruz. Bu noktada modernizmin bilgi anlayışının ne olduğunu sorabiliriz.

Lyotard'a göre, modern bilginin özelliklerine baktığımızda, farklı bilgi alanlarının homojen bilgi anlayışı çerçevesinde teorik açıdan birbirine benzeştirilmelerini, yani tüm bilgilerin tek ve geçerli kabul edilen bir 'mantık' dizgesine oturtulma çabasını; tamamlanmış mutlak doğruya ve doğrunun, iyinin önceden belirlendiği ahlaki reçetelere duyulan arzuyu görürüz [Best ve Kellner, 1998: 203].

Modernizmin kesin ve evrensel bilgi anlayışı, Descartes'in gerçeğe ulaşmada kullandığı kutsi metoda dayanmaktadır. Buna göre, her şeyden şüphe edilebilir ama şüphe edilemeyecek olan kesin gerçeklik, aslında öznenin kendi kendisine bir kesinlik yaratması olan 'düşünmek'te olduğu 'kavram'ıydı. Descartes'e göre böyle bir kesinlik zeminine dayanıldığında her zaman doğru çıkarımlara ulaşılabilir [Küçük, 2000: 29]. Bu anlayışı, doğru kurallar keşfedildiğinde mutlak gerçeklere ulaşmanın da mümkün olduğu şeklindeki evrensel ilkeler ve doğrular üreten modernist metodolojinin belkemiği sayabiliriz.

Modern bilimin kalbinde yer alan evrensel kuralları keşfetme anlayışı modernitenin pozitivizm, düalizm ve rasyonalite ile birbirlerinin önkoşulu olacak şekildeki ilişkisinde de görünmektedir. Düalizm nihai ve birbirine indirgenemez ikili zıtlıklara dayanır. Öyle ki, doğru ile yanlış arasında şüpheye yer yoktur; bir şey ya doğrudur ya da yanlış.

Modern anlayışın özünde yer alan, Rorty'nin deyiimiyle 'temel arayıcı düşünce' aydınlanma düşüncesinin programıyla bilimsel yöntem olarak kendini neredeyse dikte etmekteydi. Bu program insan doğasına ilişkin kültürel, dilsel, tarihsel ve sübjektif

bağlamlardan arındırılmış ezeli ve ebedi saf bilgi varsayımına dayanır. Bu nedenle toplumsal alanda da bilimsel yasalar formüle etmek için kullanılan tümevarımcı pozitivist metodolojiler, obje/nesne, özne/suje gibi kesin ayrımların işletilmesine dayanarak doğru bilgiye ulaşma olanağı vaat eder [Heckman, 1999: 17].

Postmodern kuramlar böyle bir kesinlik zemininin dışında kalarak, temelciliğe, genelleştirmeye ve büyük anlatılara karşı çıkar; büyük meşrulaştırma çerçevelerini ise reddederler. Postmodernistlerin gündeme getirdiği anahtar problem başkası (kişi, organizasyon, kültür, toplum vs.) hakkında kesin bilgiye ulaşmanın imkansızlığıdır [Parker, 1995]. Bu nedenle Anti-temelci arayıcı felsefe, tarih ve kültürden kopuk bir biçimde tasarlanmış bir hakikatin izini sürmez, bu yaklaşım insani düşünce ile insani varoluş arasındaki ilişkiyi sorgulama derdindedir. Geleneksel bilgi sosyolojisi mevcut inanç sistemlerinin belirli sosyal gruplarla arasındaki bağlantısı üzerinde odaklanırken, anti-temelci yaklaşım insani düşünce ve varoluşu yapılandıran sosyal, kültürel, tarihsel, dilsel arka bahçe (background) önkabullerin işleyişini ve bunların 'düşünce' ile 'varolulmuş'u yapıya kavuşturma tarzlarını araştırır [Heckman, 1999: 21-23].

Düşünce olarak anti-temelci geleneğin kökenlerinde eski çağ Sofistlerinin kuşkucu yaklaşımlarını görebiliriz. Sofistler bilgiyi öznellik ve insani algının nitelikleriyle temellendirerek genel geçer doğru bir bilginin varlığını inkar ederler. Farklı dönemlerde ortaya çıktığını varsayabileceğimiz, modernizm deneyimleri ise bu yaklaşıma karşı bir hareket olarak algılanabilir. Modern hareketler ilerlemeci eleştirel akıl ışığında genel doğrular yaratırken bilgidedeki kesinsizlik karakterlerini bastırarak göz önünden uzaklaştırmıştı. Fakat günümüze doğru modern paradigmadaki kırılmanın temelci düşünceyi zayıflatmasıyla bu görüşler tekrar gündeme gelmiştir.

Günümüzde batı düşüncesinin bir dönüm noktasında olduğunu söyleyen Fritjof Capra çalışmalarında dünya ölçeğinde ve özelde batı dünyasındaki bilim ve toplumda meydana gelen temel dünya görüşü (paradigma) değişimini ve bu kültürel değişimin toplumsal sonuçlarını araştırmaktadır [1989]. Capra'ya göre pozitivist düşünce üzerindeki vurgu, batılı bireyleri, kimliklerini bütün varlığıyla değil de yalnızca zihinleriyle özdeş tutmaya etkili biçimde teşvik etmiştir. "Düşünüyorum, o halde varım"

bu d ualizmin  zeti gibidir. Zihin ve beden arasındaki bu ikili ayrımın etkileri tüm Batı kültürüne nüfuz etmiştir. Zihin ve madde arasındaki bölünme insanları, doğal olayları her yönüyle belirleyeceği düşünülen özellik ve etkileşimleri temel maddi yapı taşlarına birer birer indirgemek suretiyle birbirlerinden kopuk nesnelere kurulu mekanik sistem şeklindeki deterministik Newtoncu evren görüşüne sürüklemiştir [F. Capra’dan akt. Bıçkı].

Madde’de hiçbir amaç, hayat ya da ruhsallığın olmadığı varsayımı, hatta tüm nesnelere için buna benzer kıstasların geçerli sayılması; örneğin, doğanın sömürülmesi, bütün ağlar boyunca doğayla özdeşleştirilmiş bulunan edilgen kabul edilmiş kadının veya farklı neden ve kategorilerle ayrımlara tabi tutulan insanların sömürülmesiyle de paralel gitmiştir. Nasıl kadın erkeğe göre pasif ve ona tabi cins olarak tanımlanmışsa, düalist mantığa göre diğer insan ve nesnelere ikincil sayılan negatif kutupta yer almış; ben-sen, biz-öteki, özne-nesne, akıllı-akılsız, ahlaklı-ahlaksız, olumlu-olumsuz ..., vs. şekillerde oluşan hiyerarşi kültürü doğanın işletilmesi ve sömürülmesi için de bilimsel bir cevap temin etmiştir.

D alist kavrayış dil düzeyinde Modernizmin tahakküm yönünü ortaya koyar. Örneğin, batı dünyası gelişimini, diğer tarafta gelişmemiş olduğu düşünülen bir dünyanın varsayımıyla meşrulaştırır. Bu mantığın, rasyonel anlayışın dünyayı tek ve mutlak doğruların kabulüyle yorumlamasının sonuçlarından biri olduğunu söyleyebiliriz. Batı’nın keşifleri, kendi varlığını özne kabul edip ‘ teki’ni nesneleştirmesiyle gerçekleşir. Bu yaklaşım başka bir gerçeğin ( teki) ve özgül koşulların yok sayılarak sadece batının modern denilen kategorilerinin veri alınmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda, her gelişme batıya göre konumlandırılarak hiyerarşik ve dayatmacı bir dizgeye indirgenir. M. Foucault ‘The Order of Things’ adlı eserinde tarihin bin yıllık ‘aynı ve başka’ uygulaması üzerine kurulu mantığından bahsederken düalist mantığa atıfta bulunmaktadır [1974: xv]. Socrates’in eğitimsiz köleleri sorgulama yoluyla problem  zd rme yöntemini de anımsarsak, Levinas orada; Socrates’in asıl öğretisinin ‘başkasından bende olan dışında hiç bir şey almamak’ olduğunu söyler. ‘sanki ben bana dışarıdan gelen her şeye ezelden beri sahipmişim gibi’. Kısacası Socrates’in temel öğretisi ve Batı’nın özünde yatan; aynının önceliğidir [Megill, 1999: 449].

Fen bilimlerindeki gelişmeler; kuantum fiziğinde gelinen nokta, madde ve dalganın bütün olarak kabul edilmesi, düalist mantığın maddi evrende bile sorgulandığını göstermektedir. Maddede parçacıkların ve dalga boyutunun aynı anda bir bütün olarak varlığının ispatı; somut-soyut, beden-zihin gibi ayrımları da tarihe gömmeye başlamıştır. Kesinsizlik ilkesi ve elektromanyetik alanda geliştirilen yaklaşımlar Newton Fiziği'nin aşılmasına sebep olmuş böylece Newton fiziğinde varsayılan katı determinist iddialar da geçerliliğini yitirmiştir. Sonuç olarak, Kartezyen düşünce ve Newtoncu paradigmlar değerlerini yitirmeye başlar. Capra'ya göre bu Batı Düşüncesinde bir dönüm noktasıdır. Bu dönüm noktası, eril, determinist, parçacı ve indirgemeci olandan; dişil, esnek, holistik ve ekolojik olana doğru bir evrilmedir [F. Capra'dan akt. Bıçkı]. Bahsedilen bu eğilimin taşıdığı özellikler bağlamında postmodern nitelikte olduğu rahatlıkla söylenebilir.

2.1.2. Gerçek Krizi

Çağımızda dönüşümler yaratan bilgi ve iletişim hızının artışının toplumu her açıdan bombardımana tuttuğunu görmekteyiz. Aynı zamanda yaşanan bir gelişme; gerçek tasarımlarının, dilsel yapılar ve semboller aracılığıyla yansıtılmasından dolayı temsil ediminin de sorunsal haline gelmesidir.

Baudrillard, 'hiperrealite' kavramını modern kavramların yerinden oynadığı bir temsil krizini açıklamada kullanır. Hiperrealite, gerçeğin durmaksızın yeniden üretildiği bir kopyalar çağını ifade eder. Baudrillard modernlik sayesinde potansiyel tüm alanların yaşanmış, keşfedilmiş ve tüketilmiş olduğunu söyler. Bu nedenle şimdi sadece geçmişten gelen sayısız kavram ve modelin kombinasyonlarını, sayısız tekrar üretilmiş gerçekliği hipergerçekliği yaşıyoruz. Baudrillard'a göre çağımız anlamın saçılmaya uğradığı ya da anlamın geçerliliğini yitirdiği hiperrealite çağıdır [1995: 12]. Bu bakışa açısıyla bakıldığında dünya üzerinde artık yeni bir şey olamaz sadece karışıklık ve çok anlamlılık ya da anlamsızlık sürmektedir. Örneğin, bireyler artık gerçeğe bakarak modeller kurmazlar, kendilerine sunulan modellere bakarak kopyalanmış gerçeği tekrar tekrar yaratırlar. Nasıl ki, bir şey satın alınırken veya başka bir tercih durumunda, modellerden biri katalogdan seçilerek aslında kopyalardan oluşan bir dünyayı

kurgulamaktaysak, dünyayı şekillendiren faaliyetlerin de benzer şekilde, sürekli kopyalanan imgelerden ve kurgulardan oluştuğunu söyleyebiliriz.

Çağımızda, medya ve iletişim öyle bir hal almıştır ki yaşam biçimleri, duygular, imajlar, kimlikler bireyler tarafından bu şekilde bir işaretler ağından alınarak hayata sokulmaktadır, bu durumda 'kişilerin hayatı var olan imajların ve sembollerin dolayımından geçen bir toplumsal ilişki' boyutuna bile indirgenebilir [Debord, 1996: 14]. Hatta Baudriallard'a göre asıl yaşayan şey sanki bu işaretler ağıdır da insan sadece onun gelip geçici bir taşıyıcısı ya da bir misafirdir; şeyler kendilerini tekrar tekrar üretirken insan onun içinde olsa da olur olmasa da 'bir yerde' gibidir [Baudrillard, 1995: 12]. Bu durum gerçek ile kurgulanmış olan arasında ayırım yapma olanağını ortadan kaldırmaktadır. Örneğin, Hebdige, 'serbest piyasa'yı klasik şekliyle; üretim faktörlerinin, sınıf çatışmasının ve artık değerın toplanmasıyla oluşmuş 'gerçek ilişki'lerin ortaya çıkardığı bir yapı şeklinde görmenin artık mümkün olmadığını söyler [Thompson, 1993: 195]. Bu yoruma göre; artık, sanayi devriminden bu yana bildiğimiz tarzda üretim faktörleri arasındaki ilişkilerin oluşturduğu piyasa yerine, medya, iletişim ve sanal dünya nedeniyle, imgelerin, sürekli çoğalan kopyaların (simulacrum), kurguların, imajların oluşturduğu ilişkilerin bir piyasasası ortaya çıkmıştır.

Siyasetin, borsanın, ekonominin ve sanatın medya aracılığıyla kurgulanması; reklam, imaj gibi gösteri dünyasının enstrümanlarının her alanda giderek artan etkinliği; firmaların ürünlerinde somut yönlerden daha fazla moda, kültür, konsept, tarz, statü göstergeleri gibi sembolik tüketimlerin öne çıkması gerçek ile sanal ayırımını geçersizleştirmektedir.

Kopyalar ve imajların; medya, promosyon, gösteri gibi araçların ekonomik ve sosyal her alanda etkili olmaya başladığı söylenebilir. Örneğin, R. Reagan, filmlerindeki kovboy imajıyla, soğuk savaş dünyasının münasip bir Amerikan başkanı olmuştu. Daha yakın geçmişteki örneğiyle 'geleceği kurtaran adam' Terminatör'ün (A. Swarzeneger) gerçek yaşamda vali seçilmesi kurgusal olanın gerçek hayata etkisini ve gösteri dünyasının yaşamla iç içeliğini sergileyen örneklerdir. Bu nedenle kavramlar arası zıtlıkların anlamlarını yitirmelerinde olduğu gibi siyaset (yönetim), sanat ve eğlence

dünyası gibi alanlar arasında da sınırların ortadan kalktığını, bariyersiz bir yaşama doğru gidişi seyretmekteyiz.

2.1.3. Temsil Krizi

Derrida, günümüzün yeni olgularının, Eski Yunan'dan beri Batı kültür ve uygarlığını oluşturan belli bir metafizik görüşe ait temel kavramları yerinden ettiğini söyler. Derrida'ya göre, bu açıdan değer yitimine uğrayan en önemli kavram ise dil kavramıdır; Bugün, dil üzerine araştırmalar, tarihte hiçbir zaman olmadığı kadar artmıştır. Enflasyona uğrayan dil sorunu diğer sorunlar arasında herhangi bir sorun değildir. Bu durum 'dil' sözcüğünün kendisinin de değer yitimidir, yani 'dil' göstergesinin, göstergenin kendisinin krizidir [Derrida, 1976: 15].

Dil, kendisi bir gösteren (temsilci) olduğunu sunmakla kendisinin dışında varolan bir gerçekliğe hizmet ettiğini düşünmemizi sağlar. Gösteren (temsil) ve gösterilen (gerçek) ayrımı bu iddianın kanıtı olarak görünmektedir. Dil bu şekilde gösterenler (sembol) sisteminden bağımsız düşünme olanağının açık bırakıldığı izlenimini yaratır. Böylece kendisini bir doğruluk olarak onaylatmakta ve bu yüzden de gerçeği sunma imtiyazına sahip olmaktadır [Derrida, 1994: 34-42]. Fakat dilden bağımsız düşünebilme olanağı ya da dilin gerçeği sunma hizmeti; tümü sembolik (dilsel) dünya içinde olduğundan her defasında dilin kurallarıyla işlemektedir. Bu çelişki düşüncenin ve gerçeğin dilden bağımsız olamayacağını gösterir.

En basit örneğiyle demin bir şeyi hatırladım dediğimizde aslında hatırlamanın süreçlerini anlamış olmayız yaptığımız içeriğini bilemediğimiz bir durumu önceden kelimeleştirilen şekilde ifade etmekten başka bir şey değildir. 'Düşünüyorum öyleyse varım' dediğimizde nasıl düşündüğümüzü, ne düşündüğümüzü fazla bilmeyiz fakat yine de sadece kelimeleri kullanarak kendi kendimize nasıl bu kadar kesin bir sonuç çıkardığımızın ise farkında olmayız. Wittgenstein 'zihinsel süreç ve hallerin doğasından söz ederiz fakat iş bu süreçlerin açıklanmasına gelince gün gelecek bu süreçler hakkında çok şey öğreneceğiz diye düşünüp hep erteleriz' der. Bu durum için; 'biz düşünce veya kavram gibi bir fenomeni çözümlemiyoruz sadece bir sözcük kullanıyoruz' demektedir

[Jones, 1980: 364- 386]. Wittgenstein'nin bu yaklaşımının Derrida'nın difference kavramında iyice şekillenmiş olduğunu görürüz.

Günümüz modern kavramlarını yorumlayarak dil/anlam açısından yapısöküme uğratan Derrida, gerçek ile sembol arasındaki ilişkileri kuran 'dil'in kaypaklığına işaret eder. Derrida'ya göre, Batı felsefe geleneğinde bütün kavramlar, varlıklar, kimlikler ve hükümler varlıklarını kendilerinin dışındaki şeylere dayandırarak anlam kazanmaktadır [Sweetman, 1999: 5]. Örneğin adalet kavramının temeline baktığımızda dayanaklarını hak, eşitlik gibi kavramlar olarak belirleyebiliriz. Referansta bulunan kavramların tanımlarına baktığımızda onların da kendilerini tanımlayan, kendileri dışında başka referanslara (göstergelere) ihtiyaç duyduklarını görürüz. Aslında sürekli ertelenen bu yorumlama süreci, difference yoluyla anlamın sonsuza ertelenmesi durumudur [Derrida, 1982: 11] Difference kavramların diğer kavramlara dayandıkları gerçeğini erteleyip unutturarak kavramların zihnimizde bulunulan anda kendiliğinden var oldukları şeklinde bir 'iz' bırakmasını sağlar). Derrida'ya göre biz bu 'iz' e bir gerçeklik olarak yaklaşma yanılgısındayız (mevcudiyet metafiziği).

Derrida, kavramsal düzeyde oluşmuş ikili zıtlık şeklindeki kesin ayrımların rol oynadığı çok önemli bir noktayı işaret eder. Bu, doğru/yanlış, varlık/yokluk vs. gibi ikili karşıtlıkların birbirlerine temel sağlamaları noktasıdır. Öyle ki, kavram çiftleri bir karşıtın diğerine referans olması ve diğer algı kalıplarını erteletmesi (difference) yoluyla, dilin kendisini bulunulan anda kesin (sabit) bir gerçeklik olarak algılatmasına yardımcı olur [Derrida, 1994: 34].

Derrida yapısalcıların çokça kullandıkları kavramsal çiftlerin hiçbir zaman nötr olarak kurulmadığını söyleyerek işe başlar. O'na göre olguları anlamlandırdığımız kavramsal çiftler en basitinden en karmaşığına kadar zihnimizde hiyerarşik düzenler inşa eder. Ve ya şöyle denilebilir; kavram çiftleri bir diğerinin aleyhinde olmaksızın kurulamayan bir hiyerarşiye tabi olarak işler. Zihnimizdeki en masum zıtlıklar dahi böylesi bir hiyerarşiye yardımcı olur. Bunlar sosyal, politik ve kültürel ayrımcılıkları en temel düzeyde besleyen metnin malzemelerini sağlarlar; siyah-beyaz karşıtlığı ırk ayrımına, erkek-kadın ayrımı cinsiyet ideolojisinin oluşmasına, doğu-batı karşıtlığı oryantalist

veya batı karşıtı hareketlerin oluşumuna, gelişmiş-gelişmemiş karşıtlığının emperyalist politikaların meşrulaştırılmasına yaptıkları katkılar, dildeki örgütlenmenin gerçekliğe yansıttığı şiddeti göstermektedir [Klages, 1997].

Derrida'nın 1966'da 'Structure, Sign, and Play' de öne sürmüştüğü bir diğer kavram aşkın gösterilen kavramdır ki metinlerde 'merkezi düşünce' tesis etmesiyle diğer kavrayışların dayanağını oluşturan bir işlevi vardır [1978: 278-279]. Örneğin 18. yüzyıla kadar, tanrı kavramı anlatıların temel dayanağını oluştururken sonrasında aydınlanma geleneğinin rasyonaliteyi merkez eksene koyarak tüm açıklamaları bilimsel ve rasyonel bir zemine yerleştirdiğini görürüz. Fakat 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın ortalarına kadar; bilinçdışı ve içgüdü kavramı bu rasyonel geleneği erozyona uğratar. Bu tarihlerden sonra dil ve temsil ilişkilerini incelenmesi (yapısökümü), batı felsefesinin merkezi kavramı haline gelir diyen Derrida, hem kendisini de yerleştirdiği konumla merkezilik ve tarihsellik yaratarak ironik bir oyun oynar. Çünkü Derrida'nın kendi merkezi kavramlarına göre oluşturduğu düzenleme (tarihsellik) de, doğrusal, merkezi bir gelişme çizgisi kurmaktadır.

Derrida tüm metinlerin bu yapıları tesis etmek üzere kurulduğunu ve bütün bir doğrulama düzeneğinin de bu kavramsal çiftlerin örgüsü ve merkezi düşünce etrafında inşa edildiğini vurgular. Yapısökümü ise gerek metnin içinde gerekse gündelik hayatta tabi olduğumuz kavramsal karşıtlıkların ve merkezi kavramların metinsel anlam sürecinde birbirlerini çözebilecekleri işlemdir [Klages, 1997].

Yapısökümcü çözümlenmenin (deconstruction) kurucusu kabul edilen Derridanın eserlerinin, merkezi düşünce ve kavramlar üretmemek için kendi kendilerini imha edecek tedbirler aldığı; işlevlerini gördükten kendi kendilerini imha eden metafiziğe karşı aynı özden silahlar gibi olduğu söylenir [Carrol].

Derrida, 'Structure, Sign, and Play' de 'bir merkezin, başlangıç noktasının yokluğunda her şey söylem oldu' der. Bu durumda, modern dünyanın gerçek/doğru varsayımları, mutlak bir kavramın olmadığı bir zeminde; bir kavramın diğerini bastırmasıyla, merkezi kavramların oluşturduğu hiyerarşilere göre, söylemin birleştirici dizgeleri içerisinde,

metinlerası bir oluşumla anlam kazanmış olmaktadır. 'Metin her şeydir ve onun dışında hiçbir şey yoktur' [Derrida, 1976: 158] deyimiyle Bauman, Derrida'nın şunu kastettiğini öne sürer: 'Bilebileceğimiz her şeyin bir metindir; biz onun anlamını kavramaya çalışırken bir metnin bizi gönderebileceği tek yer bir başka metindir; bilebileceğimiz hiçbir şey bir metin olmaktan daha iyi daha sağlam ya da herhangi bir biçimde daha farklı bir statü iddia edemez' [1990: 427]. Bu ifadeleri göz önünde bulundurduğumuzda, modern düşüncenin metnin gerçeği açıkladığı anlayışının, gerçeğin metin tarafından oluşturulduğu postmodern anlayışıyla yer değiştirdiğini fark ediyoruz.

Gerçeğe aracılık ettiği söylenen kavramların dayandığı istikrarlı temel referans noktalarının olmadığı iddiası, tüm batı felsefe tarihini ve kavramlarını metafizik bir kurgu biçimine sokmaktadır. Bu bağlamda, modern kavramsal çerçevelerin dünyayı açıklayamadığı şeklindeki tartışma, postmodern denilen perspektiflerin değer kazanmasına yol açmıştır. Bir çok alanda ortaya çıkan bu bakış açıları dil, temsil, güç ve öznenin yeniden değerlendirilmesi gibi ortak sorunsalları bilimlerin uygulama alanlarına sokar [Calas, 1999].

Postmodernizm eğilimlerine baktığımızda; öncelikle, bir dönem algısıyla modernizmin bir antitezi biçiminde görülen postmodernizm, modernizmin bir reaksiyonu şeklinde ya da eksiklerini kapatmak için ortaya çıkmış daha kapsamlı bir düşünce dönemi olarak değerlendirilebilir. Bu dönemin getirdiği tepkiler aklın diğer faaliyetler için bir araç niteliği taşıdığıнын (arasal akıl) öne çıkarılması ve aklın merkezi konumun kaybolmasıdır. Bu nedenle insana ait farklı potansiyel bilgi kaynakları da gündeme gelerek; duygular, ilham, hayal dünyası, bilinçaltı, sezgi vs.gibi bütünleştirici iç kaynaklar ile bunlara ait sanat, din, mitoloji vd. kültürel birikimler aklın yetersizliğine karşı öne çıkarılan potansiyel bilgi kaynakları olarak ileri sürülmüştür. Fakat asıl nüans, bilgi kuramı olarak postmodernizmin, modernizmin dil, temsil ilişkileriyle dünyayı kavramsallaştırmasını bir sorunsal olarak algılatmasıdır. Bu nedenle, insani düşüncenin (farklı pratiklerin ve tüm anlamlandırma biçimlerinin) insani varoluşla ilişkisi yapısökümcü yaklaşım tarafından mikroskop altına alınmaktadır.

Konuya psikanaliz teorileri açısından bakacak olursak J. Lacan'ın 'bilinçaltı dil gibi yapılaşmıştır' [Tura, 1996: 79] derken kastettiği dilin dışında ya da dilin kültürel aracılığından geçmemiş herhangi bir tanımlamanın; bir doğa-kültür, bilinçaltı¹⁰ ya da herhangi farklı bir tanım ve pratiğin olmadığıdır. Belki bu anlamda bazı meditasyon şekilleri ve düşünceyi aşma ekollerinden bahsedilebilirse de bahsettiğimiz anda onları dilin içine almış oluruz. Uzakdoğuda bazı tapınaklarda hiç konuşulmadan yaşamsal deneyimler yapıldığı anlatılır. Bu durumda bu faaliyet kimseye anlatılamaz, açıklanamaz sadece yaşanır (Sofistlerin deyimiyle 'gerçek bilinemez, bilinse de anlatılamaz'¹¹).

Postmodernizmin 'oyun'u, 'ironi' yi bir yöntem olarak sunmasını yaratıcılık alanına verdiği önemle bağdaştırabiliriz. Oyunu tanımlamaya çalışacak olursak, bir performans olarak oyun serbestliktir, oyun içinde taşıdığı dinamikler yoluyla dilin (gerçeğin) kurallarını esnetir ve yeni diller keşfettirir, yeni anlatım şekillerinin ortaya çıkmasını sağlar. Derrida'nın ve diğer postmodernistlerin sıklıkla başvurduğu İroni ve parodi bu açıdan dilin kısıtlılığına karşı geliştirilen dil içerisinde dilsel sınırlarla oynamanın bir yoludur.

Bizim çıkardığımız sonuç, Derrida, dili yeni kuralların belirmesine imkan tanıyacak şekilde yeni kelimeler ve ihtimallerle genişletmekte böylece çok sayıda farklı imkana ve sese yer açmaya çalışmaktadır. Bunlar daha önce dil içinde ifade edilmeyen alanların ve kavrayışların ortaya çıkarılması ya da zihinde yeni alanların yaratılma çabası olarak da değerlendirilebilir.

Bu bağlamda tekrar aklın sorunsallaştırılmasına dönersek Postmodern kuramların gösterdiği şekliyle, kendi yarattığımız akılların neredeyse bize oyun oynadıklarını hatta neredeyse bizimle dalga geçtiklerini söyleyebiliriz. Aklın sonu nitelenmesi, hem aklın potansiyelinin sınırlarına varıldığı; yani aklın çoğalması, kopyalanması, aklın kendi kendini çözümülemesi, çiftlemesi, yansıtması ve eski işlevselliğini kaybetmesi sonucunu

¹⁰ J. Lacana göre 'dil bilinçdışının koşuludur' [Tura,1996: 95] Lacan, bilinçaltının oluşumunu öznenin dile giriş anında dile (kültüre) uymayan arzu ve otantik gerçekleri bilindışında bırakması şekliyle açıklar. Daha sonra bilinçdışı alandan gelen mesajlar bilince (çarpıtılmış da olsalar) dil aracılığıyla ulaşmak zorundadır, çünkü 'özne' dildedir.

¹¹ Gorgias (M.Ö. 483-375)

hem de saydığımız sonuçlardan dolayı aklın dışında kalan potansiyel alanlara da göz atılması olanaklarını doğurmaktadır. Bu nedenle akla karşı ilk güvensizlik bilinçdışının incelenmesiyle başlamıştır. Fakat bu alan da nihai aşamada dilsel alanın süzgecinden geçmekte olduğundan (Lacan) bilinçdışı da dilsel bir hakikat alanı içinde incelemeye alınmıştır [Tura, 1996]. Böyle bir dilsel belirlenme durumunda, mevcut dil (paradigma) içerisinde açıklanamayan bir tıkanıklık nasıl aşılabılır? Bu soruya yanıt arayan bir çok eğilim ortaya çıkmış ve postmodern düşünce sayesinde insanın akıl (dil) dışındaki bir çok potansiyeline de göz atılmaya başlanmıştır. Bu nedenle duygular; empati, sezgi, hayal, ilham, fantezi ve oyun diğer bilgi çeşitlerini bir araya getiren postmodern anlayışlar tarafından sürekli yeni ve her koşula uygun çeşitte diller icat edilmeye çalışılmaktadır.

İnsani gerçek insani varoluş ilişkisi derinlemesine bir süzgeçten geçiriliyor bu nedenle tekrar mitolojiye, inançlara ve geleneklere de yer açılıyor. Fakat bu süreç süzgecin kendisinin de gözden geçirilmesini gerektirir. Çünkü insan potansiyelinin araştırılması/yazılması çabası da başlı başına hümanist olsun gelişmeci olsun merkez eksenler ve büyük anlatılar ortaya çıkarmaktadır. Postmodernizm de bu açıdan hümanis bir girişim olma tuzağına düşerek modernizmle aynı kaderi paylaşabilir. Bu açıdan merkeze oturdukları anda onlar da meşruluk yaratma çabalarından dolayı tekrar yapısökümüne uğratılmalıdır. Bu yüzden postmodernizm için 'düşünme şeklimiz hakkındaki düşünme şeklimizin değişmesi' güzel bir tanım oluşturuyor.

Postmodernizm meta tahkiye oluşturmamak için her hangi bir pratiği kutsamamaya çalışır. Bu nedenle tüm programların anlam yaratma çabasını dil oyunları (dil rejimleri) çerçevesinde her an yapısöküme uğratabilecek şekilde ele alır. Lyotard'ın deyimiyle 'onurlu postmodernlik' [Lyotard, 1988] dilin onurunu kurtarma girişimidir. Çünkü her nerede meta-tahkiye oluşturulursa orada yeni dillerin ortaya çıkması engellenecek olduğundan dil ve gerçeklik otantik varlığından, kendisi olmaktan uzaklaştırılmış olur. Postmodernizm açısından çeşitliliğin vurgulanması ve bir tarafın meşruluğunun diğer tarafın meşruluğunu ortadan kaldıramayacağı da bu yüzden önemlidir.

Bir ucunda, ‘üzerinde düşünülmeden yaşanan hayat yaşanmamış sayılır’ diyen Platoncu akıl geleneği ile diğer ucunda aklın aşılmasını öneren anti-rasyonel gelenek modernizm postmodernizm tartışmasını çok fazla açıklamıyor. postmodernizme yönelik (Derrida’nın konumuna) anti-rasyonellik suçlamasına karşı Derrida bir us eleştirisinin aklın reddedildiği anlamına hiç bir şekilde gelmeyeceği, bilakis aklın karşısında filozofun sorumluluğunu bilinçli kılma anlamını taşıdığını söyler. O’nun deyimiyle usun tarihinin nasıl olageldiği, us ilkelerinin nereden geldiği, klasik ve modern usçuluğun değişik biçimlerinin ne şekillerde ortaya çıktığı gibi sorularla uğraşılıyor olmak, zorunlu olarak us dışı bir konum almış olmayı gerektirmez. Aksine us ilkelerinin kaynağı üzerine, ancak temeldeki önerme üzerine bir soru sorulmasıyla us ilkelerinin otoritesinin boyunduruğundan kurtulunabilir. Gerçekten de bunun için us ilkeleri tarafından tanımlanan bir meşruiyet alanının dışına çıkmak gereği vardır. Nitekim bu dışına çıkma us ilkelerine tezat oluşturmaz, tersine us’un sorgulanması olasılığını gündeme getirir(Kosifoglu, 2003).

2.2.Organizasyon Teorileri Ve Postmodernite

2.2.1.Yönetimde Paradigma Değişimi

Modern anlayışın kesin ‘gerçek’ arayışı, Newtoncu paradigmanda olduğu gibi, evrenin düzeninin dışarıdan ‘keşfedilen’ bir olgu olduğunu algılatmıştır. Postmodern bakış açıları ise ‘gerçeğin’ veri değil sosyal kurgu sonucu oluştuğunu bu yüzden dünyanın bir resim gibi birebir (literal) yansıtılması olanağının bulunmadığını söyler. Dolayısıyla, ‘gerçek’ zihindeki sembolik bir ‘inşa’dır [Parker, 1992]. Gerçeğin algılanmasındaki paradigma değişimi, buna paralel olarak bilginin tanımını da değiştirmiş ve yönetimin birincil odağını bilgiyi ‘keşiften’ bilgiyi ‘inşa’ya çevirmiştir [Farmer, 1995: 2].

Yirminci yüzyılın başından beri geçerlikte olan bilimsel yönetim anlayışı, döneminin hakim paradigması rasyonalizmin etkisiyle pozitivist yöntemleri benimseyerek, organizasyonu ve çevresini bilimsel araçlarla inceleyen (ampirik) veri biçiminde ele alıp analiz etmeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, ‘en iyi yönetim tarzı’ nın bilimsel araçlarla keşfedilebilecek bir ‘fenomen’ olarak doğmasının da nedenidir [Daft, 1997: 43]. Bilgi, kendisine öncel bir kapsamdan keşfedilmekte olan bir fenomen biçiminde

kavrandığında; dış dünyanın birebir yansıtılmış haritalarını çıkartma imkanını ve mutlak doğruların varsayıldığı bir evreni olanaklıymış gibi gösterir. 'Rasyonellik' ve 'en iyi yöntem' iddialarını ortaya çıkaran gelişmelerin de bu zemin üzerinde büyüdüğü söylenebilir. Böyle bir zeminde hareket eden organizasyonlar, bilgiye yönelik bu yaklaşımı kullanmakla, organizasyonel yapının 'bilen organizasyon' olarak ifade edilmesini sağlamıştı [Koçel, 2003: 439]. En iyi organizasyon yapısı 'one best way' diye adlandırılan mit, bilimsel yönetim çağı ile başlatılabilir. En iyi yöntemin mutlak doğru çerçevelerini önceden çizmesi, standart ve statik bilgi edinme yollarını ve buna uygun organizasyon yapılarını yaratmıştı. Weber'in bürokrasinin rasyonel ilkeleri ve Taylor'un iş etütlerinde somutlaşan bilimsel hesaplamaları, en iyi hareket tarzlarının keşfedilerek önceden planlanmasına ve makine gibi algılanan iş görenlerin, belli bir program içerisinde; tek yönlü bir çark gibi hareket etmelerine ve iş süreçlerinin geliştirilememesinden kaynaklanan krizlere neden olmuştu.

Her yıl değişen firmaların başarı sıralamaları, dünyanın farklı bölgelerinde ortaya çıkan krizler, değişimler, yenilikler ve yeni firmalar; piyasalarda sürekli değişen stres faktörleri dış çevrenin ve organizasyon yapısının sanıldığı gibi istikrarlı bir yapıda ve denge halinde olmadığını gösterir. Bunlar, süreklilik gösteren kaos'un (belirsizlik), en basit hava hareketinden, ekonomik hayata kadar her yerde geçerli olduğu [Gleick, 2000: 13-14] iddialarıyla da desteklenmektedir.

Klasik anlayışa göre organizasyonun değişimi düzen, istikrar ve rutinlere verilen öncelik dolayısıyla doğal olmaktan çok istisnai bir durum olarak algılanıyordu [Tsoukas ve Chia, 2002]. Fakat gelişmeler, yönetim bilimlerinde de, eski paradigmanın, iç ve dış çevre arasında sabit bir denge kurulması ilkesini yaratan niteliğine karşın, sürekli değişimin ve yeniliklerin, denge durumunu ve sabit düzen varsayımlarını sürekli olarak bozmasından dolayı, iç ve dış çevreyi kontrol altına alıp dengeye oturtmaya çalışmanın yerine bu değişimle birlikte yol almanın esas olduğu bir paradigmayla yer değiştirmesini sağlamıştır (herhalde her şeyin sabit ve dengeli bir yapıda olduğu bir evrende değişim de olmazdı). Böyle bir paradigma değişimi, bilgiyi kaçınılmaz bir şekilde organizasyonun birincil kaynağı haline getirir [Daft, 1997: 747-748].

Bu paradigma değişimini fordist kitlesel üretim sürecinde yaşanan değişimden takip edersek [Morgan, 1998: 244-245]: Palet sistemi kitle üretimi için çok uygundu fakat seri üretim için bir bölümün hatasını diğer bölümden korumak gerekiyordu bu nedenle üretim sürecinin farklı aşamalarında, yapılmakta olan işle ilgili tampon stoklar bulunduruluyordu. Fakat bu durum Sistemin kesintisiz işleyişini sağlayan tampon stoklar aynı zamanda fazlalık yaratarak sistemde verimsizlik yaratmış aynı zamanda eldeki stoklar nedeniyle hataları ve özensiz çalışmayı da meşurlaştırmıştır. Ayrıca bu yöntem nedeniyle üretim sürecinin bir bölümü diğerinden ayrılmış ve insanlar sadece kendi alanlarıyla ilgili kısımda sorumluluk ve hakimiyet almaya çalışmışlardır.

Japonlar ise stokları devre dışı bırakılabilecek gider olarak görüp her aşamada kaliteli iş gerçekleştirilmesi esasına dayalı ve her birimin diğeriyle bağlantı kurabildiği entegre üretim sistemlerini kurarak hem hatayı emecek stokları, hem de hata olanağını ortadan kaldırmışlardır. Bölece 'sıfır stok' ve 'tam zamanında' üretim kavramları kullanılmaya başlanmış ve büyük miktarda, düşük maliyetli üretimle sonuçlanan bir üretim sistemi gelişmiştir. İnsanlar birbirlerine karşı korunmayınca ilişkiler karşılıklı bağımlı bir nitelik de kazanmış olduğundan işbirliği ve ortak sorun çözümü özendirilmiştir. Bilgi iletişim teknolojilerinin de yardımıyla faaliyetler eşzamanlı hale gelmiş ve temel sorunların işbirliğiyle çözülmesi yoluna gidilmiştir.

Sürekli değişen bir çevrede bilginin ve çevrenin algılanmasında değişen paradigmlar, 'bilen organizasyon' deyimini erozyona uğratarak bilginin ve bilgiye yönelik perspektiflerin, sürekli yenilenen ve üretilen (inşa edilen) doğasına uygun olarak 'öğrenen organizasyon'ları ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda, organizasyonlar bilgiyi, statik bir değer biçiminde ele almayıp onu yaygın şekilde üreten 'bilgi işleyen birimler' olmuştur. Bunu ifade etmek için de 'öğrenen organizasyon' deyimi kullanılmaya başlanmıştır [Koçel, 2003: 439].

Batılı üretim sisteminin belirsizliğe karşı yanıtı belirsizliği yok etmeye çalışan deterministik Newtoncu mekanik mantığın ve rasyonelliğin sonucu mekanik saat gibi çalışan katı bir üretim sistemi yaratmak olurken, Japonlar'ın yanıtı belirsizlikten öğrenmek ve belirsizlikle birlikte yol almak olmuştur. Bu mantığın kültürel kökenlerine

baktığımızda aslında yin ve yang felsefesindeki düalist mantığı görürüz. Ama yin ve yang felsefesinin batı felsefesinden farkı iki zıt kutbun bir bütün olarak kavranmasıyla; yani batının tek doğruyu olumlamasına karşı 'hem bu, hem öteki' şeklindeki birlikteliğe ulaşmayı hedeflemesidir. Günümüzde kuantum fiziğindeki gelişmeler düalist düşüncedeki değişimin fen ve matematik alanlarında da yankı bulmasına neden olmuştur. Kuantum kuramında yer alan 'maddenin parçacık ve dalga boyutunun bir bütünün farklı boyutları olduğu düşüncesi' Batı düşüncesinde de düalist ikili mantığın aşılma çabasını göstermektedir.

Zıt fikirleri aynı anda birleştirilen postmodern anlayış firmalar için oldukça ufuk açıcı görünüyor. Örneğin, günümüzde, işbölümünden vazgeçilerek işbirliğine gidilmesi yöneten/işgören zıtlığını birleştirerek yönetim ve kontrol maliyetlerini azaltan bir uygulama olmuştur. Şirketin hissedarları için zenginlik yaratırken müşteriler ve çalışanlar için de değerler üretebilmesi, veya hem geleneksel hem yeni kültürü aynı potada eritebilmek gibi örnekler çoğaltılabilir.

Kuantum teorileriyle birlikte daha önce görülmeyen atomun alt düzeylerine inilerek neredeyse doğanın sır perdesi aralanır hale gelmiştir. Kuantum fiziğinden hareket eden Zohar'ın bakış açısına göre; eğer maddenin sadece atom boyutu olsaydı hiçbir şeyin değişmeyeceği bir doğaya sahip olurduk. fakat parçalar ve dalgalar halindeki dünyada etkileşimler gerçek bir evrim, dönüşüm ve yaratıcılık sunar. Çünkü evren kaynaşan potansiyellerin bir havuzudur ve evreni oluşturan enerjinin türden türe dönüşümünde olduğu gibi, örgütler de dinamik olmalıdır. Bu zamanın şartlarına göre değişen sonsuz bir oyun şeklinde de algılanabilir.

Kuantum kuramının ortaya koyduğu perspektife göre, maddenin dalga boyutu hayali soyut düşünceyi temsil ederken, maddenin parçacık boyutu ise fiziksel olarak ölçülüp ifade edilebilen maddi ve somut boyuttur. Her iki boyutun aynı anda kavranması hem deneysel, analitik vb. somut yönelimli parçacı (araçsal rasyonelite), hem de sezgi, hayal gücü vb. (bütüncül bakış, bilgelik) gibi soyut değerlerle güçlendirilmiş yaratıcı bakış açısını sunmaktadır.

Kuantum modeli bağlamında düşünürsek, beynin çok değişik yerlerindeki nöronların eşzamanlı titreşimleri sonucu oluşan ve kendi kendini örgütleyen bir düşünce yapısına sahip olduğu söylenebilir. Bu fikrin kökenleri kuantum kuramındaki atomun partikül (madde) ve dalga boyutunun bütünleşik olmasına dayanmaktadır. Bunun sonucu sadece analitik, sistematik düşünce değil aynı zamanda anlam ve değer duygularımızın da yaşanılan her düşünce sürecinde yer aldığı ve tıpkı analitik düşünce gibi kendi tarzında geliştirilebileceğidir. Zohar'a göre bu süreç sınırsızdır, kendi kurallarını koyar, kaldırır ve değiştirir. Dolayısı ile hem zihinsel modellerimizi sorgular hem de sunduğu anlam bütünlüğü sayesinde, resmin parçalarını bir araya getirerek resmin tamamını gösterir.

Kuantumcu düşünüşe göre yapılanmış örgütler (şebeke vb.) kendi aralarında da birbirleriyle ilişki ve etkileşim içindedirler, esnek ve yaratıcıdır. Bu yaratıcılıkları, örgüt içi çalışma birimlerinin ilişkiler kurarak, kendi toplamlarından daha büyük sistemler oluşturma becerilerinden ve tahmin edilemeyen durumlara karşı geliştirdikleri, esnek düşünüp davranabilme yeteneklerinden ileri gelir. Şirket düzeyinde kuantum düşünme, tıpkı beyindeki hücreler gibi eş zamanlı titreşimler içine girebilecek değişik ve esnek alt yapılara sahip olmayı gerektirir. Bu da şirketler için iletişim ve ekip ruhudur. Bu tür düşünme kendi kendini ve çevreyi sorgulama kapasitesine sahip olduğu için fırsatlar ve krizlerde alışkanlık sınırlarının dışına çıkabilir [Zohar, 1998].

2.2.2.Genelleştirmeye Karşı Çeşitlilik

Modern teoriler evrenselleştiricidir; modern anlayışa göre doğru kabul edilen bir kural, rasyonel paradigmanın ve pozitivist yöntemin tabii sonucu olarak; her zaman ve yerde geçerli kabul edilen, her duruma uygulanabilecek bir düzen biçiminde sunulur [Murphy, 2000: 56-57]. Bu durumda gerçeğin tek ve genel bir plan içinde gösterilmesini modernizmin temel özellikleri arasında sayabiliriz.

Yirminci yüzyılda yaşayan biyolog, nörolog, ekonomist gibi bilim adamlarından birçoğunun misyonu, kendi evrenlerini bilimsel kurallara itaat edecek en basit atomlara bölmek şeklinde olmuştur [Gleick, 1987 s. 6]. Burada temel olan karmaşığı basit kılma fikridir. Bilimin büyük bölümünde ve günlük yaşamda, dünyamızı basitleştirerek yönetiriz ve dünyayı basitleştirirken kontrole açık hale getiririz. Böyle yapmakla,

asında kontrolün bizde olduğu ve gerçekte olduğumuzdan daha güçlü olduğumuz büyük anlatılarını yaratırız. Bürokratik örgüt yaklaşımının, faaliyetleri ve işlevleri, açıkça tanımlanmış bileşenlere ayırmasının, kontrolü ve denetimi vurgulaması bu açıdan dikkat çekicidir.

Lyotard modern çağın genel programlarını 'büyük-anlatılar' (grand-narrative) olarak adlandırır. Büyük anlatılar, insanlığın özgürlük, gelişme, refah, mutluluk vs. gibi yüksek ideallere ulaşmasının akılcılık, bilim, ilerleme, teknoloji, liberalizm, sosyalizm gibi reçetelerini sunan, insanları bu yolla yönlendirmeyi amaçlayan ve varlığını bu anlatım yoluyla meşrulaştıran söylemlerdir. Söylem etkisiyle meşrulaştırma; aktörün merkez eksene kendi ismini yerleştirerek; kendi konumunu ilerleme, bilimsellik, demokratikleşme, özgürlük gibi mutlak ideallere dayandırması şeklinde işlemektedir. Söylem etkisiyle kendisinden farklı olan açılımları da, yüksek (yüce) ideallere uymadığı gerekçesiyle gayri meşru bir zemine konumlandırmak ve batıl, bilimsel ve rasyonel olmayan şekilde adlandırmak gibi dışlama yöntemleriyle kendi meşruluk temelini sağlamlaştırır [Best ve Kellner, 1998: 203].

Modernizmin büyük anlatılarının bilimde, sanatta ve diğer kurumsallaştırılmış alanlarda, kendi meşruluklarını kurarak dünyayı tek yanlı genel bir teoriye indirgemeleri nedeniyle bir tahakküm kurduğundan söz edilir [Sarup, 1997: 195-197, 200-201]. Lyotard'a göre böyle bir tahakküm, yeni perspektiflerin (dil oyunlarının) ortaya çıkmasını engeller ve sabit yapısı nedeniyle farklı türden gelişmelerin önünü tıkar, Lyotard, bu nedenle büyük anlatılara daima bir şüpheyile bakılması gerektiğini söyler [Hassard, 1999]. Bu yaklaşım postmodernizmin, moderniteye karşı başlıca tavırlarından birini oluşturmaktadır.

Modernizmin genel teorilerinin, olayları ve kavramları önceden konumlandırması, rasyonalizmin yarattığı hiyerarşik değerlere göre sınıflandırması; yenilik önleyici bir yapı oluşturduğundan; yeniliği yaratan insani yetenekleri, yaratıcılık ve bilgi gibi yükselen değerleri baskı altında tutan koşullar oluşturmaktaydı. Bu nedenle, postmodern teorilerin modernizmin getirdiği kısıtlayıcı anlayışlara karşı eleştirel tezler olarak ortaya

çıkılmalarını, yeni çağın bilgi ve iletişim toplumunda belirginleşen farklı değerlerin ve ihtiyaçların bir izdüşümü şeklinde de görmek mümkündür.

Postmodernizm kuralların katılımcıların üzerinde anlaşma sağladıkları tecrübi nitelikteki yerel kurallar olmasından ve kuralların pragmatik inşa yoluyla kendiliğinden oluşmasından; yani mikro evrenlerden, mikro politikalardan, küçük anlatılardan yanadır [Best ve Kellner, 1998: 203]. Çünkü bunlar yenilik ve yaratıcılık üreten farklı dil oyunlarının (deyimler rejimi) gelişmesine imkan tanır.

Cock'a göre organizasyonun dokusunda varsayacağımız her ilmek dil oyunları içerir. Bir terim, jest veya uygulamanın kullanımı, içinde yer aldığı (belli bir gruba ait, önceden belirli usulleri olan) dil oyunu aracılığıyla gerçekleşir. Buna göre dil oyunu dünyadaki herhangi bir şey hakkında konuşabilme olanağını sağlayan sosyal etkileşimle kurulmuş anlaşma ve kurallardır. Bu yüzden, anlamın, belli dil oyunlarının tarihsel gelişimi aracılığıyla belirlendiği söylenebilir. Bu nedenle organizasyon incelenirken, organizasyonel konteksin birinden bir diğerine farklılık gösterdiği konusu azami surette dikkat istemektedir.

Aynı bağlamda devam edersek yönetim yazınındaki guru'lardan keşfedilmeye çalışılan programların, nesnel uygulama setlerine sahip oldukları gibi bir hataya da kolaylıkla düşülebilmektedir. Uygulamalara bakıldığında; güçlendirme, kültürel değişim, çapraz takımlar, iç müşteri, sürekli gelişim gibi kavramlar, çeşitli tarzda gruplar ve bireyler tarafından ele alındığından, onların kendi işe yaklaşım şekillerine göre şekillenmektedir. Bu nedenle temel kavramlar ile bunların yürütülme şekli arasında gevşek bir bağ vardır bu da çok çeşitli toplam kalite yönetimi ve süreç yenileme uygulamaları yaratır.

İşgörenlerin herhangi bir organize edici, yenileyici, biçimlendirici bir faaliyetine katılımı dil oyunları tarafından belirlendiğinden, örneğin T.K.Y. ve süreç yenileme, gibi faaliyetleri organizasyon dokusunu oluşturan güç-bilgi ilişkilerinden ve organizasyon dokusunu oluşturan söylemlerden bağımsız düşünmemiz mümkün değildir. Her organizasyon, farklı şartlar içinde oluşturulduğundan; farklı dil oyunlarının varlığı her süreç yenileme ve faaliyet oluşturma çabalarında farklı sonuçları yaratır. Çünkü

uygulamayı somutlaştıran olaylar dışarıdan gelen programla değil yerel olanın belirleyiciliğinde yani dil oyunları aracılığıyla gerçekleşecektir. Örneğin, T.K.Y. ve süreç yenileme organizasyondaki ilişkilerin türüne bağlı olarak yönetimin önceliklerini iyi halde tutmak için de kullanılabilir. Buna göre yönetimin elinde tuttuğu uzmanlık konumu hem belirsizliğe karşı kontrol illüzyonu hem de yönetsel üstünlük ve öncelik sağlayabilmektedir [Cock, 1998].

Sonuç olarak, T.K.Y. ve süreç yenileme gibi programlar organizasyonların üst anlatıları şeklinde ele alınabilir. Bu şekilde diğer anlatılardan daha faydalı veya faydasız olduğu söylenemez. Fakat evrensel çözümler sunan mutlak bir T.K.Y. ve süreç yenileme programı varsayılırsa, böyle bir anlayış fonksiyonunu yerine getiremez. Çünkü her anlatı çevrenin deyimler rejimi tarafından yorumlanacaktır. Postmodern paradigmlar bu nedenle evrensel gerçekler ve organizasyon prensipleri peşinde koşmaz bunun yerine yerel bilgi ve anlayışların işleyişine dikkat çekerler.

Evrenselleştirici, homojenleştirici, büyük kurallar koyma gibi modern bilgi uygulamalarının farklı dilsel kategorilerin (teori, etik, estetik gibi) oluşmasını engellediği söylenmektedir. Çünkü bu durumda dil oyunlarının heterojenliği önlenmiş olduğundan farklı dil oyunlarının gelişmesi engellenmiş olacaktır. Lyotard ise bunun tersine konsensüs ve uzlaşmacılık karşısında çeşitlilik ve anlaşmazlığı, homojenlik ve evrensellik karşısında kıyaslanamazlığı alkışlar, 'Postmodern Durum' da; bilgi, evrensel hakikatleri onaylamak ya da bir konsensüse razı olmaktan ziyade çekişmekten, var olan paradigmları sorgulamaktan ve yeni paradigmlar icat etmekten doğar. Konsensüs dil oyunlarının homojenliğini çiğner. Ve icat daima anlaşmazlıktan doğar demektedir [1984:75].

2.2.3.Sistem Kuramına Karşı Sistemler Kuramları

Sosyal bilimler ve fen bilimlerinde geniş bir uygulama alanı bulunan sistem teorisi, her türlü sisteme uygulanabilecek genel ilke ve prensipleri bulmayı ve geliştirmeyi amaçlayan disiplinlerarası matematiksel bir çalışma alanı olarak tarif edilir [Kilduff ve Mehra, 1997]. Bu tariften de anlaşıldığı gibi sistem kavramı her yönüyle tüm çevreyi kapsayıcı olması eğilimiyle genelleştirici, ve gerçeğin birebir (literal) olarak bir modele

(sistem) yansıtılabileceğinin kabulüyle de indirgeyici bir anlatı (söylem) olarak dikkat çekmektedir.

Geniş anlamıyla, çevre, birbiriyle ilişkili birimlerin alt ve üst gruplarının oluşturduğu, ortak bir amaç taşıyan, bir 'sistem' olarak adlandırılır [Koçel, 2003: 240]. Sistem yaklaşımı, her olguyu sistematik hale getirmesi, birimselleştirmesi ve denkeşyapıcılığı nedeniyle her olaya ortak bir bilimsel metotla yaklaşılması sakıncasını da getirmektedir. Determinizm (belirlenimcilik), pozitivist bilimsel gelişimin sonucu olan modern bir yaklaşımdır. Determinizm evrendeki her olayın nedensellik zinciri çerçevesinde, mekanik bir sistemde olduğu gibi, belirli kanunlar ya da kurallara bağlı olarak meydana geldiğini, doğada bulunan her şeyin birbirine kırılmaz bir neden-sonuç zinciriyle bağlı bulunduğunu ileri sürer. Determinizm ilkesine göre; aynı şartlar altında aynı olaylar gerçekleşir. [Trump,1998]. Determinizm ilkesinin bilimsel metot olarak kullanılması çevreden elde edilen verilerin (sistemin) tam olarak ölçülebildiği varsayımıyla birlikte yürümektedir. Böyle bir varsayım elimizdeki tamamlanmış veriler sayesinde neden sonuç bağlarının ortaya çıkarılmasıyla olayların önceden kestirilebileceği sonucunu ortaya koyar.

Ceruti'ye göre, aslında dışarıdan gözlenen bir sistem 'mevcut' değildir. Sistem araştırmacının seçimleri ve tanımları ile 'inşa edilir'. Sistemin sınırlarını; nelerin sistemin içinde, nelerinin dışında kaldığını, alt-üst sistem ilişkilerini araştırmacının konumlandırmasına göre algılarız [Montuori ve Purser., 1996: 185]. Dış dünyanın algılanması, onun önceden belirlenmiş algılanma ölçütlerine, algılanan nesnelerin sembollerle temsil edilme şekil ve olanaklılıklarına (dil ve teoriye) bağımlı olacaktır. Bu durumda gerçeğin temsilinin dil, teori, ideoloji, söylem gibi kırılmalar nedeniyle sorunlu bir konu olduğunu belirtmeliyiz.

Postmodern düşünceye göre gerçeklik herkesin içinde olduğu dil tarafından kurulur, böylece, biz, dünyayı sadece dilin yaratmış olduğu özel kalıplar olan söylemler aracılığıyla anlarız [Hassard ve Parker, 1993: 3]. Söylemler konuşma tarzlarıyla tıpkı dünyayı algılama boyutlarının; algı şekillerinin kişiliklere göre değişmesi gibi bizim olayları hangi açıdan nasıl algılayacağımızı belirler ve bizi olaylara belli bir noktadan

bakacak şekilde konumlandırır. Bu açıdan bakıldığında, sistem kavrayışının bizim görme biçimlerimizden biri olduğu görülmektedir. Çünkü gerçeklik dış dünyanın birebir haritasın çizilmesi değil bizim çeşitli verileri birleştirme biçimimizdir. Verileri birleştirme biçimimiz ise hiçbir zaman tamamlanamayacak bir proje içinde gerçekleşir. Çünkü oluşturulan kavramlar, sürekli bir diğerine (başka metinlere) referanslar içerir; her kavram veya her ideal bir metinden diğerine referanslarla anlam bulur. Bu nedenle gerçek arayışında ‘metinlerarası’ oluşturulan bir izin peşinden gidilmektedir fakat genelde ise bu ‘iz’e bir ‘gerçeklik’ atfedilmektedir. Scholes’in ifadesinde; ‘gerçekliğin kaydı yoktur; yalnızca inşası vardır’ [Megill, 1999: 428]. Bu durumda konteksten bağımsız bilgi tasarlamak mümkün değildir. Ayrıca, yazarın bir özne olarak toplumsal metinler tarafından oluşturulmuş, anlam saçılmalarını önlemeye, anlamı belirlemeye yönelik ideolojik bir aygıt şeklinde algılanabileceğini de bu proje içinde görmeliyiz [Foucault’dan akt. Doltaş, 2003: 72].

Dil sistemini ele alırsak; dilin dayanakları ve sınırlarının kestirilemezliği, kavramları içine oturtabileceğimiz çerçeveleri çizilmiş bir harita imkanının olanaksızlığını göstermektedir. Fen bilimlerinden örnek verirsek; kuantum kuramına göre enerjinin ne zaman parçacık ne zaman dalga karakteri ile hareket ettiğinin önceden hesaplanamaması, onun üzerinde inceleme yapmak için kesin bir çerçeve oluşturmayı imkansız hale getirmektedir. Kuantuma göre, atom altı düzeyde, bir parçacığın hızını tam olarak belirlediğimizde, onun yerini tam olarak belirleyemeyiz. Ya da bir parçacığın konumunu tam olarak belirleyebiliriz ama konumunu ölçmek için gerçekleştirdiğimiz ölçme esnasında hızını etkileyeceğimiz için bu kez de gerçek hızını belirleyemeyiz [Hooft, 1999: 18].

Kuantum kuramının sonucunda, maddenin gerçekliğindeki temel varsayımlar dahi kuşkulu, ‘belirsiz’ hale getirilmektedir. Çünkü atom altı; partikül düzeyinde (quark), form olarak madde ve dalgayı ayırmaştırabilme mümkün değildir. Örneğin ışığın partikül boyutuyla dalga boyutu ayrıştırılamamaktadır; Schrödinger’in kedisi kuramsal deneyinde bir kutu içine hapsedilen kedinin kurulan ölümcül bir düzenekte ona yöneltilen ışığın dalga veya partikül olma olasılığına göre yaşam/ölüm oranı %50’ dir ve hangi olasılığın gerçekleşeceği asla önceden kestirilemez [Hawking]. Bu sonuçlar

her zaman geçerli ve her şeyi kapsayan mutlak gerçeklik öndeyilerinin artık laboratuvar bilimlerinde bile yapılamayacağını gösteriyor. Bu nedenle fiziksel dünyanın hava hareketleri, ekonomik hayattaki aktörlerinin davranışları gibi gündelik olaylarda bile öndeyilerde bulunmanın problemlili bir konu olduğunu söyleyebiliriz.

Bir şeyin yaratılması ile o şeyin hakiki bir düşüncesinin yaratılıp anlaşılması çoğu zaman bir ve aynı bölünemez sürecin parçalarıdır ve süreci bir yerde durdurmadan bunları birbirinden ayıklamak mümkün değildir [1999: 15] diyerek Feyerabend da böyle bir durumu düşünce ve hareket bazında tesbit eder; bir olay içindeki gerçeği belirlemede teoriye çevrilemeyen anlık 'kesinsizlik' boyutunu vurgular. Bu durum her olayın kendisini başlı başına bir teori haline getirir.

Heisenberg'e göre, gözlediğimiz şey objeyle kurduğumuz ilişkidir. Kullandığımız bir araç dahi olsa organlarımızı kullanmamızda olduğu gibi bizim dış dünyayla olan bağımızı oluşturur. Öyleyse, gözlenen nesne ve gözleyen birbirinden bağımsız gerçeklikler değildir [Roberts, 2000]. Bu nedenle pozitivistimin varsaydığı gibi araştırmacıdan bağımsız (dış gerçeklik diye adlandırılabilir) hem insanın sembolik dünyasının kavramsallaştırmalarından; teori, söylem ve bunların içkin olduğu 'dil'den, hem de fiziksel bağlarımızı oluşturan algı eşiklerinden bağımsız mutlak bir gözlemi varsaymak mümkün görünmüyor.

Einstein, bu durumu, bilimi, duyum deneyimlerimizin kaotik çeşitliliğini düşüncenin mantıksal olarak tek biçimli sistemine denk düşürme girişimi olarak tarif etmesiyle açıklamaktadır. Einstein'a göre bilimin kavramları duyum deneyiminden türetilerek elde edilmemişlerdir. Kavramlar duyum deneyimlerini bir düzene sokmak ve anlaşılır kılmak için icat edilmişlerdir. Düzen ya da dış dünyanın kavranabilirliği dış dünyanın bize bir yansıması değil bizim zihnimizin bir katkısıdır, mantıksal düşüncenin bir fonksiyonudur [Akın, 1997: 1] Hanson'a göre de pozitivistlerin ileri sürdüğü gibi kendi başlarına ayakta duran durabilen gözlemsel terimler yoktur. Terimler ancak teorik zeminler üzerine inşa edilebilirler ve bu sayede anlam taşırlar [a.g.e., s. 43]. Bu bağlamda her 'gerçeklik' bir gösterenler seti aracılığıyla (dil, sembol) yansıtıldığından daima kırımlara uğrayacaktır.

Sistem teorisi, belli bir alanı (Newtoncu homojen uzay) çevre kabul etmesi ve kesin bir alan içerisinde gerçekleşen ilişkileri açıklayabilmek amacıyla genellemeler yapması noktasında postmodernistlerden eleştiri alır. Postmodernistlere göre, insanlar nesnelere bir çerçeve içinde tepkide bulunmazlar nedeni ise basittir insani hareket olayları konumlandırmak için kullanılan çerçeveyi her zaman keser [Murphy, 2000: 145].

Postmodernist'lere göre uzay bir aracı işlevi görür ve cismin özelliklerine şekil alır. Ve uzayın boyutları sonsuzlukla sınırlı değil hareketle sınırlıdır [Murphy, 2000: 144]. Hawking'in açıklamaları da bu görüşleri destekler niteliktedir; O'na göre de uzay homojen yapıda bir alan değildir. Her bölge kendi özelliklerine göre farklı zamansal ve mekansal boyutlar kazanabilir. Derrida da uzay sonsuz olmadığını çünkü 'dil'de anlam kazandığını söyler [1981: 14].

2.3.Örgütlenmeye Postmodern Bakış

Örgütlenmenin gelişimini canlıların ortaya çıkışıyla birlikte tanımlamaya çalışacak olursak oluşumun kökeninde tür, tip, cins, grup, takım, sınıf gibi çeşitli organize olmuş parçacıkları ve örgütlenme biçimlerini görürüz. Bahsettiğimiz bu canlı örgütlenmeler, biyoloji literatüründe, kendini sürdürmek isteyen eşleyiciler/genler tarafından oluşturulmuş yaşamkalım makineleri olarak da adlandırılır [Dawkins, 1995: 5-24].

Rousseau, İnsanlararası Eşitsizliğin Kökeni Üzerine Söylev'de 'diğer canlılardan daha güçsüz, diğer bazılarında da daha az çevik bir hayvan görüyorum, fakat bu canlı her şeyi elde etmeye yönelmiş çünkü diğerlerinin hepsinden daha uygun bir şekilde örgütlenmiş' .[Morin, 1985: v11] demektedir. Doğadaki yaşam mücadelesinin bir ürünü olduğunu düşünebileceğimiz örgütlenme ilkesi insan toplumunun da temelini oluşturmaktadır.

Toplumsal alanda devlet, ekonomi, hukuk, şirket, aile ve birey gibi birbiriyle etkileşimli işleyen örgütlenmeler toplumun kültür, medeniyet gibi terimlerle ifade edilen boyutunu oluştururlar. Kültürün kendini devam ettirmesi, yapıtaşı olan her ifadenin insan zihninde kopyalanması ve toplumun diğer üyelerine aktarılmasıyla sağlanmaktadır.

Eşleyici/örgütleyici şekilde çalışan her düşünce, özellikle iletişim çağıyla birlikte, doğada genlerin yaptığından çok daha hızlı bir üreme, yayılma ve üretkenlikle insanın zihinsel evrimini sağlamaktadır. Öyle ki kültür aktarımından mahrum kalan bir insan yavrusunun kültürel anlamda birey olması, toplumda ve hatta doğada rol alabilmesi mümkün değildir. Bu nokta kültürdeki gelişimin genetik gelişmeyi aştığının da bir işaretidir. Bundan sonra, genlerin kültürü şekillendirdiğinin yanı sıra, artık kültürün de genleri değiştirdiğinden söz edilmektedir [Morin, 1985 Dawkins, 1995].

Doğada, genlerin eşleme yoluyla gerçekleştirdiği kendini kopyalama işlemi farklı bedenlerde genlerin devamını ve gelişimini sağlarken, kültürde de her ifade farklı bileşimler (kurumlar) içinde kendini insan zihnine kopyalamak suretiyle organize olarak yayılmayı, ve üretkenliği gerçekleştirmektedir. Bu bağlamda organizasyonlar, bir yandan oluşturdukları bir yandan birbirlerini etkiledikleri süreçlerle, kendilerini devam ettirmek için sürekli yenilenmekte ve organize olma biçimlerini geliştirmektedirler.

2.3.1.Örgütlenme ve Toplumsal Gelişim

Deleuze ve Guattari toplumsal gelişimin tabiatını mübadele ilişkilerini sağlayan kapitalist organize olma biçimiyle açıklar. Buna göre, ekonominin gelişmesinin temelinde daha fazla çeşitte toplumsal uzamla bezenen insani arzu ve mübadele ilişkileri yer alır. Modernite'nin de tarihini şekillendiren, bu güne kadarki toplumsal yapıların örgütlenme biçimlerinin gelişimine Deleuzeguattarici bir bakış atmanın bugünkü kültürü anlamamıza da yardımcı olacağını düşünüyoruz.

Deleuze ve Guattari tarihi üç aşamaya yayarak farklı sosyo-ekonomik dönemleri göstermeye çalışır. Buna göre tarih boyunca, insanı belirleyen üç aşamalı toplumsal makine tipini varsayarlar. Fakat önce makine tanımını tekrar gözden geçirelim.

Deleuze ve Guattari'nin modeline göre makine teriminin anlattığı örgütlenme biçimi, mekanik bir yapıyı değil, dinamik bir akışın içinde 'sürekli bozularak çalışan' heterojen parçaların işlerliğiyle bütünlük gösteren bir düzenlemeyi andırır. [Bogue, 2002: 123].

Bu tanımlamayı biyolojideki paradigma değişimiyle destekleyecek olursak; modern bilimin fiziko-kimyasal açıklamaları (mekanik örgütlenme ilkeleri), çağımızda siberetik, iletişim ve gen teorilerinin ortaya çıkışıyla, yerini yeni örgütlenme ilkelerine bırakmıştır. Böylece iletişim, kod, engel, hata, bastırma, özyönetim gibi terimler de biyolojideki yerini almıştır [Morin, 1985: 7]. Böylece canlı organizasyonların temel nitelikleri daha iyi açıklanır hale gelmiştir. Canlı birimlerin temel niteliği olan kendini düzenleyebilme yeteneği; örneğin, herhangi bir hücrenin protein ihtiyacının karşılanması, maliyeti çok fazla olacağından, beyin tarafından koordine edilmeyip bunun yerine çoğu kararın hücrenin kendi içinde alınabilmesi gibi bir düzenle sağlanır, onu yapay makineden ayırmaktadır. Canlı makine kendi kendini örgütleyebilen, hataları sayesinde kendini ölçüp düzenleyen, tamir eden, farklı bileşimlerle yenileyebilen yapay makineden farklı dinamik bir işleyiştir [Morin, 1985: 12].

Bu açıklamaların oluşturduğu çerçeveye bakıldığında, Deleuze ve Guattari'nin toplumsal gelişim teorileri de açıklık kazanmaktadır. Buna göre; ilkel territoryal makine, toprağın üzerindeki geleneksel soy ve akrabalık ilişkileriyle organize edilen mal, insan ve ayrıcalık akışı diye tarif edilir. Soy zinciri yönetsel ve hiyerarşiktir ve semboller bedene kazanmıştır. İlkel sistemde para yoktur dolaşım armağanlar ekonomisiyle ifade edilir. Bu nedenle de ittifak politik ve ekonomik karakter taşır. Oluşan sistemin sosyo-ekonomik ifadesinde, soy zinciri sabit sermaye şeklinde ittifaklar ise dolaşan sermaye şeklinde algılanabilir [Bogue, 2002: 129].

Bu açıdan ekonominin yapısını oluşturan aktörlerin (kabilelerin) amacı belli grupların akrabalık/soy ilişkileriyle oluşan rekabet ortamının gereklerini yerine getirmektir. Örgütlenmenin amacı da buna bağlı olarak her ferdin grup/ekip içinde en etkin olacağı kendi yerini almak için, kendi yeri için dahi, rekabet ettiği kendiliğinden (axiomatic) bir düzene sahiptir. Bu düzende yönetici elitin, tek kişiden oluşmasına rağmen, en az azından kendi soyu içinde bir rekabet ve seçilimden gelmekte olduğunu da söyleyebiliriz. Bu noktayı günümüzün dünyasından örneklendirecek olursak; büyük aile şirketleri, ekonomik yapı içinde (ilişkili olduğu toplumsal sektörlerle birlikte bakıldığında) siyaset, medya, sanat alanlarındaki üyelerinden müteşekkildirler. Bir çok

holding kendi banka ve finans kurumlarını, medya kurumlarını (radyo,tv.gazete,web), siyasi ve ekonomik üretici temsilcilerini oluşturmakta ve bir yandan daha makro düzeyin ilişkiler ağına geçebilmek için bu alanları diğer aileler veya örgütlenmelerle işbirliklerine giderek küresel düzeye de taşımaktadır¹².

Tüm bu ilişkiler ağının karakterinde belli bir rekabet, mübadele ve işbirliğinin birlikte ele alındığı seçilmektedir. Çünkü, daha makro düzey gözlemlendiğinde rekabet edilenle bile belli oranda işbirliğini varsaymak gerekli hale gelir. Postmodern organizasyon ağlarına baktığımızda bir biriyle rekabet halindeki yerel firmaların aynı zamanda farklı bir düzeyde daha büyük firmalara karşı dış kaynak kullanımı ve stratejik ortaklık gibi modellerle işbirliğine gittikleri (İtalya, Japonya sanayisindeki örnekleri) gözlenmektedir.

Despot makine ise, yazının icadı, yasama, yürütme, muhasebe, devlet tekeli, tarih yazımı edimleriyle ortaya çıkmıştır. Bu düzende ceza ve borç ilişkileri, paranın icadıyla, ilkel makinedeki alacaklının zararının karşılandığı ortak pratiğe dayalı bir festival türünden uzaklaşmış ve öznenin kendi bireysel varlığına (borcuna) bağlanmıştır. Mübadele ilkel toplumun başına çöken büyük makine despot'un (devlet) belirlediği kurallara göre gerçekleşir [Bogue, 2002: 131].

Kaynakların dağılımı önceden belirlenmiş kurallara sıkı sıkıya bağlı biçimlerde devletleşmiş ekonomi ve kültür araçlarıyla sürdürülür. Devletin rekabet kurallarına göre 'müdahil' olduğu kapitalist ekonomiden farklı olarak 'hakim' olduğu sosyalist veya milli demokrasi rejimlerinde de kuralların rekabetçi eşitlik yerine elitist veya geleneksel ayrımcılıklarla yürütülmesi, etkinsizlik, verimsizlik vb. sonuçları doğurduğundan dolayı rekabet düzeni kapitalist makineyi geliştirmişti.

¹² Ulusal düzeyden bölgesel düzeye geçildiğinde başta Avrupa, Amerika olmak üzere uzakdoğu Asya, birçok dine büyük medeniyetlere kaynaklık etmiş Orta doğu, Afrika ve Güney ülkeleri, üçüncü klasmanda görülen devletleri vb. farklı büyüklükteki küresel ailelere benzetebiliriz. Gözden kaçırılmaması gereken nokta her düzeyde belli bir rekabet, mübadele ve işbirliğinin birlikte ele alınmasıdır. Bu durumda daha makro düzey düşünüldüğünde rekabet edilenle bile belli oranda işbirliği gerekli hale gelir. Genelde, tüm bir ekolojinin, ortak menfaatler için duyulan bir kaygıya karşı uluslar arası düzenleme, anlaşma, kural ve teamüller gibi sonuçlar doğuran işbirliği kanallarına sahip olduğu da görülmektedir.

Toplumunu bir üretim makinası olarak gören bu tarifler, bireyi de, arzu, mübadele ve iletişim için farklı kanallar arayan ve alanlar yaratan, ekonomi mekanizması içinde işlev gören ifade biçimleri şeklinde konumlandırır. Kapitalizm bu durumda aracılık işlevleri yerine getiren dinamik mekanizmanın ismidir. Rekabet, hayatta kalma, yayılma gibi gen ilkeleriyle de paralel bir kültür olan ekonomi, toplumsalla ilişkisi içinde biyolojide genlerin yerine getirdiğine benzer bir eşleyici biçimdir; çünkü kapitalizm de malları ve hizmetleri eşleştirerek organize olur.

Kapitalist makine, modern öncesi dünyanın kutsallığını bozarak ittifak ve hısımlık biçimlerini çözümler, serbest müdahale ve üretim lehine feodal lonca sistemini çöktürerek feodal zümre yerine metalaşma ve ticari mübadelenin kısıtlayıcı bağlarından kurtulması aracılığıyla özel mülkiyeti geçirir. Kapitalizm, üretim, mübadele ve arzuya ayak bağı olan tüm geleneksel kodları, değerleri ve yapıları altüst eder ve her şeyi mübadele değeri mantığı içinde yeniden kodlar, pazar ilişkilerini her yere genişletir. Böylece üretim, mübadele ve arzuya ayak bağı olan tüm geleneksel kodlar ve yapılar aşılır. Bir yandan bireyi de işleyen bu mekanizma çeşitli kurumsallaşma biçimleriyle arzuya farklı alanlar kazandırır: devlet, aile, bankacılık, tüketimcilik, psikanaliz ve diğer normalleştirici kurumlar ilkel toplumların yapabildiğinden çok daha etkin bir denetim sunar ve arzuyu toplumsal uzamlara doğru yeniden yönlendirir [Best, 1998: 115].

Bu gelişim biçiminden çıkardığımız sonuçlardan biri de, modernizm'in kendini sürekli daha güçlü ve eksiksiz tamamlamaya, yeni duyarlılıklar geliştirmeye yönelik bir arayış olduğudur. Bu nedenle modernite düşüncesinin gelişimi esnasında kurduğu akılcı disipline dayalı ekonomik ve politik birimlerin temeli olan sabit düzeni sürekli olarak alt etmesi gerekmektedir [Bell'den akt. Kumar, 1999; 107]. Bu bağlamda çağımızın modernitesi, modernizmin eskimesinden dolayı aşılmış olan 'postmodernleşmiş' bir modernite şeklinde de algılanabilir.

2.3.2.Modernite Rasyonalite Eşleşmesi

Medeniyetimizdeki modernist oluşumu, geriye doğru takip ettiğimizde, ortaçağın geleneksel ve dini iradelerine karşı rasyonel uygulamaların gelişmesini sağlayan Rönesans ve Reform hareketlerini görürüz. Bunları, modern zamanlarla ortaçağ

arasında çığır açıcı gelişmelerin başlangıcı olarak belirtirsek, işte bu eğilimlerle birlikte devletin ve politikanın rasyonalizasyonu sağlanmış ve nitekim, geleneksel yönetim kurumları sistematik bir biçimde örgütlenmiş olan idare ya da 'bürokrasi' ile yer değiştirmiştir. Bu nedenle, bürokratik devlet, aile bağları ya da zenginlikten çok, mesleki uzmanlık kriterlerine göre seçilen memurlar tarafından çalıştırılır. Kararlar ise güvenilir bireylerin takdirinden ziyade, sabit ve önceden belirlenmiş 'rasyonel' kurallara göre alınır [West, 1998: 21]. Bu şekilde rasyonellik ve uzmanlaşma ilkeleri uyarınca kurulan bürokratik yapı Weber'in, kalemiyle sistematige dökülerek organizasyonların günümüze değin uzanan temel iskeletini oluşturmuştur.

Toplumsal organizasyonlarda görülen bu işbölümü mantığı bilim alanında da yerini bulmuş ve 19. yüzyıldan itibaren bilim dallarının çok sayıda bölüme ayrılmasıyla birlikte entelektüel bir işbölümü de oluşmuştur [Barca,2001b: 35]. Aynı zamanda hem kurumsallaşma açısından hem de teorik fikir yapısı bağlamında hiyerarşik bir örgütlenmeye giden bilim disiplinleri de tıpkı ekonomik örgütlenmelerin düştüğü tıkanıklığa benzer şekilde hem birbirleri arasındaki iletişimi kaybetmiş hem de yeni fikirlerin gelişmesine engel hiyerarşik yapılar oluşturmuşlardır.

Bu engellerden bir tanesinin kökenini modern bilimin temelinde yer alan Descartes'cı kesin bilgiye ulaşma metodunda görürüz. Modernizmin kesin ve evrensel bilgi anlayışını ortaya çıkaran, Descartes'ın gerçeğe ulaşmada kullandığı kutsal metoda göre, her şeyden şüphe edilebilir ama şüphe edilemeyecek olan kesin gerçeklik, insanın düşünmekte olduğu gerçeğidir. Aslında öznenin kendi kendisine bir kesinlik yaratması olan 'düşünmek'te olduğu 'kavram'ı Descartes'a göre büyük bir kesinlik zemini oluşturuyordu ve bu temele dayanılarak doğru çıkarımlara ulaşılabilirdi [Küçük, 2000: 29]. Bu anlayışı, doğru kurallar bir kez keşfedildiğinde her zaman ve yerde geçerli mutlak doğru çıkarımlara ulaşmanın da mümkün olduğu şeklindeki evrensel ilkeler ve doğrular üreten modernist metodolojinin belkemiği sayabiliriz. Bu anlayışa göre, incelediğimiz her nesne ve fenomen önce parçalarına ayrılır ve her parçanın işlevi; birbiriyle ve çevresiyle ilişkisi anlaşıldığında bütündeki yerinin ve anlamının da açığa çıkacağı varsayılır. Fakat gelişmeler bu sonuçları getirmemiş deyim yerindeyse parçalar birbirlerinden giderek uzaklaşmış ve bütün içindeki anlamını da kaybetmiştir.

Modern organizasyonların temelinde yer alan Adam Smith'in iş bölümü yaklaşımı, Weber'in departmanlara ayırma mantığı, Taylor'da işin parçalara ayrılması ve işin en iyi [mutlak] doğru yapılma şekli (one best way) modern rasyonel düşünce yapısının ürünü olan gelişmelerdir.

Post-modern dönemde ise Adam Smith'in işbölümü kavramı aslında kapsam değiştirerek şirketler konfederasyonu haline gelmiş piyasadaki firmaların uzmanlaşma biçimini açıklar hale gelmiştir. Firmaların sadece yetkinlik oluşturduğu alanda üretim yaptığı entegrasyon ekonomisinde küresel veya yerel iktisadi bir işbölümünden bahsetmek mümkündür. Weber'in katı departmanlara ayırma mantığı ise günümüzde takımların kendi amaçlarına göre oluşturdukları esnek yapılı birleşmesiyle yer değiştirmiştir. Taylor'un işi parçalara ayırma mantığı ise esnek organizasyon yapılarında verimsizliğin nedeni sayılarak tümüyle ortadan kalkan bir uygulamadır.

2.3.3.Örgütlenmede Postmodern Dönüşüm

İşbölümü yerine işbirliği

İşbölümünün çok önemli bir organize edici gelişme sunduğunu biliyoruz. Sanayi döneminde işbölümünün giderek artmasına rağmen sanayi sonrası organizasyonlarda ise işbölümü, iş tanımları ve görev tanımlarındaki sınırların ortadan kalkmasıyla yerini işbirliği olgusuna bırakır.

Fizikteki açıklama modellerine göz atacak olursak, atomların bir araya gelerek oluşturduğu moleküler yapı açıklaması günümüzün entegrasyon ekonomisini açıklamada bir model olarak kullanılabilir. Buna göre; molekül, bir cismin parçalandığında hâlâ aynı kimyasal özellikleri gösterebilen en küçük parçasıdır. Bir madde içindeki moleküller elektrik gücü (iletişim ve enerji alışverişi) sayesinde birbirlerine yapışık halde kalabilmektedirler. Katı maddelerde molekülleri bir arada tutan itme ve çekme gücü dengelidir. Moleküllerin madde içinde bir başka yere hareket etme imkanları yoktur. Sıvılarda ise, moleküller yine aralarında bir çekme gücü olmakla birlikte kolayca hareket etme kabiliyetine sahiptirler. Likit kristal adı verilen organik

bileşenler hem katı hem de sıvı madde özelliği taşımaktadırlar. Bu maddeler moleküler gruplar halinde hareket etmektedirler ve herhangi bir çevre koşulu değiştiğinde moleküllerin tepkisi de değişmektedir [Topscott, 1996: 53].

Bu benzetmeyi post-modern çağda oluşan işletme yapısına uyarlıysak; işletmeleri likit moleküler yapılar halinde görebiliriz. Hiyerarşik örgütler katı maddelerde olduğu gibi sabit ve sınırları belli hareket kabiliyeti sunumuyla çalışanların ve kendisinin değişim kabiliyetini engeller. Yatay organizasyonlarda ise kendi başına bir iş birimi olarak faaliyet gösteren her çalışanı bir molekül insan olarak kabul edersek; çalışanların oluşturacağı dinamik ekipler likit kristal içindeki hareketli moleküllerin hareketleri gibi serbest ve esnek bir yapıda olacaklardır. Postmodern organizasyonlarda moleküller; motive olmuş, kendi kendine öğrenebilen girişimci çalışanlar yeni araçlar yardımıyla değer yaratmak üzere bilgi ve yaratıcılıklarını kullanabilecekleri şekilde yetkilendirilmişlerdir. Söz konusu ekipler arasındaki ilişkiler ve etkileşim yeni bilişim altyapısı aracılığıyla yüksek seviyede olduğundan esneklik ve hız da yüksek seviyelerdedir.

Organizasyonların yenilikçi, buluş yapan, iletişim ve bilgi işlemede hızlı davranan aktörler olabilmeleri eskinin büyük bir ölçekte birbirine hiyerarşik bağla sıkı sıkıya bağlı birimleri açısından mümkün gözükmemektedir. Bu açıdan firmaların bilgi ve iletişim toplumunun yenilikçilik, yaratıcılık, hızlilik gibi ihtiyaçlarına cevap veren postmodern yaklaşımlardan faydalanmaları yerinde bir çözüm olarak görünüyor. Öğrenen örgüt adı altında gelişen kavram ve uygulamalar büyük ölçüde bir bütün olarak şirketlerin rekabet güçlerini artıracak tarzda bilgi yaratma ve kullanma yeteneklerinin geliştirilmesine yönelmiştir.

Yeni ekonominin dinamik özellikleri, bilgiyi, öğrenmeyi, girişimi, bireyi, yeniliği, esnekliği desteklemesinden dolayı geleneksel katı çerçeveli tanımlar etkinliğini yitirmeye başlamıştır. Ekonominin gereği olan yeniliğin makineler tarafından gerçekleştirilemeyeceği, ancak entelektüel insan kaynağıyla gerçekleştirilebileceği doğal bir sonuç olduğuna göre insanı kısıtlayacak yapıların terk edilmesi gerekli hale gelmiştir.

Bürokrasiye Karşı Yatay organizasyonlar

Modern organizasyon teorilerinin temelinde Weber' tarafından ilkeleştirilmiş bulunan bürokrasi temelli yapı yer alır. Bu yapıda, rasyonel ilkeler uyarınca, farklılaştırılmış görevlerde olduklarından sadece kendi görevinin gereklerini yerine getirmekle yükümlü, hiyerarşik bir düzenle mekanik çarklar haline getirilmiş çalışanlar görülür. Organizasyonun da bu çerçeve içerisinde (en iyi) otomatik bir işleyişe ulaştığı varsayıldığından yapısı bir kez oluşturulup sonrasında hiçbir zaman tartışılmayan; süreçlerle, ilkelerle üzerinde kontrol sağlanmaya çalışılan ve bu yapıyla birlikte dışarıdaki bir 'sistem'e uygun çalıştırılması amaçlanan bir makine haline gelir [Morgan,1997: 29].

Modern organizasyon kuramını oluşturan sistem teorisine göre, her sistemin bir sınırı vardır; sınır, sistemin nerede başlayıp nerede bittiğini gösterir. Sistemin dış dünyayla bağlantısını sağlayan birimler pazarlama araştırması birimi, ar-ge birimi, bilgi yönetim birimi gibi birimlerdir. Bu sınırsal birimler değişimlerden sistemi haberdar ederek sistemin içindeki diğer üniteler için uyarıcı hizmet ederler. Aynı zamanda dış dünyaya verdikleri cevaplarla da sistem lehine ortam yaratırlar. Sınırsal birim rolü oynayan bu tür örgüt elemanlarının önemi büyüktür. Bu birimler sürekli olarak dış çevredeki değişimlerle karşı karşıyadır. Bu değişimler sistemin diğer üniteler ve onların amaçları ile çatışma halinde olabilir. Bu nedenle sınırsal birimler, bu gibi değişimlerden sistemin karar organlarını haberdar etmek durumundadırlar [Koçel, 2003: 250].

Prahalad hiyerarşik yapının üst düzey yöneticilerle ürün ya da hizmet kullanıcıları arasındaki mesafenin artmasına neden teşkil ettiğini ve bunun sonucu olarak müşteriler ve bunların işletme stratejilerine tepkilerinin de işletme kademeleri arasında kaybolup giden kişiliksiz rakamlara dönüşme riski olduğundan bahseder [1993: 1-3]. Yenilik ve değişimi sağlayan uç birimler, söz konusu biçimde bir dış kabuk olarak algılandıklarında bilgiden faydalanma düzeyi minimuma iner. Çünkü, dışarıdan gelen verilerin organizasyonun tüm birimlerine ulaşması bir departmana yüklenmesi nedeniyle; bilginin seçilmesi, kodunun çözülmesi, işlenerek aktarılması aşamaları amaçlananın tersine bilgiyi departmanlaşmanın içinde kaybetmeye yol açar. Drucker'a göre organizasyondaki her ilave kademe bilgi ve datanın yukarı kademelere sıhhatli

ulaşması ihtimalini %50 azaltmakta ve iletişim kanallarında gürültüye neden olmaktadır [Koçel, 2003: 431].bu nedenle departmanlaşma, iletişim süreçlerini uzatarak sistemi hantallaştırır. Ayrıca bu şekilde departmanlara ayırma nedeniyle organizasyon çalışanları işin bütününe algılama imkanını kaybederek kendilerine iş yerine yabancılaşırlar.

Bilgi'yi departmanlaştırmanın daha büyük handikabı, bilginin söz konusu birimler tarafından üretilmemesi, günümüzde firmaların en büyük değerleri olarak kabul edilen yenilik ve yaratıcılık geliştirme kapasitesinin azalmasıdır. Firmanın yenilikçi bir karakteristiği oluşturabilmesi, bilginin, organizasyon bünyesindeki her beyinde üretilmesiyle, yani bilginin merkezsizleştirilmesiyle mümkündür. Bilginin, işi fiilen yürüten iş gören tarafından alınıp işlenmesi, organizasyonların bilgiyi bulma, işleme ve ürüne transfer edebilme konularında yeteneğini geliştirmektedir. Ancak yeni bilginin ve yorumun üretime ve yönetime katılımı sayesinde, bunların karar ve davranışlara yansıtılmasıyla, hızla değişen rekabet ortamına uygun davranışların sürekli olarak geliştirilebilmesinin zemini oluşturulmaktadır.

Bilgi üretiminin organizasyonda bir departmanın görevi şeklinde algılanılması; farklılaştırıcı, birimleştirici, parçacı ve indirgemeci özellikleriyle modernist bir yaklaşım olan sistem yaklaşımını akla getirir. Günümüzde kendi kendini yöneten takım organizasyonları ve öğrenen organizasyonlar, bilgiye verdikleri önem nedeniyle kademe sayısını azaltarak yatay organizasyon yapılarını geliştirmiş ve organizasyonların öğrenmeyi yaygınlaştıran oluşumlar olmaları sağlanmıştır.

Bu gelişmelerle birlikte günümüzde post bürokratik organizasyon yapısının doğuşuna tanıklık etmekteyiz. Heydebrand'a göre, tamamen kasıtlı olarak; bu yaklaşım, bilinçli bir postmodern strateji anlamına gelmektedir, sosyal yapıların esnekliğinin artırılmasıyla, onları, kültürel ve ideolojik bağları da içeren, dolaylı ve içsel bir kontrole uygun yeni yapılar haline getiriyor. Bunun anlamı, organizasyonun kendi kültürüyle ve çevresiyle uyumlu kontrol mekanizmasının oluşmasının sağlanması olmaktadır. Bu mekanizma, organizasyonda sorumluluk olgusunun, yetki devriyle ilişkili olarak organizasyona dağıtılmasıyla birlikte, organizasyonun kendi pratiklerini geliştirmesinin

sağlanması sayesinde içselleştirilmiş bir kontrol mekanizmasını ortaya çıkarır. Bu kontrol mekanizması kültürel ve ideolojik boyutlarıyla çalışanların kendilerine ait bir mekanizma olduğundan (yerel dil; yerel deyimler rejimi; dil oyunları) böyle bir modelde kontrolün baskıcı, belirleyici, negatif yönleri yaşanmamaktadır. Bu durum, organizasyondan kopuk bir kontrol mekanizmasının çalışanlar üzerindeki hegemonyasının ve onları organizasyona yabancılaştırıcı etkilerin ortadan kaldırılması demektir [Heydebrand, 1989].

Modern organizasyonlardaki kurumsallaşma daha çok kurumun devamı için programlar, teknikler ve işlemler ile ilgili sorunlar üzerinde durur. Bu sayede kurumların uyguladıkları kuralların devamına hizmet eder hale gelmeleri, kendi kendini koruma amaç haline geldiğinden yaratıcılık ve yeniliğe zarar verir. Postmodern organizasyonda ise kurallar en aza indirilir. Çünkü örgüt kurallar için değil insan için vardır. Amaç insanı geliştirerek kurumu geliştirmektir.

Postmodernistler, bürokratik yapının aksine, kurumların, kişileri birleştiren diyaloga göre tesis edilmeleri ve bu kurumlara bir insani temel sağlanması gerektiğini öne sürerler. Postmodern örgütler insan-makine ilişkisine dayanan modern yapının yine modern olan makine-makine ilişkisine dönüşmesini değil, insan-insan ilişkisine dönüşmesini sağlamalıdır. Amaç davranışları düzene sokmak değil insani isteklere hızlı ve etkin cevap vermektir [Murphy, 2000: 105,112]. Postmodernizm bu yüzden kendi kendini yöneten örgütleri ve kontrolsüz organizasyonları ortaya çıkarır.

Üst yönetime karşı kendi kendine yönetim

Modernist bakış açısıyla, değişen çevre ve iç koşullarla uyumun temel esas olarak dikkate alındığı durumsallık yaklaşımı da sistem yaklaşımının teorik zemininde oluşturulmuş, daha çok pratik özellikleriyle ön plana çıkan bir uygulamadır. Durumsallık yaklaşımının amacını, organizasyon yapısının, çeşitli içsel ve dışsal koşullar arasındaki ilişkilere göre, optimal bir dengeye oturtulma çabası olarak görebiliriz [Koçel, 2003: 265-266]. Durumsallık yaklaşımının başta gelen handikabı çevre koşullarını ve iç yapısını sistem yaklaşımının yukarıda eleştirdiğimiz kısıtlı teorik altyapıyla almasıdır. Bu yaklaşımla çevre içte ve dışta birbirinden farklı fakat önceden

belirlenmiş çerçeveler aracılığıyla algılanmak durumundadır. Bu şekilde, çerçevelere uygun yönetim biçimlerinin, 'doğru karar verebilmek için organizasyonun içinde bulunduğu durumu iyi tanınması gerektiği varsayılan' [Kreiner, 1992] üst yönetim tarafından seçilmesi yoluyla iç ve dış yapı uyumlu hale getirilmeye çalışılır. Edilgen bir nesne çerçevesinde ele alınan organizasyon, üst-belirlemecilik yoluyla, modern organizasyonlarda yerleşmiş anlayışlarda olduğu gibi, yukarıdan değişime tabi tutulmuş olur. Hangi koşulların hangi yapılarla uyumlu hale getirileceği yönetimin tercihiyle [yönetimin deterministik diliyle] yapılacağı için ortaya çıkan sonuç organizasyonun gerçeği değil ona dayatılan gerçek olacaktır.

Dünyamız gibi karmaşık sistemlerde (non-linear) olayları önceden kestirebilmemiz mümkün değildir. Çünkü sistemi etkileyen parametrelerin çokluğu ve onların da sürekli değişmesinden dolayı geleceğe ait bir tasarım, değişkenlerin birbiriyle ilişkilerinin en ufak değişiminde bile farklı türden açılımlara yönelebileceği bir ihtimal haline gelir. Modern bilimin temellerini atan Descartes' dan bu yana, bilim, karmaşık problemleri, ufak parçalara bölerek ve aralarındaki ilişkileri ortaya çıkararak çözme yolunu kullanmaktadır. Kaos teorisinin gösterdiği sistemler ise bu metodolojiye uygun değildir; böl ve yönet sistemi ile çözülemeyen sistemlerdir. Çünkü sistemin parçalarının aralarındaki etkileşim dolayısı ile, sistem, parçaların toplamından daha karmaşıktır. Bu da bilinen ve uygulanan hesaplama yöntemleri ile uzun vadeli tahminleri imkansızlaştırır. [Trump, 1998] Neden-sonuç ilişkilerinin oluşturduğu zincirde bulunan birçok değişken ve aralarında çoklu bağlar olan ilişkiler, bir tek zincirin bile atlanması durumunda sonucu yanlış ölçmemize sebep olur. Ayrıca her neden'in zamana ve şartlara göre başka etkilerle yer değiştirmesini deterministik kurallar oluşturmanın önündeki büyük engellerden sayabiliriz.

Modern teoriler deterministik yönleriyle olayları, verilerini elde edebildiğimiz sürece, önceden hesaplanabilir olarak algırlarlar. Bu durumda sorunlar önceden belirlenmiş bir skaladan ya da kategorilerden seçilebilecek meseleler olarak algılanabilir. Ve bu problemler önceden tanımlandığından uygun çözüm yollarının da kategorileştirilmiş halde önceden tasarlanmış olduğu düşünülür. Fakat dünyada tüm alanlarda giderek artan büyüme sonucu oluşmuş kararsız ve kompleks yapılar, yukarıda saydığımız kaos

teorisi gibi, olayların akışının önceden kestirilemezliği gerçeğini vurgulamaktadır. Zaten 'yenilik' ve 'değişim' doğası itibariyle (ontolojik açıdan) ve kelime anlamıyla (bilgikuramsal açıdan) önceden tahmin edilebilir olgular değildirler.

Bu nedenle organizasyonun belli bir zaman ve mekan dilimini veya bazı koşulları sabit kabul edip ona göre modeller oluşturması yerine postmodernizm, organizasyonun tüm parçalarının içte ve dışta kendiliğinden kurulan ilişkilerle, determinizm boyutunun dışında düşünülmesini önerir. Böyle bir bakış açısı örgütleri oluşmuş yapılar şeklinde algılamaktan vazgeçmeyi gerektiriyor. Postmodern düşünce süreci; değişim ve pratiği vurgulayarak belirsizliği, çelişkiyi sorun olmaktan çıkarır. Bu şekilde bakıldığında postmodern örgüt kuramında 'örgüt' yerine 'örgütlenme' nin önem kazandığını görürüz [Chia, 1995]. Bu bakış açısına göre organizasyon tüm açılardan dış dünyayla bilgi alışverişinde senkronize şekilde yaşadığında en uygun ve esnek davranış formlarına kendiliğinden ulaşır. Ancak bu şekilde yaratıcı çözümlerin hızlı bir şekilde üretilbileceği örgüt içi dinamiklerin oluşması mümkündür.

Durumsallık yaklaşımı, üst yönetime iç ve dış koşulları değerlendirerek üst bir plan dahilinde seçimler yapması gereğini sunar. Fakat tercih (planlama) meselesinin, organizasyonun kendi içindeki gelişim süreçlerinin dışında bırakılması organizasyonu yukarıdan gelecek tek yönlü verilere muhtaç zayıf bir bünye haline getirecektir. Postmodern organizasyonlarda arzu edilen ise her çalışanın, organizasyonda tuttuğu işini yönetebilme ve geliştirme yeteneğini artırabilmesidir. Organizasyon yapısı bu süreçte kendiliğinden, tecrübi davranışlarla oluşan bir birikime dayalı olarak şekillenecek olduğundan her birim zaten kendini dış dünyayla uyumlu hale getirebilecektir. Bu da makro boyutta bir sonuç olarak organizasyonun farklı tercihleri bir arada kullanabilmesi anlamına gelir.

Bu durumda organizasyonun genelini bir çerçeveye oturtmanın, dış dünyayla Newtoncu makro boyutta bir uyum yakalamayı amaçlarken, mikro bazda [kuantum] organizasyonun her hangi bir biriminin çevreyle daha uygun bir kanal kurması ihtimalini yani her birimin organizasyondan farklı bir yapı içerisinde farklı ilişkiler kurabilecek bir esnekliğe sahip olma imkanını ve potansiyelini engellediğini

söyleyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında modern teorilerin makro bakış açılarıyla hareket ettiğini, postmodernizmin ise mikro yapıyı (fen bilimlerinde de kuantum ve kaos teorileri gibi) ön plana çıkardığını görmekteyiz. Bunun bilgikuramsal yansıması, evrenin, bir bütünün özdeş parçaları olarak algılanması yerine (isomorphism), her farklı parçanın, farklı ilişki potansiyelleriyle, farklı gelişim çizgileriyle bir arada (holism) algılanmasıdır.

Üst-belirlemecilik organizasyonu canlı bir süreç (oluş, örgütlenme) olarak değil çeşitli şartlar neticesinde oluşan bir sonuç ve nesne olarak ele almaktadır. Sonucu önceden belirlemeye çalışmak süreçlerin organizasyonun tüm parçalarının piyasayla birebir etkileşimi içerisinde gelişmesi yoluyla güçlenmesinin önüne geçebilir. Bu açıdan organizasyon sürekli denetlenecek müdahale edilecek bir nesne değildir; her örgütlenme (toplum, pazar, firma, birey) kendini sürekli yenilemek için kendi içinde ve dışında süreklilik taşıyan karşılıklı bir rekabet ve mübadele alanı oluşturmaktadır [Morin, 1985: 12].

Üst yönetimin önceden planlanmış seçimleri, organizasyonun kendiliğinden bilgi ve yenilik üretme yeteneğini önlemiş olacaktır. Bu anlayış organizasyonu, piyasayı takip eden yönetici, onu takip eden departmanlar ve iş görenlerde olduğu gibi bir basamak sırasıyla birbirini izleyen mekanizmalara sokar. Sonuçta firma da piyasayı bu şekilde her adımın bir üstteki basamağı izlediği anlayışla bir takipçi (piyasanın takipçisi) olarak algılar ve davranır. Bu durumda ise pazarda yenilik üretebilen bir firma olması mümkün değildir.

Bu hiyerarşik anlayışın temelinde Taylor'un kol işi ile zihinsel faaliyeti birbirinden ayırması yatmaktadır. Buna göre çalışanlar iş yaparken düşünemez, ya da yeterince bilgi birikimi yapamazlar. Bu yüzden onların yerine yöneticiler işin nasıl yapılacağını düşünüp onlara uygulatması gerekir. Bu anlayışla hareket eden firmalar sanayileşme döneminden takip ettiğimiz kadarıyla artan rekabet koşullarında gittikçe büyüyen yönetim ve kalite kontrol maliyetleriyle karşılaşmışlardır. Bu nedenle çalışanların zihinsel potansiyellerinden de katkı sağlanabileceği düşünülerek kol işiyle zihin işi bir arada düşünölmeye başlanmış, böylece bilginin üretimdeki öneminin fark edilmesiyle

de çalışanların gelişmesinin firmayı da geliştireceği anlaşılmıştır. Bu yüzden çalışanların firmanın değerleri olarak görülmesi ve 'bir işi, en iyi, yapan bilir' mantığıyla her çalışanın üretimdeki zihinsel katkısının artırılması gerekir. Bu amaçla her çalışan işinin yönetim, geliştirme, öğrenme süreçlerinden de sorumlu hale getirilmelidir. Bu durumda, hem firmanın, hem çalışanların, rekabet ortamında ayakta kalmaları için, amacın 'müşteriyi memnun etmek' olduğu, farklılık ve çeşitliliğin yenilikleri beslediği, bir ortaklık kültürü kurulabilir.

2.3.4. Postmodern Yönetim

Clegg'in postmodern organizasyonların ilk örneği olarak gördüğü Japon firmalarında, yöneticilerin çalışanlarla uzun dönemli bir bakış açısıyla çalıştığını ve genellikle uzmanlıktan çok bütünsel bilgiye önem verildiğini görürüz.

Araştırma yapmak ve üretimin entegre şekilde algılanması çoklu beceriye sahip iş gücünü ve öğrenmeyi artırmıştır. Bu nedenle firmalar kısa dönemli düşünüp maliyet odaklı olmak yerine uzun dönemli yatırım düşüncesi ve kaynak yönetimi ile organizasyonun gücünü artırma yolunu seçebilirler.

Postmodern yönetimin işi bütünsel şekilde ele alması çalışanların görev tanımlarından daha fazla organizasyon bütününe karşı sorumluluk ve bağlılık duymalarını sağlar. Çalışanlara kontrol/ceza yerine otokontrol/ödül uygulanması ortaklık kültürünü artırır. Güçlendirilmiş çalışanlar yatay iletişim sayesinde bilgi akışından faydalanarak işlerini yaparken bir yandan öğrenmeye ve bilgilerini artırmaya devam ederler. [Clegg, 1990:184].

Clegg'e göre, postmodern organizasyonların öncüleri olan TKY. uygulamaları ile öne çıkan japon ve uzak doğu firmaları tek muhtemel başarılı olmuş rota sayılmamalıdır. Örnekleri artıracak şekilde bakıldığında, Japonya'daki kısıtlı emsaliyle karşılaştırıldığında daha fazla vatandaşlık hakları sunan Avrupa'nın sosyal demokrasi geleneği başka bir açılım olabilir [a.g.e., s. 22,23]. Bu noktada Clegg'in postmodern organizasyonlarla ilgili değerlendirmesini yerellik açısından incelediğimizde örgütün

yapısını oluşturan en önemli unsurun organizasyonu oluşturan kontekse bağlı olduğu sonucu çıkmaktadır.

Postmodern yönetim günümüzde bürokratik yönetim tarzının eksikliklerini aşan yönetim tarzlarına verilen genel bir tanım haline gelmektedir. Wallace'a göre organizasyonların standart bir modeli olan bürokrasi esnek olmayan katı maliyetli altyapısı; pasif çalışmaya açık iş şekilleriyle postmodern dünyada ayakta kalmak için yeterli değildir. Bürokrasiler çalışanlara belli işler için sabit ücretler ödeyerek onlara pasif çalışmanın da yolunu açmaktadır Postmodern yönetim modeline göre oluşturulan işbirliği modelleri bu tür tikanıklıkları aşmak için oldukça uygundur. Ona göre; çalışanlar ve hissedarlar arasında kurulacak olan bir ortaklık modeli bürokratik formdan postmodern işbirliğine geçişi sağlayabilecektir. Wallace'in iddiasına göre bürokrasinin işlemeziğinin kökeninde süreklilik arz eden konumlar için kiralık işgücü kullanılması yatar. Bu işlevsizliği önlemeye yönelik Wallace, japon katılımcı modelin farklı bir varyasyonuna benzeyen oldukça işlevsel bir tasarı sunar. Ona göre, çalışanlar ve hissedarlar arasında kurulacak kar ve zarar ortaklığı işbirlikçiliği, takım çalışmasını ve esnekliği artıracığından dolayı firma performansını ve iş verimliliğini de artıracaktır [Wallace, 1998]. Paydaş kavramının müşteriye dahi içine alarak genişlediği Postmodern dünyada bu tarz ortaklıkların ortaya çıkması şaşırtıcı olmayacaktır.

2.3.5. Postmodern Örgütlenmenin Ruhu

Aslında organizasyonun ortaya çıkış sürecine bakılırsa organizasyonun kendisinin de modern bir kavram olduğu görülür. Çünkü organizasyonlar modern özellikler olan araçsal rasyonalite yani işlevselciliğin çizdiği rotada oluşturulan bir akılla oluşmuştur. Bu nedenle modern organizasyon temelinde bir amaç için bir araya getirilmiş merkez otoriteyi ve çevresinde işlevine göre bölümlere ayrılmış, kontrol ve denetimle birleştirilmiş unsurları varsayan mekanik yapılardır. Weber'in dile getirdiğinde modernite sürecinin merkezinde yer alan [Clegg, 1990: 181] rasyonel ilkelerin uzantısı bürokratik organizasyona karşı, postmodern bir organizasyondan bahsetmek organizasyon kavramının çıkış noktasına doğru kürek çekmeyi gerektiriyor. Modern bir olguyu kendi karakterinin dışında özelliklerle donatmak organizasyonun neredeyse tanımını değiştirmekle aynı anlama gelebilir. Fakat bu durum postmodernizmin bir özelliği

çünkü postmodernizm her olguyu zıtlıkları ve farklılıklarını da kapsayacak şekilde görebilme perspektifini; 'ya o ya bu şeklindeki' bir yaklaşımı değil 'hem o hem bu' şeklinde işleyen çoklu bakış açısını sunmaktadır. Bu yaklaşım ise karşıtı olmayan bir dünyanın kapılarını açarak düşünce ve hareket zenginliği getirmektedir.

Postmodernizm sabit tanımlı bir organize olma fikrini ortadan kaldırıyor ya da organizasyon düşüncesini bugüne dek kabul edilmiş sabit bağlarından kurtarıyor. Merkezini dağıtıp merkezsizliği, katmanları ve hiyerarşiyi kaldırıp yataylığı, merkezi kontrol yerine hücrenel dağıtılmış özdenetimi, sonuçta plansız bir organizasyon yapısını öne sürüyor. Kanaatimizce modern organizasyon teorisindeki bürokratik yapının oynadığı rol gibi postmodern organizasyon teorisi açısından temel bir yapının sunulmamasının nedenini de bu oluşturmaktadır. Ama bu sayede de Postmodern düşünce, modern organizasyon yapısının yeniliğin önünü tıkayan kısıtlayıcı yapısal özelliklerinden kurtulmasını sağlayan farklı yapıların geliştirilmesine imkan vermekte ve sürekli yenilenmeyi bir karakter özelliği haline getirmektedir.

Bir tanıma göre; 'Postmodern organizasyon, şebekeleşmiş halde bulunan farklı gruplardan oluşur. Bu takımlar kendi kendilerini yönetir ve kontrol ederler ve çok merkezli, işin niteliğine göre oluşturulan koordinasyonla , yatay dizaynda çalışırlar. İş görenlerin son derece güçlendirildiği, bilginin, akışkan olduğu ve sürekli yenilenmeye odaklanılan bir organizasyondur. İşletmeler organizasyonel sınırların kaybolmasıyla daha esnek ve hareketli olacak ve departmanlar arası farklar ortadan kalkacağından işbirliği üzerine odaklanılacaktır' [Boje ve Dennehy, 2000].

Belirli tanımlardan yola çıkarak postmodern organizasyonun bir program dahilinde şekillendirilebilecek bir hamur olduğu değerlendirmesi bizi yanılgıya götürebilir. Hatta böyle bir yaklaşımın, bizi postmodern değil aslında modern bir organizasyona götüreceğini düşünmemiz için sebepler var. Çünkü önceden hazırlanan bir taslak, yukarıdan dayatmacı bir şekilde tek yönlü olarak uygulanacağından Lyotard'ın meta tahkiyesine benzer şekilde; organizasyonun bu (en iyi) kalıba baskıyla sokulmaya çalışılması anlamına gelecektir. Bu durum (modernist bir anlatımla ifade edersek) postmodernitenin altın kuralına aykırıdır. Çünkü katılımcıların üzerinde anlaşma

sağladıkları tecrübi nitelikteki kuralların pragmatik inşa yoluyla kendiliğinden oluşması (Lyotard) sağlanmadığında organizasyonun kendi dilini geliştirmesi engellenir ve çevresiyle iletişime giremeyen, kendini ifade edemeyen sağlıklı işleyen bir organizasyon ortaya çıkar. Sonuç yenilik geliştirmeyi değil, tam da modernizmde eleştirdiğimiz anlayışları ve katı yapıları (bürokrasi, hiyerarşi) ortaya çıkarır.

Nitekim günümüzde organizasyon ve yönetim teorindeki bir çok yeniliğin (toplam kalite yaklaşımı, kendi kendini yöneten takımlar, yatay organizasyon, şebeke organizasyonları, takım bazlı organizasyonlar gibi) uygulama sonuçlarından, farklı kültürlerdeki örnekleriyle, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler dahil, memnun kalınmaması organizasyonların bu özellikleri içselleştirememesi nedeniyledir. Postmodern analizle konuşursak, organizasyonlar üyeleri tarafından oluşturulan kullanılan simgesel değerlerden oluşan anlam sistemleridir [Gephart ve diğerleri, 1996: 2]. böyle bir anlam sisteminin sabit çerçevelere sahip bir nesne gibi algılanıp bu anlam sisteminden bağımsız olarak değiştirilmeye çalışılması genelde başarısızlıkla sonuçlanır. Bu nedenle her organizasyonun kendi farklı 'deyimler rejimine'¹³ sahip bir birey gibi eşsiz (unique) bir örnek olduğu gerçeği daima göz önünde bulundurulmalıdır.

Organizasyonların biçimlerinin, ölçeklerinin, düzenlerinin rekabet şekillerinin ülkeden ülkeye farklılık göstermelerinin nedenleri onların endüstrileşme tarihlerinin ve süreçlerinin farklı olmalarına dayanır [Whitaker: 192. Reed.]. Örneğin toplam kalite yönetiminin Japonya'daki başarısının başka yerlerde aynı derecede gerçekleşmemesi onun yerel kültüre ait bir gelişme olmasında yatar. Açıklayacak olursak, Japon kültüründeki toplumcu düşüncenin batı toplumlarındaki bireycilikle karşıt olması toplumların yapılarının farklılığından kaynaklanan bir olgudur. Japon eğitim sisteminde her birey Japonya'nın kıt kaynakları nedeniyle kendilerinin toplumsal gücü için güçlü devlet, güçlü ekonomiye ulaşma çabasıyla yetişirken batıda kişiler 'bireysel başarılar' için yarışır. [Klein, 1994: 183] Farklı toplumsal gelişimlerin farklı üretim yapıları

¹³ Lyotard, The Differand'da dil oyunları kavramından vazgeçerek 'deyimler rejimi' ni kullanmaya başlar. 'Dil oyunları' alet edevat kullanıcısı gibi varsayılan etkin öznelere anıştırdığı için 'özne metafiziği' yaratır. Lyotard'ın amacı bu etkinlik söyleminden kurtulmaktır. Yani bu şekilde aktif oyuncudan ziyade oyuncu dediklerimizin, herhangi bir oyunsal amaçtan önce deyimlerin sunduğu deyimler evreni (dil) tarafından konumlandırıldığını vurgular [Best ve Kellner,1998: 206-207].

geliştirecekleri de açıktır. Bunun yanında postmodernizmin, yerel oluşumları öne çıkartırken, bunun, katı bir şekilde yerelliğin içinde kaybolmak olmadığını da çeşitliliğin vurgulanmasından anlıyoruz. Örneğin söz konusu Japon yönetim sistemlerinin homojenleştirici yapısı nedeniyle, farklılıkları destekleme yeteneğinin batı toplumlarıyla karşılaştırıldığında yetersiz kaldığını görmekteyiz. Günümüz dünyasında çoğu icadın batıda gerçekleştiği göz önünde bulundurulursa, bunun nedenini, Japon sisteminin kolektif yönünün fazla güçlü olmasından dolayı bireyciliği bastırmasında bulabiliriz. Çünkü yaratıcılığın ihtiyaç duyduğu ortam homojen bir atmosfer değil heterojen çeşitliğe izin veren bir ortam olmalıdır. Postmodern anlayışta vurgulanan çeşitlilik (plurality) ve farklılıkların desteklenmesi yaratıcılığın, firmaların ihtiyacı olan yeniliğin temel taşlarıdır. Postmodern anlayışa göre yaratıcılığı sağlayacak ortamın homojenlik yerine heterojen yapıda, çeşitliliklerin yeşerebileceği bir atmosferde, olması gerekir.

Postmodernizm kuralların katılımcıların üzerinde anlaşma sağladıkları yerel kurallar (tecrübi) olmasından ve kuralların kendiliğinden (pragmatik inşa) oluşmasından, yani mikro evrenlerden, mikro politiklardan, küçük anlatılardan yanadır. Bu bağlamda Postmodernizm yerelliği ön plana çıkarır. Organizasyonlarda yerel kültürün öneminin vurgulanması organizasyonun çevreyle uyumunu ve otantik varlığını sağlamaya yöneliktir. Postmodern anlayışa göre organizasyonlar çevresiyle iletişimde kendi özelliklerine göre bağlar kurabilen özgür varlıklardır. Postmodernite büyük anlatıları karşı Nietzsche ve Foucault'un önerdiği anlamda hayatın bir sanat eseri gibi yaratılan sürecini ve Deleuze ve Guattari'nin köksap anlayışında olduğu gibi; bir kök aramayıp her yerden filizlenmeyi önermekle, canlılığı ve dinamizmi öne çıkartır.

Modern bilimin fiziko-kimyasal açıklamaları (mekanik örgütlenme ilkeleri), çağımızda sibernetik, iletişim ve gen teorilerinin ortaya çıkışıyla, yerini yeni örgütlenme ilkelerine bırakmıştır. Böylece iletişim, kod, engel, hata, bastırma, özyönetim gibi terimler de biyolojideki yerini almıştır [Morin, 1985: 7]. Böylece canlı organizasyonların temel nitelikleri daha iyi açıklanır hale gelmiştir. Canlı birimlerin temel niteliği olan kendini düzenleyebilme yeteneği, örneğin herhangi bir hücrenin protein ihtiyacının karşılanması, maliyeti çok fazla olacağından, beyin tarafından koordine edilmeyip

bunun yerine çoğu kararın hücrenin kendi içinde alınabilmesi gibi bir düzenle sağlanır, bu özellikler örgütü yapay makineden ayırmaktadır. Canlı makine kendi kendini örgütleyebilen, hataları sayesinde kendini ölçüp düzenleyen, tamir eden, farklı bileşimlerle yenileyebilen yapay makineden farklı dinamik bir işleyiştir [a.g.e., s. 12].

Yukarda bahsettiğimiz gibi, Postmodern organizasyonlar sabit çerçeveleri olan yapılar değildir. Yani koşullara bakarak bir organizasyon yapısı oluşturup sonrasında da onu yönetmek, sürekli yönlendirmek, değiştirmek, geliştirmek, doğrusal (linear) ilerleme düşüncesinden hareketle, modern diyebileceğimiz indirgeyici bir anlayıştır.

Postmodernite bir yaşam biçimi olarak örgütlenmeyi sürekli bir oluş durumu olarak algılar. Bu oluş, veri (given) bir yapıdan hareket değildir. Kendi koşullarına göre farklı organizasyonların kesişmesinden oluşmuş bir organizasyondur ve bu oluş bir kez başlayıp sonuçlanmaz, sürekli bir oluşum ve yenilenmedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada örgütlenme bağlamında görülen sosyo ekonomik gelişmelere ve düşünce değişimine modern ve postmodern ayrımıyla bakmaya çalıştık.

Çalışmayı özetleyecek olursak; tarihsel-sosyolojik bakışla bakıldığında, Modern durumun kısıtlarını özellikle sanayileşme döneminde tespit edebiliriz. Bu dönemde toplumsal ve ekonomik örgütlenmelerde bölümlere ayırma, merkezilik, hiyerarşi, kuralcılık gibi rasyonelleştirme uygulamalarının arttığını görürüz. Modern zamanlar ekonominin büyük sanayi kentlerinde toplandığı, piyasayı devletin düzenlediği, merkeziyetçi bir örgütlenme düzenidir. Bu dönemde her şey kitleseldi, tüketiciler ve toplum bütün bir kitle olarak görülüyordu. Bu nedenle tekelliliğin yaygın olduğu sanayi üretiminde kitlesel ve standart ürünler üretilmekteydi. Fakat gelişen teknolojinin, sunduğu bilgi, iletişim ve ulaşım fırsatları ile, bireylerin özel muamele ve yenilik talepleri, bu kitlesel örgütlenmeyi, rekabetin ve yeniliğin önünde bir engel haline getirmiştir. Bu nedenle de değişim kaçınılmaz olmuştur. Dünya pazarları birbirlerine bağlanarak giderek serbest rekabete bürünürken, bireylerin özel ürün ve hizmet talepleri oluşmaya başlamış ve bu şartlara uygun üretim yapabilmek için tam zamanında üretim, toplam kalite gibi esnek üretim tarzları, dış kaynak kullanımı, şebeke örgütlenme gibi çeşitli işbirliği modelleri, ve herhangi bir merkeze bağlı olmayan ağ üretim biçimleri ortaya çıkmıştır.

Üretimin esnek bir biçimde yapılabilmesi için, organizasyonun da her türlü koşula kendiliğinden uyabilecek bir esneklikte oluşması gerekmektedir. Departman sayısını artırmak ve işbölümü nedeniyle işin parçalarına ayrılması iletişimi ve işin entegrasyonunu azaltıyordu. Buna karşın, her birimin kendi işinin bütünlüğüne sahip çıktığı esnek örgütlenmelerin etkinliği ve kaliteyi geliştirdiği görülmüştür. Tek merkezden her şeyi yönetmeye kalkmak yerine, her birimin kendi kendini yönetmesi, (tıpkı beynin vücutta bulunan her hücrenin faaliyetiyle ayrı ayrı uğraşmamasında olduğu gibi), organizasyonlar için hem yönetim ve kalite kontrol maliyetlerini azaltan, hem de işbirliği uygulamaları sayesinde etkinliği artıran sonuçlar doğurmuştur. Bunun yanında bilginin üretimdeki öneminin fark edilmesiyle çalışanların gelişmesinin organizasyonu da geliştireceği anlaşılmıştır. Bu yüzden çalışanların firmanın değerleri

olarak görülmesi ve 'bir işi, en iyi, yapan bilir' mantığıyla her çalışanın üretimdeki zihinsel katkısının artırılması gerekir. Bu nedenle her çalışan işinin yönetim, geliştirme, öğrenme süreçlerinden de sorumlu hale getirilmelidir. Bu durumda, hem firmanın, hem çalışanların, rekabet şartlarında ayakta kalabilmeleri için, amacın 'müşteriyi memnun etmek' olduğu, farklılık ve çeşitliliğin yenilikleri beslediği, bir ortaklık kültürü kurulur. Bunun için, kontrol/ceza yerine, uzun vadede daha iyi sonuçlar veren, ödül / otokontrol, ve gönüllü topluluk kültürünün geliştirilmesi gerekmiştir.

Modern ve postmodern organizasyon yapılarını karşılaştıracak olursak; modern organizasyon yapısının, iletişimin tek yönlü olduğu, geri bildirim ve bilgi akışını zorlaştıran, dikey bir hattan oluştuğunu görürüz. Bu iletişim hattı, firmalarda hantallık yarattığı ve yeniliklere karşı engel oluşturduğu için, emir-komuta yerine, informal ve yatay bir iletişimi sağlayan, esnek düzenlenmiş, yeniliklere ve rekabete açık organizasyon biçimleri ortaya çıkmıştır. Postmodern organizasyonlarda, bir bütünlük oluşturan iş parçalarına ayrılmaz, ve işi yapanlar, kendi kendini yönetebilen bir takım olarak düşünülür. Gönüllü katılımı oluşturulan bu takımlar iletişim, entegrasyon, öğrenme ve üretim sürecini geliştirmede daha iyi sonuçlar almaktadırlar. Geçişgen sınırlar ve yatay örgütlenme firmanın tüm birimlerinin iç ve dış çevreyle gerçek zamanlı ve hızlı bir iletişim sürdürmesini sağlayarak esnek bir düzen yaratır. Bu esnek zemin ise üreticilerin bilgi ve hammaddeyi en hızlı ve en uygun koşullarda bir araya getirebilmelerini sağlar.

Organizasyonlarda bilgiye bakış açısından yaşanan değişimi incelediğimizde modern örgütlerde bilginin dış çevreden keşfedilerek elde edilen, maddi verilerden oluştuğunu görürüz. Bu veriler, üretim süreçlerinde, departmanlar aracılığıyla, üstten aşağıya inerek, ürüne katkı yapar. Postmodern yaklaşım ise, bilgiyi, dış bir dünyanın keşfedilmesi şeklinde görmez, aksine parçaların farklı tarzda oluşturdukları bileşimlerle, sürekli yeni bilgilerin ve yeni dünyaların oluşturulduğunu savunur. Bilgi, organizasyondaki her birey tarafından içerde veya dışarıda çeşitli iletişim biçimleriyle ve farklı bileşimlerle 'oluşturulur'. Aynı zamanda yatay iletişim ve paylaşım ile bilgi sürekli çeşitlenmekte ve dönüşmektedir. Bu yüzden bilgi örgütün bir departman faaliyeti değil, örgütün tüm faaliyetlerini etkileyen potansiyel bir gücüdür.

Postmodernizmin çok yönlü gelişim mantığı ile bilgi çeşitlerini arttırarak analitik, operasyonel, deneysel, tecrübi, bilimsel, sanatsal bilgi gibi farklı tarzları bir arada bulunduran, ve vizyon, strateji, duygu, sezgi, tahayyül, empati, sosyallik, kişisel gelişim bilgileri ile de işgörenlerin bütüncül bir gelişmeyle katıldığı organizasyonlar potansiyel yetkinliklerini hem davranışsal hem de bünyesel boyutta artırabilirler.

Modern organizasyon paradigması, örgütlenmeyi, sabit bir yapı oluşturmak şeklinde düşünür. Örgütlenme sabit bir yapı biçiminde algılandığında organizasyon, çevresindeki değişimi yakalamak için iç ve dış denge arayışına girmek zorunda kalır. Bu nedenlerle bürokrasiler ve kitlesel üretim sistemlerinde yapıya ve istikrara öncelik verilir. Bunun sonucunda ise düzen, kural ve rutinler önem kazanır. Postmodernizm ise organizasyonu sürekli bir oluşum, canlı ve sosyal bir varlık şeklinde algılar. Bu örgütlenme tarzı ise İç ve dış çevreyi kontrol altına alıp dengeye oturtmaya çalışmanın yerine değişimle birlikte yol almayı sağlar. Tıpkı öğrenen organizasyonlar, esnek üretim sistemleri, şebeke organizasyonlarda olduğu gibi

Organizasyonu şekillerinden unsurlardan bir tanesi de organizasyonun bilgiyi kullanma şeklini de etkileyen örgütün iletişim biçimidir. Bürokratik yapı, tek doğru ilkesiyle hareket ettiğinden, tek yönlü emirlere dayalı yavaş bir iletişim şekli sunar. tek yöntem geçerli kabul edildiğinden, organizasyonu belirleyen kurallar katı, kısıtlayıcı kurallar haline gelir. Organizasyonu geliştirme olanakları ise kurallar arasındaki eksikliklerin nasıl giderileceği gibi verimsiz konularda aranır. Bu faaliyetler bürokrasinin işleyiş tarzını, kavramlarını yaşam tarzını ve kültürünü biçimlendirmektedir. Bir iletişim şekli olarak bu kültüre; kültür, dil iletişimi aracılığıyla kullanıldığı ve biçimlendirildiği için bürokrasinin dili kullanma tarzından yola çıkarak bürokrasinin dil rejimi diyebiliriz. Bürokrasinin dil rejimine bakıldığında, kuralların müşterilere odaklı olmayıp kuralcılığın kendisinin devamına odaklanmış olduğunu, yönetimin de sürekli kurumun işleyiş biçimiyle ve ilgili kurullarla meşgul olduğunu görürüz. Bu durumda bir bütün olarak kurumun çalışma nedeni müşteriler değildir, aksine müşteriler, kurumun devamı için çalışırlar. Müşteri odaklılığı söylemlerinin bu kadar gündemde olduğu bir dönemde bu tür dil rejimlerinin varlığı organizasyonların hangi noktada olduğunu göstermektedir.

Postmodern durum ise, kuralların ve kuralcılığın değil, esasların ve müşterinin gözetildiği, kesinlikli bir temel kurala dayalı olmayıp, bağlama göre değişebilen roller ve karşılıklı iletişime dayanan bir ortam sunar. Bu ortam bilginin ve rollerin sabitlenmediği, bilginin tepeden inmediği bir ortamdır. Sürekli gelişimin desteklendiği bu ortamda bilgi herkesin başvurmak zorunda olduğu bir enerji formu haline gelir. Bu nedenle, bu ortam yenilik ve gelişim için düşüncede, bilimde ve sanatta farklı disiplinlere ve tecrübe, duygu, sezgi, empati, sosyallik gibi potansiyel bilgi, iletişim ve algılama biçimlerine açık olmak durumundadır.

Bilgikuramsal değişimi açıklayacak olursak, modern paradigmaya göre gerçek; dışarıda bizi çevreleyen somut, ölçülebilir, sistematik çalışan bir evrenin 'doğru' şekilde algılanışdır; 'bilim' de bu doğru kuralları keşfeder. Postmodernizm, modern bilim yöntemi olan pozitivismi, gerçeği, önceden belirlenmiş ölçülebilirlik ve test edilebilirlik alanına hapsedmekle suçlar. Bu açıdan Pozitivizm sadece bir yöntem ve bir bakış şeklidir. Postmodernizm'e göre bilimsel nedensellik, her şeyin kendi önceden kurduğumuz tek tip bir mantığa göre çalıştığı bir algılama alışkanlığıdır. Bu nedenle parçalar arasında zorunlu bağlar kurulamaz, çünkü nedensellik bir keşfetme pratiği olarak önceden seçilmiş ölçme araçlarına ve toplumsal, kültürel açıdan oluşmuş bakış açılarına veya farklı disiplinlerin ve ekollerin teorik zeminine göre sürekli değişmektedir. Örneğin, Einstein, bilimi 'dünyayla ilgili deneyimlerimizin kaotik çeşitliliğini mantıksal düşünceye oturtmak' şeklinde tarif eder. Öyleyse bilim gerçeği sunma konusunda tek geçerli bir yöntem sunmamalıdır. Çünkü dünyayla ilişkide bulunan çok sayıda farklı mantık olabilir.

Postmodernizm'e göre ise gerçek; mutlak değildir, çünkü her bilgi başka metinler aracılığıyla iletişim zemini olan dilsel bir ağ içerisinde her defasında farklı parçalardan oluşturulur. Örneğin, ister bir olay, fotoğraf, deney, düşünce ya da kavram olsun şeyler hakkındaki açıklamalar çeşitli kelimelerle ifade edilir, bu durumda her şey metin haline gelir. Örneğin sözlükte bir kelimenin anlamını aradığımızda karşımıza başka kelimeler ve onların da karşılığı olan başka kelimeler çıkar. Sonuçta birbirine referansta bulunan dilsel bir ağ içerisinde olduğumuzu anlarız. Bilgi de böyle bir metin ağında oluşturulmaktadır. Bu yüzden de bilgi duruma, konuma ve yoruma göre sürekli değişir,

değişmelidir. (Metinler oluşturulma tarzına göre, yani söyleme göre anlam kazanır. Modernizm de bu şekilde oluşturulan büyük bir söylem olarak karşımıza çıkmaktadır). Postmodernizme göre, Tek bir gerçek olmadığından dolayı gerçeğin keşfedilen temel niteliğinde kuralları da olamaz. Modern pozitivistlere alternatif olan yorumsama ve yapı-sökümü gibi yöntemler bilginin temelini aramazlar, yeni bilgi biçimleri oluşturabilmek için bilginin niteliklerini araştırarak bilgiyi doğuran ortamı incelerler. Örneğin, gerçeğin önceden belirlendiği programları tasarlamak, kurmak ve ilerletmek ve gelenek haline getirmek modern bir ideal iken, tasarlanmanın bizzat kendisinin kavranma biçimlerini düşünerek, farklı kavrama biçimlerine göre yeni tasarım biçimleri oluşturmak postmodern bir yaklaşım olur.

Modernizme göre, bilgi, yönetim, ahlak, estetik gibi her alanda, doğru kuralları keşfederek daha ileri olan bir düzeye ulaşılabilir. Postmodernizme göre, bu yaklaşım üst anlatıları doğurmuştur, bir üst anlatı olarak modernizm, gerçeğin önceden belirlendiği programları ve tasarımları yaratır. Bu programlar her konunun kısıtlayıcı bir meşru zemine indirgenmesine neden olur ve oluşturulan 'genel mantık' dizgesi tek tip bir 'dil rejimi'ni doğurur. Bu ise kısıtlayıcı yönüyle çeşitliliği, yaratıcılığı, yeniliği engeller, gelişmelerin ve rekabetin de önünü tıkar.

Postmodern bakış açısıyla bakıldığında, sosyoekonomik örgütlenme içinde ortaya çıkan örgütlenme biçimlerine yani ortamdaki varoluş biçimi ve kurulan ilişki ağına bağlı olarak, sürekli inşa edilmekte olan farklı faaliyetler; örgütlenmeler farklı dil kullanma biçimleri, ve kültürler vardır. Bu farklılığın en uç noktasını ise birey oluşturur. Postmodernizm farklılığı destekleme bağlamında bireycidir. Çünkü her yorum ve pratik farklı dil rejimlerini; yani değer, kavram ve bakış açılarını oluşturur. Yenilik ve yaratıcılık da bir konsensüsten değil farklılıklardan çıkar. Bu nedenle postmodernizm farklı dil rejimlerini destekler, örgüt bünyesini farklı boyutlarda geliştireceği için yenilik açısından gerekli bulur.

Postmodernizmin, toplumsal anlamdaki yerini (faydasını) belirleyecek olursak örgütlenmenin geliştirilmesi açısından her bireyin farklılığını koruduğundan dolayı

demokratik ve toplumsal olduğunu aynı zamanda farklılıkları destekleyerek, rekabeti genişlettiği için de liberal ve özgürlükçü olduğunu söyleyebiliriz.

Bütüncül bir bakış açısıyla bakıldığında, yaptığımız geniş çaplı değerlendirmelerle birlikte biz de yaşanan değişimlerin modern paradigmayı silmekte olduğu iddiasına katılıyoruz. Fakat modernizm yerine artık tahta oturacak bütüncül bir paradigmanın, yani postmodernizm şeklindeki bir paradigma oluşumunun da mevcut olmadığını söylemeliyiz. Bu bağlamda, artık Kuhncu bilim modelindeki gibi arda arda gelen paradigma dizisi şeklindeki bir gelişim yerine farklı paradigmaların bir arada gelişmesini ve paradigma çoğalmasını savunan postmodern bir anlayış gelişmektedir.

Weber'in dediği gibi bir çağın ne olduğu hakkında ancak o çağ bittiğinde konuşabiliriz. Modernizm bitti mi? Bilmiyoruz ama silinen gözden kaybolan bir şeyler var; aynı mekanizmalar tekrar düzenlenip karşımıza getirilebilir mi? Fakat iki kez aynı yalana inanılmadığından olacak postmodernizm karşımıza yeni programlarla değil ancak yeni bakış açılarıyla çıkıyor. Bunlar, eskinin baskıcı ve zorlayıcı kısıtlamalarını ortadan kaldırmaya, yeni potansiyeller keşfetmeye yönelik çözümler ve eleştiriler olarak görülebilir. Bu çözümler sonucunda Postmodernizm, Freud'un 'uygarlık beraberinde nevrozları da getirmiştir' analizine karşı, uygarlık insanın rasyonel olmayan yönlerinin bastırılması bedeliyle kurulmak zorunda değil diyerek insanın akıl dışındaki diğer potansiyellerini de ortaya çıkarmayı öneriyor.

Postmodern çağ insana ait sınırları ortadan kaldırarak kendi koyduğumuz sınırları aşmamızı öneriyor. Bu nedenle disiplinler ve akıllar arasındaki bariyerler ortadan kalkmaya ve artık olgular sadece bir açıdan değerlendirilmek yerine disiplinlerarası ve çok sayıda aklın perspektifinden görülmeye başlamıştır. Bu açılımlar bir yandan da bütüncül bir algılamayı göz önüne getirerek deyim yerindeyse batının bilgisi ve doğunun bilgeliğinin birleştirmektedir.

Çağımızda bulunduğumuz bu noktada ufuk çizgisinin belirsizliği daha yoğun hissediliyor. Bütün kavramlar Baudrillard'ın söylemiyle; kavramlar arası sınırların ortadan kalkması ve anlamını yitirmesiyle; her şey bir başka şeyin kopyası olduğu

hipergerçekliğe mi gidiyor? Anlam dünyaları içe göçmeye başladı, kavramların altyapısı çözüldü diyenler var. Peki ya Post-postmodernizmin sırası ne zaman gelecek?

Postmodernizm, modernizmin bir değillemesi veya ulaşılmak istenen bir sentezi mi ? Eğer öyleyse; postmodernizmin de bir antitezi düşünülebilirse, son tahlilde bu gelişmelere modernizmin bir boyutu olarak bakılabileceği söylenebilir. Fakat gelişmeler bunun aksine, çünkü postmodernizm hedef göstermiyor ve modernitenin düştüğü hataya düşmemek için karşımıza evrensel büyük bir söylemle de çıkmıyor. Bunun yerine olgulara ve kendi düşünme şekillerimize bakma biçimlerini yeniden gözden geçiren perspektifler sunuyor, farklı bakma şekilleri üretiyor ve daha geniş potansiyeller ve yenilikler için geniş bir zemin sunuyor.

Araştırmamızda bu zemini tanımlamaya çalıştık. İleriki çalışmalar ise postmodern düşüncenin sunduğu düşünme şekilleri ve imkanları üzerine sürdürülebilir.

Çalışmamızı değerlendirecek olursak; genel anlamda, modern dünyayı oluşturan mekanizmaların yapılarına neşter vurduğumuzu söyleyebiliriz. Gelişmeleri incelemeyi, sosyoloji ekseninde yürüttüğümüz kısım (endüstri yapıları, iletişim teknolojileri, şebeke ekonomisi, düzensiz kapitalizm, tüketim, örgütlenme yapıları, bireysellik, bilgi sosyolojisi gibi konular) tamamlanmış bir bölüm değildir. Çünkü farklı boyutları ele alırken kaçınılmaz olarak bir çok ayrıntıyı atladık; bu açıdan değişimleri analiz etmeyi amaçlayan çok sayıda çalışma konusu hali hazırda beklemektedir.

Gelişmeleri bilgikuramsal açıdan (temsil sorunu, dil/gerçeklik ve bilgi krizi gibi) organizasyonların kavramsallaştırılması bağlamında incelemeye çalıştık. Teorik açıdan ilgili konularda yapısökümcü ve disiplinlerarası özgül çalışmalara ihtiyaç duyulduğunu söyleyebiliriz.

Bilgi çeşitliliğinin, disiplinler arası düşüncenin ve farklı dil rejimlerinin yenilik ve yaratıcılık için gerekli olduğunun altını çizdik. Fakat bu metodların organizasyonlardaki uygulamalarına çok fazla giremedik bu açıdan da araştırma konuları bakir bir şekilde beklemektedir.

Ayrıca postmodernizmin sunduğu yeni gelişim imkanlarından bazılarının isimlerinden (duygu, sezgi, ilham, hayal, oyun, kişisel gelişim, empati) bahsettik. Bu konuların her biri örgütlenme faaliyetleri açısından yeni araştırmalara gebe dir.

Diğer yandan modernist oluşumun her parçasını postmodernizm içinde takip ederek onu yeniden bıçak altına yatırmak da her zaman gerekebilir.

KAYNAKLAR

Kitaplar

AKIN, Erkan, Bilim ve Siyasal Sistem, Gazi Büro Kitapevi, Ankara-1997.

BARRACLOUGH, Geoffrey, An Introduction To Contemporary History, Penguin, Baltimore-1964.

BAUDRILLARD, Jean, Simulations,Semiotext(e), New york-1983.

BAUDRILLARD, Jean, Kötülüğün Şeffaflığı Aşırı Fenomenler Üzerine Bir Deneme, Çev., Emel Abora, Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1995.

BELEK, İlker, Postkapitalist Paradigmalar, Sorun Yayınevi, İstanbul-1997.

BELL, Daniel, The Coming Of Post-Industrial Society, Basic Books, New York-1973.

BESSANT, John., Managing Advanced Manufacturing Technology, Blackwell, Manchester-1991.

BEST, Best, Douglas KELLNER, Postmodern Teori Eleştirel Sorgulamalar,Çev., Mehmet Küçük, Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1998.

BİLGE, Reha, Bunalımın Siyasal İktisadı Üzerine Bir Deneme, Ekonomik Yaklaşım, (Editörler: C. Alpar ve E. Türkcan), 2 (1) :165-191, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi. Ankara-1981.

BOGUE, Ronald, Deleuze&Guattari Üzerine Bir İnceleme, Birey Yayıncılık, İstanbul-2002.

BOZKURT, Veysel, Enformasyon Toplumu ve Türkiye, Sistem Yayınları, İstanbul-2000.

CAPRA, Firitjof, Uncommon Wisdom: Conversation With The Remarkable People, Bantam, New York-1989.

- CAVESTRO, W.**, Automation, New Technology And Work Content, The Transformation Of Work, (Editor: S. Wood), pp 219-234, Unwin Hyman. London-1989.
- CHIA, Robert**, Organizational Analysis As Deconstructive Practice, Walter de Gruyter, Berlin-1996.
- CLEGG, Stewart**, Modern Organization: Organization Studies In The Postmodern World, Sage, London-1990.
- CUSUMANO, Michael A., Richard W.Selby**, Microsoft Secrets, Free Press, New York-1995.
- DAFT, Rihard L.**, Management, The Dryden Press, Orlando-1997.
- DEBORD, Guy**, Gösteri Toplumu ve Yorumlar, Çev., Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1996.
- DERRIDA, Jacques**, Speech and Phenomena and Other Essays On Husserl's Theory Of Signs, Northwestern University Press, Evanston-1973.
- DERRIDA, Jacques**, Of Gramatology, John Hopkins University Press, Baltimore-1976.
- DERRIDA, Jacques**, Writing and Difference, Routledge & Kegan Paul, London-1978.
- DERRIDA, Jacques**, Positions, University of Chicago Press, Chicago-1981.
- DERRIDA, Jacques**, Margins Of Philosophy, Harvester, New York-1982.
- DERRIDA, Jacques**, Göstergebilim ve Gramatoloji Derrida İle Bir Söyleşi, Çev., Tülin Akşın, Afa Yayınları, İstanbul-1994.

CHARAN, Ram, How Networks Reshape Organizations-For Results, Harvard Business Review, 69 (5) : 104-115,1991.

DOLTAŞ, Dilek, Postmodernizm ve Eleştirisi Tartışmalar/Uygulamalar, İnkılap Yayınevi, İstanbul-2003.

DONALDSON, Lex, The Contingency Theory Of Organizations, Thousand Oaks, California-2001.

FARMER, David John., The Language Of Public Administration:Bureaucracy, Modernity, and Postmodernity, University of Alabama Press, Tuscaloosa-1995.

FARMER, David John., Adam Smith's Legacy, Handbook of organization theory and management, (Editors: T. D. Lynch ve T. J. Dicker), pp 141-161, Marcel Dekker, New York-1998.

HELLER, Agnes, Ferene Feher. The Postmodern Political Condition, Columbia University Pres, NewYork-1988.

FEYERABEND, Paul,Yönteme Karşı, Çev. Ersin Başer, Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1999.

FOUCAULT, Michel, The Order Of Things, Tavistock, London-1970.

FOUCAULT, Michel, The Archeology Of Knowledge, Tavistock, London-1974.

FOUCAULT, Michel, Power/ Knowledge, Harvester, Brighton-1980.

GALBRAITH, Jay R., Edward E. Lawler, Associates, Organizing For The Future:The New Logic For The Managing Complex Organizations, Jossey-Bass, San Fransisco-1993.

GEPHART, Robert P. Jr., Management, Social Issues and The Postmodern Era (Editors: David M. Boje, Tojo J. Tahatchenkery), Postmodern Management and Organization Theory, California Sage Publication, London-1996b.

- GIDDENS, Antony.**, Modernliğin Sonuçları, Çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1994.
- GLEICK, James.**, Kaos Yeni Bir Bilim Teorisi, Çev., F. Üçcan, Tübitak Yayınları, Ankara-2000.
- HAMEL, Gary, C. K. Prahalod**, Competing For The Future, Harvard Business School, Boston-1994.
- HARVEY, David**, Postmodernliğin Durumu, Çev., Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul-1999.
- HASSARD, John., Martin Parker**, Postmodernism and Organizational Analysis, Postmodernism and Organizations, (Editors: J.Hassard ve M. Parker.), pp1-25, Sage, London-1993.
- HASSARD, John.**, Postmodernism, Philosophy and Management:Concepts and Controversies, International Journal Of Management Reviews, 171-195, Blackwell, Oxford-1999.
- HATCH, Mary Jo.**, Organization Theory:Modern, Symbolic and Postmodern Perspectives, New York, Oxford-1997.
- HECKMAN, Susan**, Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik, Çev., Hüsametin Arslan ve Bekir Balkız, Paradigma Yayınları, İstanbul-1999.
- HEYDEBRAND, Wolf**, New Organizational Forms, Work and Occupations, 16 (3):323-357, 1989.
- HIGGINS, James**, Achieving Innovation, The Core Competence, R&D Innovator, 5 (6):220,1996.
- HOOFT, Gerard't.**, Maddenin Son Yapıtaşları, Çev., Mehmet Koca, Nazife Özdeş Koca, Tübitak Yayınları, Ankara-1999.
- ISHIKAWA, Kaoru**, Toplam Kalite Kontrol, Çev., Şişe Cam Eğitim. Müdürlüğü., 1990.

JONES, William T., The Twentieth Century to Wittgenstein and Sartre, Harcourt Brace Jovanovich College, New York-1980.

KUHN, Thomas, The Structure Of Scientific Revolutions, The University of Chicago, Chicago-1970.

KLEIN, Janice., A., The Paradox Of Quality Management, A., The Post-Bureaucratic Organization, (Editors. C. Heckscher, A. Donnellon), Sage, London-1994.

KOÇEL, Tamer, İşletme Yöneticiliği, Beta Yayınları, İstanbul-2003.

KUMAR, Krishan., Sanayi Sonrası Toplumundan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları, Çev., Mehmet Küçük, Dost Kitapevi, Ankara-1999.

KÜÇÜK, Mehmet, Modernite Versus Postmodernite, (Editor: Mehmet Küçük), Vadi Yayınları, Ankara-2000.

LASH, Scott, John, Urry, The End Of Organized Capitalism, Policy Press, Cambridge-1987.

LEWIS, Ted, G., Friction-Free Economy: Marketing Strategies For A Wired World, Harper Business, New York-1997.

LIPSEY, Richard. G., P. O. Steiner, D. D. Purvis, İktisat 1, Çev., Faruk. Batrel vd., Bilim ve Teknik, İstanbul-1984.

LYOTARD, Jean, Francois, The Postmodern Condition, University Of Minnesota Press., Minneapolis-1984.

LYOTARD, Jean, Francois, The Differend, University of Minnesota Press., Minneapolis-1988.

MARKIDES, Constantinos C., Strategic Innovation, Sloan Management Review, 38 (3) : 9-23.1997.

- MEGILL, Allan**, Aşırılığın Peygamberleri: Nietzsche, Heidegger, Foucault, Derrida, Çev., Tuncay Birkan, Bilim ve Sanat, Ankara-1998.
- MORGAN, Gareth**, Yönetim ve Örgüt Teorilerinde Metafor, Çev., Gündüz Bulut, Zülfü Dicleli Mess Yayınları, İstanbul-1998.
- MORIN, Edgar**, Kaybolmuş Paradigma İnsan Doğası, Çev., Mehmet Ali Kılıçbay, Birey ve Toplum, Ankara-1985.
- MONTUORI, Alfonso, Ronald E. Purser**, Ecological Futures: System Theory, Postmodernizm and Participative Learning In An Age Of Uncertainty, Postmodern Management and Organization Theory, (Editors:, D. M. Boje, R. P. Jr. Gephart, T. J. Thatchenkery) Sage, London-1996.
- MUNSLOW, Alun.**, Tarihin Yapısökümü, Çev., Abdullah Yılmaz , Ayrıntı Yayınları, İstanbul- 2000.
- MURPHY, John W.**, Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri, Çev., Hüsamettin Arslan, Paradigma Yayınları, İstanbul-2000.
- MURRAY, Robin**, Benetton Britain: The Economic Order, Hall, S., M., Jacques, (Editors.) The Changing Face Of Politics In The 1990s: 54-64, Lawrence and Wishart, London-1989.
- NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm**, İyinin ve Kötünün Ötesinde: Bir Gelecek Felsefesini Açış, Çev., Ahmet İnam, Ara Yayınları, İstanbul-1989.
- NIETZSCHE, Friedrich Wilhelm**, Böyle Buyurdu Zerdüş, Çev.,Turan Oflazoğlu, M.E.B. Yayınları, İstanbul-1997.
- NOLAN, Joseph**, The Roots Of Americans' Prosperity: Ideas Of Four European Master Economists, Vital Speeches of The Day, 64 (15) : 459-464, 1998.
- NONAKA, Ikujiro**, The Knowledge Creating Company, Harvard Business Review, Nov.-Dec.: 96-97, 1991.

PACKARD, David, The HP Way, Harper Business, New York-1995.

PARASIZ, İlker, Modern Makro Ekonominin Temelleri, Ezgi Yayınevi, Bursa-2000.

PIORE, Michael, J., Charles, F., Sabel, The Second Industrial Divide: Possibilities For Prosperity, Basic Books, New York-1984.

POLOMA, Margaret, Contemporary Sociological Theory, Macmillan Press, New York-1979.

REED, Michael, The Sociology Of Organizations Themes, Perspectives and Perspectives and Prospects, Harvester, London-1992.

ROBINSON, David, Nietzsche and Postmodernism, Icon Books, London-2000.

ROSENAU, Pauline, Marie, Post-Modernism and Social Sciences: Insights, Inroads and Intrusions, Princeton University Press, New Jersey-1992.

SABEL, Charles, F., Flexible Specialisation and The Re-Emergence Of Regional Economies, Reversing Industrial Decline? Industrial Structure and Policy In Britan and Her Competitors(Editors: P., Hirst, J. Zeitlin.): 17-71 Berg, Oxford-1989.

SARUP, Madan, Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm, Çev., A. Baki Güçlü, Ark Yayınevi, Ankara-1997.

SENN, James, A., Information Technology In Business, Prentice Hall, New Jersey-1995.

SIM, Stuart, Derrida ve Tarihin Sonu, Çev., Ökten, K., H., Everest Yayınevi, İstanbul-2000.

SUNAR, İlkay, Düşün ve Toplum, Birey ve Toplum, Ankara-1986.

STEWART,Thomas A., Entelektüel Sermaye, Mess Yayınları, İstanbul-1997.

- SWEETMAN, Brendan**, The Deconstruction Of Western Metaphysics: Derrida and Maritain On Identity, Ciapalo, R., T., (Editors.), Postmodernism and Christian Philosophy: 236, Catholic University Press, Washington D.C.-1997.
- TOFFLER, Alvin**, The Future Shock, Random House, New York-1970.
- THOMPSON, Paul**, Postmodernism: Fatal Distraction, Postmodernism and Organizations, (Editors: J. Hassard, M. Parker.), pp 183-204. Sage London-1993.
- TOPSCOTT, Don.**, The Digital Economy, Mc Graw Hill, New York-1996.
- TOMANEY, John**, The Reality Of Workplace Flexibility, Capital and Class: 40 1990.
- TURA, Saffet**, Murat, Freud'dan Lacan'a Psikanaliz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul-1996.
- URHAN, Veli**, Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme, Paradigma Yayınları, İstanbul-2000.
- URRY, John**, Contemporary British Society, Polity Pres, London- 1988.
- WALLACE, William Mc. D.**, Postmodern Management: The Emerging Partnership Between Employees and Stockholders, Quorum Books, Westport-1998.
- WEBER, Max.**, Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu, Çev. Zeynep Gürata, Hil Yayınları, İstanbul-1985.
- WEST, David**, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş Rousseau, Kant, Hegel'den Foucault ve Derrida'ya, Çev., Ahmet Cevizci, Paradigma, İstanbul-1998.
- WHITAKER, Alan**, The Transformation In Work: Post-Fordism Revisited, Rethinking Organization New Directions In Organization Theory and Analysis, (Editors: M. Reed, M. Hughes.), Sage, London-1992.
- WOMACK, James P. Daniel T. Jones, Daniel Roos** The Machine That Changed The World, Macmillan Press, New York-1990.

Dergiler

AGOR, Weston, H., 'Intuition & Strategic Planning: How Organizations Can Make', The Futurist, Nov/Dec; 23, 6; pg. 20 Academic Research Library, 1989.

BARCA, Mehmet, 'From Industrial To Knowledge Revolution: How To Explain Economic Transformation and Change?', 2001 International Conference of The Global Business and Technology Association, 54-60, İstanbul, Turkey- June 11-15-2001.

BARCA, Mehmet 'An Expected New Trend In The Third Millennium: The Unity of Science', Milenyum Armağanı Özel Sayısı (Editör: M. Eken) Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sakarya-2001.

BARCA, Mehmet, 'Yeni Ekonomide Bilgi Yönetiminin Stratejik Önemi', Stratejik Boyutuyla Modern Yönetim Yaklaşımları, (Editörler: İ. Dalay, R. Coşkun, R. Altunışık), Beta Yayınları, İstanbul-2002.

BAUMAN, Zygmunt, 'Philosophical Affinities of Postmodern Sociology', The Sociological Review, 38 (3) : 441-444, 1990.

CALAS, Martha, B., Smircich, L., "Past Postmodernism?" Reflections and Tentative Directions', Academy of Management Review, 24 (4): 649-671, 1999.

CHIA, Robert, From Modern To Postmodern Organization Analysis, Organization Studies, 16 (4), 580-602, 1996.

COCK, C., D., "It Seems To Fill My Head With Ideas": A Few Thoughts On Postmodernism', TQM and BPR, Journal of Management Inquiry, (7) 2 : 144-153, 1998.

COOPER, R., Fox, S., Martinez, L., T., 'Postmodern Management and Organization The Implication For Learning', International Studies of Management and Organization, 22 (3) : 3-10, 1992.

FEATHERSTONE, M., 'In Pursuit Of The Postmodern: An Introduction Theory', Culture and Society, 5(2-3): 195-216, 1988.

- GEPHART, Robert P. Jr.**, 'Postmodernism and The Future History Of Management Comments On History As Science', *Journal of Management History*: 2 (3): 90-96,1996.
- JACKSON, Norman, Pipa Carter**, 'Postmodern Management, Past Perfect Or Future Imperfect?' *International Studies Of Management And Organization*, 22 (3) : 11-26,1992.
- KILDUFF, Martin. Ajay Mehra**, 'Postmodernism and Organizational Research', *Academy of Management Review*, 22 (2) : 454-,1997.
- KREINER, Kristian**, 'The Postmodern Epoch Of Organization Theory', *International Studies Of Management and Organization*, 22 (2) : 41,1992.
- LEVIN, Özgen**, 'Ölçek Ekonomilerinde Değişmeler ve Alan Ekonomileri', *İktisat Dergisi*, 353-354, 1994.
- PARKER, Martin**, 'Post-Modern Organizations Or Postmodern Organization Theory?' *Organization Studies*,13(1): 1-17, Walter de Gruyter, Berlin-1992.
- PARKER, Martin**, 'Critique In The Name Of What? Postmodernism And Critical Approaches To Organization', *Organization Studies*; 16 (4) : 553-564, 1995.
- ROBERTS, M.**, 'Rethinking The Postmodern Perspective: Excavating The Kantian System To Rebuild Social Theory', *Sociological Quarterly*, 41 (4) : 681-699,2000.
- ROTHWELL, Roy**, 'Successful Industrial Innovation: Critical Factors For The 1990s', *R and D Management*, 22 (3) : 221-39,1992.
- SNOW, Charles, C., Raymond, E., Miles, ve Henry, J., Jr., Coleman**, 'Managing 21. Century Network Organizations, *Organizational dynamics*', 20 : 5-20,1992.
- TANIŞ, Naci**, 'Maliyet Muhasebesi Açısından Sıfır Stokla Üretim Sistemi (JIT)', *Verimlilik Dergisi*, MPM.Ankara-1994.
- TSOUKAS, Haridimos, Robert Chia**, 'On Organizational Becoming: Rethinking Organizational Change', *Organization Science*, Sep/Oct 13(5) : 567-585, 2002.

YENTÜRK, Nurhan, 'Post-Fordist Fordist Gelişmeler ve Dünya İktisadi İşbölümünün Geleceği', Toplum ve Bilim, Bahar 93: 56-61, 1993.

ZOHAR, Danah, 'What World A Quantum Organization Look Like', Management Review, 87 (3) : 56-59, 1998.

Diğer Kaynaklar

İnternet

BIÇKI, Doğan, (F. Capra'dan akt.), 'Batı Düşüncesinde Dönüm Noktası (The turning point)', http://www.isguc.org/arc_view.php?ex=75., Son Erişim: 06.02.2004.

BOJE, David, R. Dennehy's, 2000. 'Managing In The Postmodern World', <http://cbae.nmsu.edu/~dboje/pages/mpw.html>., Son Erişim : 01.04.2004.

CARROLL, Hamilton, 'From Monologic To Polylogic, Or 'Why Hypertext?''', http://chaucer.library.emory.edu/carroll/general_pages/site_intro.html., Son Erişim: 25.03.2004.

DERTOUZOS, Michael. 2002, 'Friction-Free Capitalism and Electronic Bulldozers', New Perspectives Quarterly:14-2. <http://www.npq.org/issues/v142/p15.html>., Son Erişim: 07.03.2004.,

DUMENIL, Gerard, Levy, Dominique., 1999. 'The Regulation School In Light Of One Century Of The U.S. Economy', <http://pythie.cepremap.ens.fr/levy/dle1989k.pdf>., Son Erişim: 16.03.2004.

HAWKING, Stephen, 'Stephen Hawking's Universe' <http://www.pbs.org/wnet/hawking/strange/html/stuff.html>., Son Erişim: 12.03.2004.

HUDGİNS, Clyde, Michael G. Richards, 'Individual, Family, And Community: An Interdisciplinary Approach To the Study of Contemporary Life' <http://www.accd.edu/sac/interdis/2370/pmsoc.html>., Son Erişim: 19.05.2004.

KOSİFOĞLU, Kemal, 'Jacques Derrida ile bir söyleşi', http://www21.brinkster.com/davetsiz2/yazioku_3.asp?rid=40., Son Erişim: 19.05.2004.

KLAGES, Marys. 'Structuralism / Poststructuralism', 1997 <http://mural.uv.es/isoduart/1derrida.html>., Son Erişim: 26.02.2004.

TABSCOTT, Don., A. Lovy, D. Ticoll, 2000. 'Internet Nirvana'.
www.business2.com., Son Erişim: 05.01.2004.

TOPSCOTT, Don, 2004, 'Rethinking Strategy in a Networked World (or Why Michael Porter is Wrong about the Internet)',
http://www.dontapscott.com/Strategy_Business.pdf, Son Erişim: 05.01.2004.

TRUMP, Matthew A., 'What is Chaos', http://order.ph.utexas.edu/chaos/ Son Erişim:
02.02.2004.

USEEM, Jeery, 'And Then, Just When You Thought The New Economy Was Dead',
http://www.business2.com/b2/web/articles/0,17863,513825,00.html Son Erişim:
04.04.2004.

VAROL, Ergin, Sait, 'Örgütlerin Gelişimi:Standart Üretimden Yenilik, Buluş Dönemine', Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2001: 3
(1) http://dergi.iibf.gazi.edu.tr/pdf/3107.pdf., Son Erişim: 10.04.2004.

ÜLGEN, Sinan, 'Yeni Ekonomide Rekabet', http://inet-
tr.org.tr/inetconf6/tammetin/ulgen-tam.doc., Son Erişim: 03.04.2004.

EKLER

Tablo 1 Modern ve Postmodern Açından Düşünce Biçimleri

MODERN	POSTMODERN
Bütünlükçü (Logic of Supplementarity)	Belirlenmemiş (Indeterminacy) (Derrida, 1976)
Temel arayıcı (Foundational)	Anti- Temelci (Anti - Foundational) (Heckman, 1986)
Birikimci, ilerlemeci (Downstream)	Karşı Koyucu (Upstream) (Latour, 1987)
Katı (Strong)	Esnek (Weak) (Vattimo, 1988)
Temsil edilebilir, yansıtılabilir (Representational)	Temsil Edilemezlik, (Yorumsuz) (Anti- Representational) (Rorty, 1991)

CHIA, Robert. Organizational Analysis As Deconstructive Practice, Walter de Gruyter, 1996-Berlin (s.1-2'den derleme)

Tablo 2 Yönetim Prensipleri Açısından Modern-Postmodern Karşılaştırması

	MODERN	POSTMODERN
DÜZEN	<ol style="list-style-type: none">1. Kısa Dönem kar hedefleri2. Kitle üretimi3. Çalışanlar = maliyet4. Dikey düzen5. Tepe aşağı odaklanma	<ol style="list-style-type: none">1. Uzun dönem kar hedefleri2. Esnek üretim3. Çalışanlar = yatırım4. Yatay düzen İç ve dış müşteriye odaklanma
YAPI	<ol style="list-style-type: none">1. Her çalışana bir iş (vasıfsız rutin işler)2. Çalışan-yönetici çatışması3. Departmanlara ayırım4. Dikey yapı5. Homojenlik güçtür6. Söz hakkı üste ait7. Etkinlik rutinleştirme, parçalara bölme, uzmanlaşmayla artar	<ol style="list-style-type: none">1. İş grupları, çoklu-beceri (multi-skilled workforce)2. Çalışan-yönetici ortaklığı3. Esnek bölümler ve ince sınırlar4. Yatay yapı5. Farklılık güçtür.6. Çokseslilik ve demokrasi7. Uzmanlaşma, rutinleşme, parçalara bölme etkinliği azaltır
GÜÇ	<ol style="list-style-type: none">1. Otorite üstten verilir (formel)2. Dıştan gelen ödül ve ceza denetlenen işsüreci3. Heryerde gözetleme mekanizması4. Kadınlara ve azınlıklara eşitsiz muameleler5. Batı söylemi (Rasyonel batı felsefesi)6. Bireysel dürtü	<ol style="list-style-type: none">1. Otorite çalışanlar arasında kendiliğinden oluşur (fili)2. İç kaynaklı ödül, iş tatmini sahiplenilmiş iş süreci3. Güçlendirilmiş işgücü, Kendi disiplinlerine sahip çalışanlar,4. Herkese eşit muamele5. Çoksesli, çoklu mantık6. Takım ruhu
YÖNETİM	<ol style="list-style-type: none">1. Teori X veya Y (Otoriter veya insancıl yönetim)2. Merkezi yapı ve hiyerarşi3. Patron (yönetim) odaklı4. Beyaz erkek kariyer çizgisi5. Ayrıntılı amaçlar listesi	<ol style="list-style-type: none">1. Teori S (Hizmet eden yöneticilik)2. Adem-i merkeziyet, yatay yapı3. İnsan (çalışan, müşteri odaklı)4. Kadın ve azınlıklar için eşit kariyer olanakları5. Vizyonel (Yön gösterici)
KONTROL	<ol style="list-style-type: none">1. Merkezi kontrol2. Ürün sonu denetim3. Sonuç odaklı ölçüm4. Korku tabanlı kontrol5. Bilgi depolama	<ol style="list-style-type: none">1. Merkezlessiz kontrol2. Kalite kontrol herkesin işi3. Süreç odaklı ölçüm4. Otokontrol, bağlılık5. Bilgi paylaşımı

BOJE, David, R. Dennehy's, 2000, Managing in the postmodern world. <http://cbae.nmsu.edu/~dboje/pages/mpw.html> (Son Erişim: Ocak 2004)

Tablo 3 Modern ve Postmodern Kültür Arasındaki Farklar

Modernizm	Postmodernizm
Romantizm/simgencilik	Parafizik/dadacılık
Form(birleştirici, kapalı)	Amaç antiform (ayırıcı, açık)
Amaç	Oyun
Tasarım	Rastlantı
Hiyerarşi	Anarşi (Demokratik Anarşi*)
Hakimiyet/logos	Tükenme/sessizlik
Sanat nesnesi/bitmiş yapı	Süreç/performans (happening)
Mesafe	Katılım
Yaratma/bütünselleştirme/sentez	imha/yapıbozum/antidiyalektik*
Mevcudiyet	Yokluk
Merkezlenme	Dağılma
Tür/sınır	Metin/metinlerarası
Semantik	Retorik
Paradigma	Sentagma (Dizim*)
Hipotaksi	Parataksi (yan yana sıralı*)
Mecaz	Mecazı mürsel
Seçme	Bileşim
Kök/derinlik	Köksap(rhizom)/yüzey
Yorum/okuma	Yoruma karşı/yanlış okuma
Gösterilen	Gösteren
Okunaklı (okurvari)	Yazılabilir (yazarvari)
Anlatı/büyük tarih	Anlatı karşıtı/küçük tarih
Ana kod	İdiyolekt (kişisel dil)
Belirti	Arzu
Tür	Mütasyona uğramış
Tenasül uzuvları/fallik	Çok-biçimli/androjin
Paranoya	Şizofreni
Köken/neden	Fark-fark/iz
Tanrı Baba (gösterilen,imge)	Ruhülkudüs (gösterge, simge*)
Metafizik	İroni
Belirlenmişlik	Kesinsizlik
Aşkılık	İçkinlik

HASSAN, İhab, The culture of Postmodernism theory, Culture and Society, 1985, 2 (3), 123-124.'

* Yorum ve açıklamalar

Tablo 4 Fordist Modernlik Karşısında Esnek Postmodernlik

<ul style="list-style-type: none">•Ölçek ekonomileri-hiyerarşi-türdeşlik-ayrıntılı işbölümü•Paranoya-yabancılaşma-belirti-sosyal konut-tekelci sermaye•Amaç-tasarlama-hakim olma-belirlenmişlik-maddi üretim sermayesi-evrenselcilik•Devlet iktidarı-sendikalar-refah devletçiliği-metropol•Etik-para meta-maddesellik•Üretim-özgünlük-otorite-mavi yakalı-avangardcılık-çıkar grubu politikası-semantik•Merkezileştirme-bütünselleştirme-toplu pazarlık•Operasyonel iş yönetimi-bütünsel kod-görev tekliği•Üst teori-anlatı-derinlik-kitle üretimi-sınıf politikası-teknik ve bilimsel rasyonalite•Ütopya-ruhu arındıran sanat-yoğunlaşma-uzmanlaşmış çalışma-toplu tüketim•İşlev-sanayi-protestan çalışma ahlakı-mekanik çoğaltma•Oluş-epistemoloji-düzenleme-kent yenileme-görelî mekan•Devlet müdahaleciliği-sanayileşme-enternasyonalizm-kalıcılık-planlı zaman	<ul style="list-style-type: none">•Çeşit ekonomileri- demokratik anarşi-çeşitlilik-toplumsal işbölümü•Şizofreni-merkezsizleşme-arzu-göçebe kültürü-girişimcilik•Oyun-rastlantı-geçicilik-belirsizlik-soyut sermaye-yerelcilik•Finansal güç-bireycilik-yeni muhafazakarlık-kentsizleşme•Estetik-kaydi para- metafizik•Reprodüksiyon-eklektizm-beyaz yakalı-ticari mantık-karizmatik politika- retorik•Ademi merkezileşme-yapı bozum-bireysel sözleşmeler•Stratejik iş yönetimi-kişisel dil-görev çeşitliliği•Dil oyunları-imaj-yüzey-küçük deste üretimi -toplumsal hareketler-Akıl çeşitliliği•Hereopyalar-seyirlik sanat-dağılma-esnek işçi-bireysel tüketim•Kurgu- hizmetler- tüketim ve geçicilik elektronik çoğaltma•Varlık-ontoloji-deregülasyon-kenti yeniden canlandırma-mahal•Bırakınız yapsınlar-sanayisizleşme-jeopolitik-gelip geçicilik-şimdi
--	---

HARVEY, David, (I. Hassan'dan akt.), Postmodernliğin durumu, Çev. Savran Sungur Metis, İstanbul-1997. s:374-375.

ÖZGEÇMİŞ

Faruk BAŞTÜRK, 14.06.1977 tarihinde İzmit'te doğdu. 1999 yılında Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünü bitirdi. 2001 yılında başladığı Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme anabilimdalındaki yüksek lisans öğrenimine ve Sakarya Üniversitesi Döner Sermaye Saymanlığındaki memurluk görevine halen devam etmektedir.

